

Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницька академія безперервної освіти»

НАУКОВИЙ ВІСНИК ВІННИЦЬКОЇ АКАДЕМІЇ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»

Випуск 1 (5)

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Білик Олег Олександрович, кандидат технічних наук, доцент, проректор, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, Україна (головний редактор)

Боров'як Клаудія (Borowiak Klaudia), доктор габлітації сільськогосподарських наук з дисципліни «Охорона навколишнього середовища», професор кафедри інженерно-технічних наук з дисципліни «Інженерія навколишнього середовища, гірництва та енергетики», декан факультету екології та машинобудування, співробітник кафедри екології та охорони навколишнього середовища, Університет Природничих наук у Познані (Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu), м. Познань, Польща

Василенко Надія Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри управління та адміністрування, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, Україна

Волошина Наталія Олексіївна, доктор біологічних наук (за спеціальністю 03.00.16-екологія), професор, завідувач кафедри екології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна

Герасимюк Костянтин Харитонович, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри управління та адміністрування, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, Україна

Єрмішев Олег В'ячеславович, кандидат біологічних наук, доцент, докторант, Інститут агроекології та природокористування НААН, м. Київ, Україна

Іванюта Павло Васильович, доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри менеджменту, маркетингу та підприємництва, Вінницький кооперативний інститут, м. Вінниця, Україна

Кухарчук Петро Михайлович, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри управління та адміністрування, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, Україна

Лавров Віталій Васильович, доктор сільськогосподарських наук (за спеціальністю 03.00.16-екологія), професор, професор кафедри екології, природничих та математичних наук, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, Україна

Лесик Олена Василівна, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та регіоналістики, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна

Мазур Геннадій Федорович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління та адміністрування, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, Україна

Мудрак Галина Василівна, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця, Україна

Мудрак Олександр Васильович, доктор сільських наук (за спеціальністю 03.00.16-екологія), професор, завідувач кафедри екології, природничих та математичних наук, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, Україна

Прищепя Алла Миколаївна, доктор сільських наук (за спеціальністю 03.00.16-екологія), професор, директор навчально-наукового інституту агроекології та землеустрою, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна

Радий Ярослав Федорович, доктор наук з державного управління, кандидат медичних наук, професор, професор кафедри управління охороною здоров'я, Національна медична академія післядипломної освіти імені П.Л. Шупика, м. Київ, Україна

Серебряков Валентин Валентинович, доктор біологічних наук (за спеціальністю 03.00.16-екологія), професор, професор кафедри екології, природничих та математичних наук Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, Україна

Собчик Вікторія, доктор сільськогосподарських наук (за спеціальністю 03.00.16-екологія), професор, професор кафедри інженерної екології, Університет науки та технологій, м. Краків, Польща

Соломаха Володимир Андрійович, доктор біологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу відділу охорони ландшафтів, збереження біорізноманіття і природозаповідання, Інститут агроекології і природокористування НААН, м. Київ, Україна

Ткач Євгенія Дмитрівна, доктор біологічних наук (за спеціальністю 03.00.16-екологія), старший дослідник, заступник завідувача відділу агроекології та біобезпеки, Інститут агроекології та природокористування НААН, м. Київ, Україна

Хасцький Григорій Сильвестрович, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри екології, природничих та математичних наук, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», магістр з екології, м. Вінниця, Україна

Дорота Худи-Гуски (Dorota Chudy-Huski), доктор наук, професор, директор інституту Управління персоналом, Сілезький університет, м. Катовіце, Польща

Журнал ухвалено до друку вченою радою КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»
Протокол № 3 від 05.04.2024 р.

Журнал включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України на підставі
Наказу Міністерства освіти і науки України № 1166 від 23 грудня 2022 року (додаток 3)
зі спеціальностей 101 «Екологія», 281 «Публічне управління та адміністрування».

Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти.

Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань
телебачення і радіомовлення № 1182 від 11.04.2024 року)
Офіційний сайт видання: journals.academ.vinnica.ua/index.php/eco-pa

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-5681 (Print)
ISSN 2786-569X (Online)

© Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницька академія безперервної освіти», 2024

ЕКОЛОГІЯ

УДК 57.042

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.01>

Наталія ВОЛОШИНА

доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри екології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова

VoloshynaNatali@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9135-8539

Антон МАРТЮХІН

аспірант кафедри екології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова

a.v.martiukhin@npu.edu.ua

ORCID: 0000-0001-5372-3905

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗИМОВОГО УТРИМАННЯ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ

Анотація. Обслуговування та утримування дорожнього полотна із настанням зимового періоду завжди утворює певні складнощі пов'язані з питанням боротьби з ожеледицею або товстим сніговим покривом, що утворився внаслідок заметілі. Просте розчищення дороги за допомогою спеціальної снігоприбиральної техніки із встановленим на них плугами забезпечує ефективність лише за умови відсутності повторних снігових опадів та зовсім неефективно при, так званій «плаваючій погоді», що означає різку зміну температури із плюсової в мінусову та супроводжується утворенням сильної ожеледиці. Крім того, при настанні зимового періоду збільшується частка дорожньо-транспортних пригод, зокрема й через ожеледицю на дорогах. Все це веде до необхідності очищення дорожнього покриття від снігу та льодового покриву за допомогою спеціальних сумішей. **Метою статті** є аналіз міжнародного та вітчизняного досвіду щодо екологічних підходів, спрямованих на зимове утримання автомобільних доріг з урахуванням наслідків для придорожніх екосистем. **Методологія дослідження базується** на результатах досліджень, які мають на меті проаналізувати доступні способи утримання автомобільних доріг під час настання зимового періоду, а також сформулювати необхідні умови для пом'якшення екологічних наслідків для прилеглих екосистем від застосування спеціалізованих протиожеледних сумішей, та розглянути можливість впровадження перспективних напрямів в зазначеній сфері. Даний матеріал має поєднати міжпредметні зв'язки екологічного, хімічного та економічного спрямування. **Наукова новизна роботи** полягає в тому, що було аналізовано вплив на навколишнє середовище тих чи інших сольових сумішей, разом із оглядом перспективних методів зимового утримання автомобільних доріг, та їх моделювання в умовах України. **Висновки.** Досліджено різноманітні види посипальних антиожеледних матеріалів, в тому числі, в зарубіжних країнах. Проведена оцінка їх ступеню ефективності, екологічності та технологічності; визначено перспективні дослідження в заданій сфері, їх можливе впровадження та використання в сучасних умовах на території України.

Ключові слова: автомобільна дорога, зимове утримання, сольова суміш, реагенти.

Nataliia VOLOSHYNA

Doctor of Biology Sciences, Professor, Head of the Department of Ecology, Ukrainian State Dragomanov University

VoloshynaNatali@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9135-8539

Anton MARTIUKHIN

Postgraduate Student at Department of Ecology, Ukrainian State Dragomanov University

a.v.martiukhin@npu.edu.ua

ORCID: 0000-0001-5372-3905

ENVIRONMENTAL ASPECTS OF WINTER MAINTENANCE OF AUTOMOBILE ROADS

Abstract. Maintenance and maintenance of the road surface with the onset of the winter period always creates certain difficulties related to the issue of dealing with ice or a thick snow cover formed as a result of a blizzard. Simple clearing of the road with the help of special snow removal equipment with plows installed on them ensures efficiency only if there is no repeated snowfall and is completely ineffective in the so-called «floating weather», which means a sharp change in temperature from plus to minus and is accompanied by the formation of strong ice. In addition, with the onset of the winter period, the share of traffic accidents increases, in particular due to ice on the road. All this leads to the need to clean the road surface from snow and ice cover with the help of special mixtures. **The purpose of the article** is to analyze the international and domestic experience regarding ecological approaches aimed at the winter maintenance of highways, taking into account the consequences for roadside ecosystems. **The research methodology** is based on the results of studies aimed at analyzing the available ways of maintaining highways during the winter period, as well as creating the necessary conditions for mitigating the environmental consequences for the adjacent ecosystem from the use of specialized anti-icing mixtures, and considering the possibility of introducing promising directions in the specified field. This material should combine interdisciplinary links of ecological, chemical and economic direction. **The scientific novelty of the work** lies in the fact that the environmental impact of certain salt mixtures was analyzed, together with an overview of promising methods of winter road maintenance and their modeling in Ukrainian conditions. **Conclusions.** Various types of aggregate materials were studied, including in foreign countries. An assessment of their degree of efficiency and manufacturability was carried out; promising research in the given field is determined, and their possible implementation and use in Ukrainian conditions.

Key words: road, winter storage, salt mixture, reagents.

Постановка проблеми. Посипання доріг спеціальними сумішами та реагентами залишається основним та беззмінним засобом для боротьби із сніговим покривом та ожеледицею на автомобільних дорогах. Лише в США кожен рік на дорогах використовують приблизно 20 млн т. спеціальних сольових сумішей [5]. Проте, сольова суміш, не може повноцінно запобігти утворенню льодового покриву, її головна функція полягає в зниженні температури замерзання поверхні дорожнього покриття. Крім того, сольова суміш є ефективною при певних умовах, а головне – при певних температурах. Доцільність її використання обґрунтовується відсутністю будь-яких альтернативних та ефективних домішок чи реагентів, проте екологічний вплив сольових сумішей на довкілля майже не досліджувався.

Іншим негативним чинником використання протижелезних засобів є неконтрольований чи аварійний витік стічних вод із вмістом сольового розчину у прилеглі екосистеми, едафічне чи водне середовище. При цьому найбільшого негативного впливу зазнають рослини та дерева, коренева система яких пригнічується збільшенням частки солі в ґрунтовому середовищі. Головні проблеми, які спричиняють сольові стоки є відмирання гілок та листя (листя придорожніх рослин особливо пошкоджується через розпилення автомобільними шинами реагентів), а при критичному накопиченні солі, можуть реєструватися випадки некрозу і відмирання рослин [4].

Не менший вплив існує й на представників тваринного світу. Наприклад, при неконтрольованому сольовому стоку у водне середовище, існує ризик загибелі гідробіонтів, або видів, середовище життя яких пов'язано із поверхневими водами (амфібій, рептилій) [4]. Іншим прикладом може слугувати погіршення безпекового стану на дорогах через вихід на них великих ссавців (лосів, козулі, олені, кабани). Як відомо, для лосів характерно реагувати на сіль, а сольові домішки на поверхні дороги приваблюють тварину, вони виходять на дорогу, створюючи аварійні ситуації. Не поодинокі випадки виникнення ДТП через перебування великих ссавців на дорогах, в тому числі з летальними випадками [4].

Дані негативні фактори, в основному, однакові в будь-якому регіоні чи країні, оскільки наразі немає ефективного рішення щодо застосування заміників сольових реагентів, що потребує детальнішого вивчення проблеми та пошуку шляхів вирішення.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Питання альтернативних та екологічно-безпечних дорожніх реагентів в Україні вивчена недостатньо та представлена в оглядових матеріалах інтернет-видань чи наукових публікаціях. Водночас, іноземні дослідники практикують теоретичне обґрунтування та практичну реалізацію заміни шкідливих сольових сумішей і реагентів.

Аналіз наукової літератури підтвердив майже повну відсутність в Україні наукового

доробку чи публікацій, в котрих висвічувалася би дана проблематика. Крім того, у зв'язку із військовими діями на території України, дане питання зникло із публічного обговорення.

Головним негативним екологічним чинником від використання сольової суміші є забруднення стічних вод через потрапляння даних реагентів в каналізаційну систему після їх танення. Такі дослідження було проведено у 2008 році Інститутом економічних досліджень (США), де визначали вміст у колодязній воді сольових домішок, що утворюються після їх використання у зимовий період. Аналітичне дослідження проб води із каналізаційних систем округу Датчесс, штату Нью-Йорк показало, що при нормі солоності у 30–60 мг/л, деякі проби мали показники у 347 мг/л, що перевищує рекомендовану верхню граничну норму майже в шість разів [5].

Дане питання досліджувалося й іншими дослідниками (Patricia G. (2021), Matthew S. (2017), Victoria K (2010)), проте ефективних заходів щодо зменшення негативного ефекту, окрім зміни хімічного складу реагентів, не було впроваджено.

Метою статті є аналіз міжнародного та вітчизняного досвіду та систематизація інформації щодо основних заходів зимового утримання автомобільних доріг з урахуванням екологічних аспектів, в тому числі спрямованих на збереження видів флори і фауни придорожніх екосистем.

Методи дослідження. Застосовували системний підхід, традиційні методи аналізу і синтезу, було проведено бібліографічний огляд сучасних міжнародних і вітчизняних джерел інформації, нормативно-правової бази щодо заходів з утримання автомобільних доріг під час настання зимового періоду з урахуванням екологічних наслідків для компонентів придорожніх екосистем від застосування протижелезних реагентів. Визначення, терміни та концепції використано відповідно до міжнародної практики.

Науково-практичні дослідження виконувалися відповідно до ініціативної теми кафедри екології природничого факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова: «Екологічне обґрунтування збереження біологічного різноманіття при плановій діяльності» (zareestrovano в УкрІНТЕІ 0122U001574 від 14.02.2022)».

Проведені дослідження дозволяють здійснити моделювання можливості використання антижелезних реагентів з вмістом сольових сумішей або нових методів зимового утримання автошляхів для підвищення екологічної безпеки навколишнього середовища під час зимового технічного та технологічного утримання автомобільних доріг.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні ринок протижелезних реагентів пропонує широкий спектр торгових марок та продуктів, які представлені декількома видами реагентів для обробки автомобільних доріг. Найбільш поширеним способом обробки дорожнього покриття, та водночас, найпростішим, є посищення звичайною пікосольовою сумішшю або гранітною крихтою. Водночас, даний метод має низький економічний ефект, оскільки посищення доріг сумішами такого типу має застосовуватися двічі на день, а для автомагістралей чи доріг державного значення – частіше. Це призводить до підвищення економічного навантаження та додаткового зношення технічного устаткування і спеціального автотранспорту. Інший варіант передбачає використання спеціальних хімічних реагентів, які змішують із звичайною пікосольовою сумішшю (так звана «технічна сіль»). Даний метод боротьби із ожеледицею потребує значно меншого проведення повторних циклів посищення через свої активні хімічні реакції із дорожнім покриттям, однак економічні витрати зростають у порівнянні із звичайними сумішами.

Проте, кожна із цих сумішей має екологічний ефект для навколишнього середовища, а також збільшує антропогене навантаження від повного комплексу «Автомобільна дорога». Зокрема, при використанні пікосольової суміші утворюється значний негативний вплив на придорожню рослинність через винесення частинок вказаної суміші на узбіччя від автомобільного транспорту або при згортанні снігового покриву спеціалізованою технікою. Негативні наслідки від цього будуть полягати в сповільненні зросту рослини, пришвидшенні опадання листя чи гілок, а при значному засоленні ґрунту, може призвести й до передчасної загибелі рослин. Процес засолення ґрунтів має накопичувальний ефект, та врешті-решт, призведе до повної деградації придорожньої екосистеми.

Друга проблематика постає у забрудненні водного середовища. Було підраховано, що близько 45 % усіх сольових домішок, що потрапляють у ґрунт, із часом просочуються до ґрунтових підземних вод, тим самим, призводячи до їх накопичення та формування кумулятивного ефекту забруднення [4]. Особливої актуальності набуває використання і накопичення хімічних сольових реагентів, що можуть проникати у шари підземних вод та забруднювати поверхневі водойми, звідки здійснюється забір питної води, оскільки дані реагенти через дорожні зливосточні системи потрапляють в басейн річки Дніпро або ж у водойми Каховського чи Кременчуцького водосховища [1]. При потрапленні до таких великих водойм вплив може оцінюватися як мінімальний, але при екстраполяції даних до водного середовища малого об'єму як ставок чи озеро, можна спостерігати хімічну стратифікацію та навіть порушення водного балансу водойми. Окрім цього, дані хімічні реагенти з часом спричиняють корозію металів, пошкодження мостів, руйнування асфальтобетонного покриття, осідання на кузові та бампері автомобільного транспорту тощо [4].

Оскільки сольові компоненти протижеледних сумішей в сумі спричиняють негативний ефект на навколишнє середовище, необхідно знайти такі рішення, які би допомогли знизити ступінь шкодочинності чи навіть запобігти їй. Базовим рішенням може бути відмова від використання вищезгаданих сумішей на користь природних матеріалів. Наприклад, використання простої щебеневі суміші, яка може допомогти в безпечному проїзді дорожнім полотном, що скуте ожеледицею, завдяки збільшенню зчеплення із дорожнім покриттям. Проте, дане рішення має свій негативний фактор, а саме сприяє засміченню придорожніх дощових мереж. Звичайні дощові мережі не можуть пропускати частинки з великою фракцією, а тому вони накопичуються в дощових жолобах та камерах і, поступово, застрягають та засмічують дощову каналізацію, що в свою чергу спричиняє застій талої води на дорозі та може призвести навіть до ДТП [3].

Інший спосіб полягає в зниженні концентрації солі в розчині шляхом додавання різних домішок. Варто зазначити, що вибір домішок є доволі різноманітний, проте їх справжню

ефективну користь експериментально ще не визначено. Наприклад, існують сольові суміші із додаванням бурякового соку, а в штаті Теннесі, США, через значну виробничу потужність горілчаної промисловості, додають до суміші картопляний сік [3]. Натомість в штаті Вісконсін подекуди застосовують сольові розчини на основі сирного розсолу [4]. Водночас, якщо останні методи потребують додаткових методологічних та технологічних доробок, наукове доведення ефективності бурякового соку показує, що утворювана суміш має більшу ступінь «прилипання» до льодового покриву і забезпечує більш швидке його танення. Друга властивість даної суміші полягає у значній морозостійкості. Якщо основні сольові суміші підвищують свою морозостійкість хімічними шляхами, що в кінці відображається на їх загальній вартості, то сольово-бурякова суміш сполучає хімічні та природні властивості, а тому економічний ефект цього реагенту також виступає з позитивної точки зору [3].

Перспективною домішкою в суміші антиожеледного реагенту виступає цеоліт (пористий мінерал вулканічного чи осадового походження). Його основні характеристики як пористість, термічна стійкість, питома теплоємність та іонообмінна ємність свідчать про більшу ефективність порівняно із традиційними піщаними сумішами. Дослідження, які були проведені, показали, що цеоліт має високу здатність до адсорбції як із водою, так і з аміаком, вуглекислим газом чи сірководнем. Крім того, його властивістю є здатність затримувати речовини в своїх порах, при цьому розміри молекул даних речовин не перевищує розміри пор. В сфері дорожньої екології, використання цеоліту із сольовими сумішами буде сприяти покращенню екологічної ситуації на придорожніх ділянках, оскільки молекули цеоліту будуть затримувати в собі солі та різні криоскопічні добавки. Економічний показник ще варто буде розрахувати, але ціна цеоліту наразі становить близько 30 гривень за 1 кілограм [2].

Перспективним можна назвати дослідження китайських вчених, котрі синтезували нову домішку, але її концепція полягає у поєднанні із асфальтобетонною сумішшю при укладці дорожнього покриття. Для цього було використано поєднання ацетату натрію із поверхнево-активних речовин (далі – ПАР), діоксиду

кремнію, бікарбонатом натрію та доменними або сталевими шлаками. На початку, пористий матеріал необхідно було замочувати в розчині органічної солі, далі – процес сушіння та подрібнення, і вже після цього можна було виготовляти основний реагент. В подальшому вказану суміш покривають гідрофільним полімером та антижелезним агентом типу мікрокапсул з ефектом стійкого вивільнення. Через вміст гідрофільно-карбоксильної групи, даний полімер може утворювати водний канал для контролю швидкості вивільнення суміші, через що підвищується термін його експлуатації. Сам реагент для танення снігу виготовлений з ацетату натрію, що був отриманий з відпрацьованої рідини піролізу біомаси. Дані добавки досягають покращення екологічного ефекту (тобто відбувається захист навколишнього природного середовища), а з економічної точки зору його виробництво у порівнянні із терміном експлуатації буде дешевшим за вироблення інших хімічних реагентів [6].

В результаті змішування вищезазначеного полімеру із протижелезним реагентом утворюються полімерні мікрокапсули, які потім додаються в якості домішок в асфальтобетонне покриття. В результаті осмотичного тиску, а також пружності асфальтобетонного покриття від проїзду автомобільного транспорту, дані мікрокапсули будуть поступово розчинятись в дорожньому полотні, що в свою чергу забезпечує хімічну реакцію швидкого танення снігу та льодового покриву на ньому. Температурні характеристики свідчать, що процес зледеніння дорожнього покриття настає від -21°C , а найбільшим позитивним моментом є довговічність даної суміші (повний цикл випаровування буде завершений через 7–8 років). Однак, необхідно точно роз-

раховувати кількість даної суміші, оскільки її надлишок призводить до пришвидшення руйнування дорожнього полотна, а хімічні властивості будуть погіршені [6].

Висновки. Проблема зимового обслуговування дорожнього покриття із урахуванням екологічних аспектів залишається перспективним і актуальним напрямом в дорожній екології, а тому дослідження будуть продовжуватися. Однак, економічний фактор також відіграє важливу роль в кінцевому використанні тієї чи іншої домішки, а тому віднайти баланс «екологія-економіка» потребує більшого методологічного значення. Наразі вже налагоджений виробничий процес створення посипальних сумішей із заміною соляної основи на більш екологічні реагенти. Однак, їх використання обмежується лише локальним застосуванням, тоді як основним матеріалом для посипання доріг та тротуарів все ще залишається піскосолева суміш, через її економічну доступність. Проте, вже є певні спроби віднайти реагенти, котрі будуть мають довготривалий ефект і триває пошук нових хімічних сполук, що дозволять із часом повністю замінити шкідливі соляні реагенти.

На сьогоднішній день, зимове утримання дорожнього покриття керується правилами, що затверджені у ДСТУ 9185:2022 «Настанова щодо зимового утримання автомобільних доріг», в якому затверджені лише посипкові суміші із додавання хлориду натрію із його різними варіаціями. Відповідно, відсутня можливість використання альтернативних реагентів чи сумішей в якості ПОМ (поверхнево-оброблювальних матеріалів). Тому, в разі поширення чи розроблення нового методу зимового утримання на автомобільних дорогах, необхідно буде враховувати й юридичний фактор в разі його схвалення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Екологи б'ють на сполох: посипання доріг сіллю – прямий шлях до засолювання ґрунтів та водою. URL: <https://www.seeds.org.ua/ekologi-byut-na-spolox-posipannya-dorig-sillyu-pryamij-shlyax-do-zasolyuvannya-gruntiv-ta-vodojm/> (дата звернення 24.10.2023).
2. Лучко Й.Й., Фордзюн Ю.І. Багатофункціональний склад на основі природного мінералу для профілактики ожеледиці. *Науково-технічний збірник Національного транспортного університету. Дороги і мости*. Київ, 2019. № 19-20. С. 16–26.
3. Чому сіль шкідлива для доріг, і як у Європі борються з ожеледицею? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2831554-comu-sil-skidliwa-dla-dorig-i-ak-u-evropi-borutsa-z-ozelediceu.html> (дата звернення 25.10.2023).
4. Minnesota Stormwater Manual (2017). Minnesota Pollution Control Agency Website. Environmental impacts of road salt and other de-icing chemicals. Version.22.,November.2022.URL: [https://stormwater.pca.state.mn.us/index.php/Environmental impacts of road salt and other deicing chemicals](https://stormwater.pca.state.mn.us/index.php/Environmental%20impacts%20of%20road%20salt%20and%20other%20deicing%20chemicals) (дата звернення 24.10.2023).

5. Road Salt 101: How it Works and Its Alternatives. October 29, 2022. URL: <https://dozr.com/blog/road-salt-alternatives> (дата звернення 24.10.2023).
6. Zhao Y., Peng Y., Zhao Q., Chen Y., Chu X. Preparation of a green sustained-release microcapsule-type anti-icing agent for asphalt pavement and its application.demonstration.project.URL.:<https://pubs.acs.org/doi/full/10.1021/acsomega.2c07212> (дата звернення 27.10.2023).

REFERENCES:

1. Ekolohy biut na spolokh: posypannia dorih silliu – priamyi shliakh do zasolliuvannia gruntiv ta vodoim [Environmentalists sound the alarm: sprinkling roads with salt is a direct way to salinization of soils and water bodies]. Retrieved from: <https://www.seeds.org.ua/ekologi-byut-na-spolox-posipannya-dorig-sillyu-pryamij-shlyax-dozasolyuvannya-gruntiv-ta-vodojm/> (accessed 24.10.2023) [in Ukrainian].
2. Luchko, Y.Y., & Fordziun, Yu.I. (2019). Bahatofunktsionalnyi sklad na osnovi pryrodnoho mineralu dlia profilartyky ozheledytsi [A multifunctional composition based on a natural mineral for the prevention of frostbite]. *Naukovo-tekhnichnyi zbirnyk Natsionalnoho transportnoho universytetu. Dorohy i mosty – Scientific and technical collection of the National Transport University. Roads and bridges*. № 19–20. p. 16–26 [in Ukrainian].
3. Chomu shkidlyva sil dlia dorih, i yak u Yevropi boriutsia z ozheledytseiu? [Why is salt harmful to roads, and how do they fight with frostbite in Europe?]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2831554-comu-sil-skidlyva-dla-dorig-i-ak-u-evropi-borutsia-z-ozelediceu.html> (accessed 25.10.2023) [in Ukrainian].
4. Minnesota Stormwater Manual (2017). Minnesota Pollution Control Agency Website. Environmental impacts of road salt and other de-icing chemicals. Version.22,.November.2022. Retrieved from: [https://stormwater.pca.state.mn.us/index.php/Environmental impacts of road salt and other deicing chemicals](https://stormwater.pca.state.mn.us/index.php/Environmental%20impacts%20of%20road%20salt%20and%20other%20deicing%20chemicals) (accessed 24.10.2023).
5. Road Salt 101: How it Works and Its Alternatives. October 29, 2022. Retrieved from: <https://dozr.com/blog/road-salt-alternatives>.(accessed 23.10.2023).
6. Zhao, Y., Peng, Y., Zhao, Q., Chen, Y., & Chu, X. Preparation of a green sustained-release microcapsule-type anti-icing agent for asphalt pavement and its application.demonstration.project. Retrieved from: <https://pubs.acs.org/doi/full/10.1021/acsomega.2c07212> (accessed 27.10.2023).

УДК 628.4.03

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.02>

Наталія ГНАТЮК

кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри екології та безпеки життєдіяльності, Уманський національний університет садівництва

natgnatiuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4159-9924

Галина СЛОБОДЯНИК

кандидат сільськогосподарських наук, доцент, доцент кафедри овочівництва, Уманський національний університет садівництва

sgy123@i.ua

ORCID: 0000-0003-3419-9751

СТАН ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ТВЕРДИМИ ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Анотація. Дана стаття присвячена аналізу твердих побутових відходів та їх управління в контексті сучасних екологічних викликів. Досліджено ситуацію з побутовими відходами в Черкаській області на підставі даних за 2021 рік. Висвітлено проблемні аспекти та запропоновано можливі шляхи оптимізації систем управління відходами для забезпечення сталого розвитку та екологічної безпеки регіону. Впровадження ефективності стратегій управління твердими побутовими відходами (ТПВ) є нагальною задачею для багатьох регіонів. Стан побутових відходів у Європі є предметом серйозної уваги та стратегічного планування. Країни Європейського союзу активно впроваджують програми з управління відходами та просуваються у напрямку циркулярної економіки. Це включає вдосконалення відновлювальних технологій стимулювання переробки матеріалів та редукцію сміттєвих відходів. Європа акцентує на підвищенні усвідомленості громадськості та ефективному використанні ресурсів для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Мета статті полягає в глибокому аналізі стану управління та оброблення побутових відходів у Черкаській області з фокусом на 2021 рік. Вивчення ефективності існуючих стратегій, ідентифікація ключових проблем та запропоновання інноваційних рішень спрямовані на покращення екологічної стійкості та оптимізацію управління відходами в регіоні.

Наукова новизна роботи полягає у глибокому аналізі впливу глобальних тенденцій управління твердими побутовими відходами. Дослідження враховує інтеграцію міжнародних стратегій в управління відходами та виявляє ключові фактори, що визначають сталість та відповідальність у поводженні з відходами у цьому регіоні. Вперше висвітлено можливості циркулярної економіки та інноваційні підходи для досягнення екологічної стійкості. Методологія дослідження базується на комбінації кількох методологічних підходів. Перш за все використовується аналіз статистичних даних за 2021 рік щодо обсягів та складу твердих побутових відходів в Черкаській області. Додатково проводиться літературний огляд, щоб оцінити вплив глобальних стратегій та передовий досвід регіонів на місцеву ситуацію.

Висновки. Розроблений регіональний план управління відходами дозволить створити фундамент та обрати оптимальний сценарій по впровадженню комплексної системи поводження з відходами в області до 2030 року з поділом території регіону на кластери.

Ключові слова: відходи, тверді побутові відходи.

Nataliia HNATIUK

Ph.D in Biological Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Ecology and Life Safety, Uman National University of Horticulture

natgnatiuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4159-9924

Halyna SLOBODIANYK

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Vegetable Growing, Uman National University of Horticulture

sgy123@i.ua

ORCID: 0000-0003-3419-9751

THE SITUATION REGARDING THE MANAGEMENT OF SOLID MUNICIPAL WASTE IN CHERKASY REGION

Abstract. This article is dedicated to the analysis of solid household waste and its management in the context of contemporary environmental challenges. The situation with household waste in Cherkasy region is investigated based on data from 2021. Problematic aspects are highlighted, and possible ways to optimize waste management systems are proposed to ensure sustainable development and environmental safety of the region. The implementation of effective strategies for managing solid household waste (SHW) is an urgent task for many regions. The status of household waste in Europe is a subject of serious attention and strategic planning. European Union countries are actively implementing waste management programs and progressing towards a circular economy. This includes improving recycling technologies, incentivizing material processing, and reducing waste generation. Europe emphasizes increasing public awareness and efficient resource utilization to minimize negative impacts on the environment.

The aim of the article is to conduct a thorough analysis of the management and processing of household waste in Cherkasy region, focusing on the year 2021. The study aims to examine the effectiveness of existing strategies, identify key problems, and propose innovative solutions aimed at improving ecological resilience and optimizing waste management in the region.

The scientific novelty of the work lies in a deep analysis of the impact of global trends in managing solid household waste. The research takes into account the integration of international waste management strategies and identifies key factors defining the sustainability and responsibility in waste management in this region. For the first time, possibilities of a circular economy and innovative approaches to achieving ecological resilience are highlighted. The research methodology is based on a combination of several methodological approaches. Firstly, it utilizes the analysis of statistical data for the year 2021 regarding the volumes and composition of solid household waste in the Cherkasy region. Additionally, a literature review is conducted to evaluate the impact of global strategies and the advanced experiences of other regions on the local situation.

Conclusions. The developed regional waste management plan will create a foundation and choose the optimal scenario for implementing a comprehensive waste management system in the region by 2030, with the division of the region's territory into clusters.

Key words: waste, solid household waste.

Постановка проблеми. Склад відходів відрізняється залежно від рівня доходу, що відображає різноманітні моделі споживання. Країни з високим рівнем доходу утворюють відносно менше харчових і органічних відходів, 32% від загального обсягу відходів і утворюють більше сухих відходів, які можна переробити включаючи пластик, папір, картон, метали скло, а які припадає 1% відходів. Країни з середнім і низьким рівнем доходу утворюють відповідно 53 і 56 відсотків харчових і органічних відходів причому частка органічних відходів зростає в міру зниження рівня економічного розвитку. У країнах з низьким рівнем доходу матеріали, які можна переробити складають лише 16% потоку відходів [1]. Підходи щодо вибору і створення раціональних методів промислової переробки ТПВ побудовані на тому, що ця проблема – це взаємопов'язана еколого–економічна і технологічна проблема, а саме: ТПВ повинні розглядатися як техногенна сировина складного органо–мінерального складу. Технологія переробки ТПВ слід розглядати як метод інженерного захисту навколишнього середовища. Основним завданням будь-якої технології є (рис. 1).

– Зменшення об'єму і маси відходів, які належать захороненню з перспективою переходу на безвідходне виробництво;

– Знезараження відходів;

– Раціональна утилізація відходів (матеріальна і енергетична, з виділенням цінних компонентів, виробництвом нових видів товарної продукції).

Відходи, які піддаються переробці, теоретично охоплюють майже всі споживчі відходи. Але на практиці потрібно вибирати між їх кількістю і якістю. Деякі аналітики вважають, що більша половина всіх відходів можна ефективно переробити, але досягнення такої ефективності потребує величезної обережності у відношенні з відходами. Папір, наприклад, швидко втрачає свої якості, будучи перемішана з органічними відходами. А скло і метал, меншою мірою меншою мірою схильність до розкладання, конкурують на ринку з продукцією із первинної сировини. Органічні відходи можуть бути використані як добриво після їх очистки від неорганіки.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Формулювання, збір і подальша обробка, а також утилізація або захоронення відходів, є ключовими аспектами екологічної безпеки

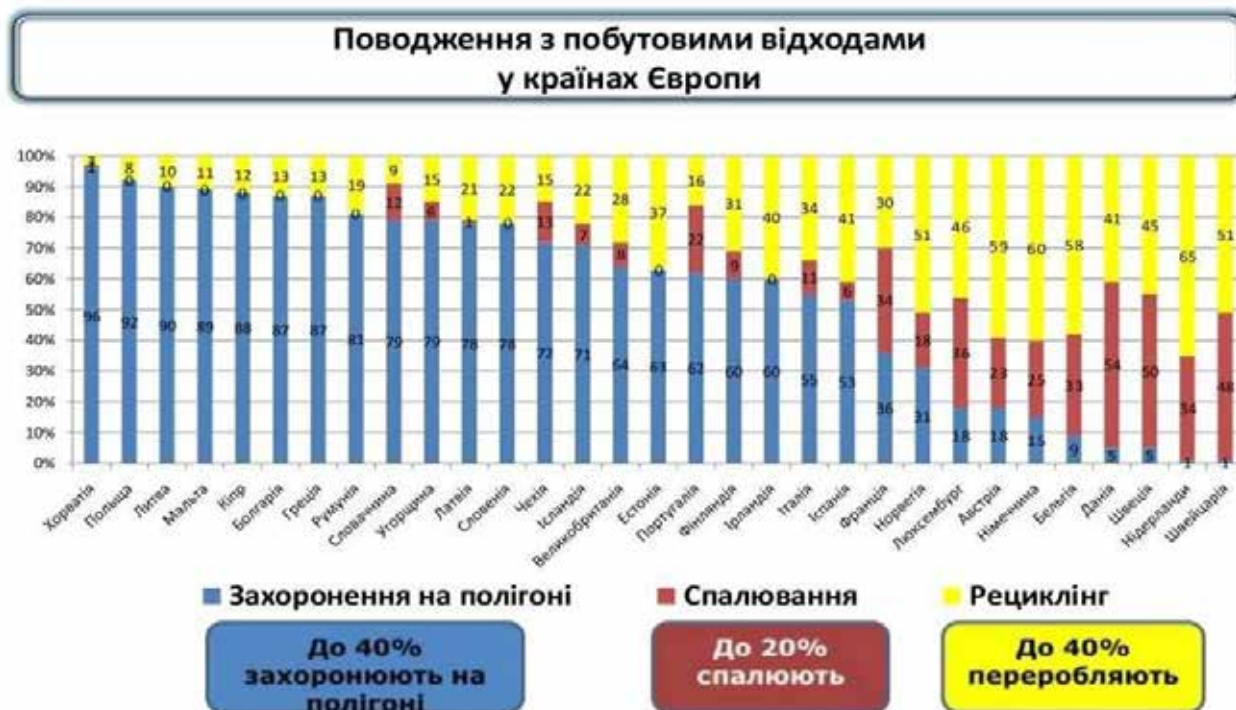

Рис. 1. Поводження з побутовими відходами у країнах Європи [10]

та раціонального використання ресурсів для будь-якої країни або регіону. Україна має серйозні проблеми з ефективним вирішенням цих завдань, що призводить до переважання невідповідних технологій обробки твердих побутових відходів (ТПВ), зокрема, їх відкладення на полігони або сміттєзвалища, які часто не відповідають вимогам екологічної безпеки та не отримують необхідного технічного обслуговування [5–8]. У Європейському Союзі (ЄС) вже з 1980-х років було введено комплексний підхід до управління відходами. Першим результатом цього підходу стала «Стратегія Європейського Співтовариства щодо поводження з відходами», яка була прийнята у 1990 році [5]. Протягом останніх десятиліть системи управління твердими побутовими відходами стали ще більш складними.

Мета даного дослідження полягає в глибокому аналізі стану управління та оброблення побутових відходів у Черкаській області з фокусом на 2021 рік. Вивчення ефективності існуючих стратегій, ідентифікація ключових проблем та запропонування інноваційних рішень спрямовані на покращення екологічної стійкості та оптимізацію управління відходами в регіоні.

Виклад основного матеріалу. Проблема управління відходами є ключовою для забез-

печення сталого розвитку країни, включаючи Черкаську область. Особлива увага в області приділяється обробці найбільш небезпечних відходів, які відносяться до I–III класів небезпеки. У 2021 році в області було сформовано 1213,339 тис. тонн промислових відходів I–IV класів небезпеки, включаючи 1,247 тис. тонн відходів I–III класів небезпеки. Загалом, 97,3% утворених відходів становлять відходи IV класу небезпеки [9].

Згідно зі статистичними даними за 2021 рік, обсяг утворення відходів у I класі небезпеки склав 0,193 тис. тонн; у II класі небезпеки – 0,292 тис. тонн; у III класі небезпеки – 0,762 тис. тонн; у IV класі небезпеки – 1212,092 тис. тонн. У порівнянні з 2020 роком обсяги утворених відходів збільшилися на 108,685 тис. тонн (або 9,83%), при цьому обсяги утворених відходів I–III класів небезпеки майже подвоїлися (з 0,669 тис. тонн у 2020 році до 1,247 тис. тонн у 2021 році). Одночасно збільшилися обсяги утилізованих відходів у звітному році на 205,506 тис. тонн (або на 32,4%). Обсяг спалених відходів зменшився на 1,868 тис. тонн (або 15,8%), що є результатом зменшення кількості відходів, які піддаються спалюванню для виробництва енергії та теплового перероблення, особливо відходів IV класу небезпеки. У резуль-

таті 69,2% відходів (від загального обсягу утворених) було утилізовано, 16,7% передано юридичним та фізичним особам для подальшого оброблення. На кінець 2021 року на території підприємств залишається 506,837 тис. тонн відходів I–IV класів небезпеки. Це є наслідком недієвих заходів деяких підприємств у передачі відходів іншим власникам для утилізації та обробки. Найбільшу кількість відходів, що зберігаються, становлять відходи IV класу небезпеки – 506,356 тис. тонн або 99,9% від загальної кількості відходів I–IV класів небезпеки, що знаходяться на території підприємств. Інформація щодо утворення, використання (утилізації) та видалення промислових відходів I–IV класів небезпеки у 2021 р. представлена в таблиці 1.

На кінець 2021 року найбільшу частку в загальному обсязі відходів, за державним класифікатором, займають відходи від надання послуг зі збирання, вивезення та оброблення відходів, що становить 364,724 тис. тонн (або 72,0% від загальної кількості відходів, що зберігаються на території підприємств). На 31 грудня 2021 року, у 17 накопичувачах, 11 складах та 1 сховищі зберігається 1842,272 тис. тонн промислових відходів I–IV класів небезпеки [9].

Із загальної кількості відходів, накопичених в області:

– відходи I класу небезпеки становлять 86,4 тис. т. Це невідомі, непридатні та заборонені до використання хімічні засоби захисту рослин (відходи пестицидів), які зберігаються у складах сільськогосподарських підприємств, на територіях сільських рад та у спеціалізованому сховищі розташованому в адмінмежах Єрківської селищної ради Звенигородського району (0,02% від загальної кількості накопичених відходів);

– відходи II класу небезпеки становлять 181,8 тис. т. Це сміття відносять до високонебезпечних речовин із помірною токсичністю,

радіоактивністю, інфекційністю та іншими шкідливими властивостями. Такі відходи можуть заподіяти ушкодження середнього ступеня для здоров'я людини або тимчасово порушити функціонування природних систем у разі тривалого контакту з ними.

– відходи III класу небезпеки становлять 513,5 тис. т відходів, зокрема відходів гальванічного виробництва, які належали ліквідованому на даний час підприємству ВО «Оризон» (адмінмежі Малосмілянської сільської ради Черкаського району) та відходів, розміщених в шламонакопичувачі Черкаського державного заводу хімічних реактивів (адмінмежі Вергунівської сільської ради Черкаського району) (0,13% від загальної кількості накопичених відходів);

– відходи IV класу небезпеки становлять 1258285,8 тис. т (99,8% від загальної кількості накопичених відходів). Найбільша кількість відходів IV класу небезпеки 736,47 тис. т (40,0%) розміщена у шламонакопичувачах обезводненого осаду та накопичувачі твердих відходів колишнього ВАТ «Черкаське хімволокно», які на даний час обліковуються на балансі ТОВ «Перспектива – 8» (м. Черкаси) [3].

На даний час з метою обмеження шкідливого впливу відходів на довкілля та очищення зайнятих ними територій власники відходів вирішують питання подальшого поводження з накопиченими відходами та шукають можливі шляхи їх утилізації, переробки, знешкодження.

Для знешкодження власних відходів ПрАТ «Азот» (м. Черкаси) має установку спалювання рідких відходів виробництва капролактаму, на якій у 2021 році знешкодження відходів не проводилось. ТОВ «ОЛЕСТАС ЕКО» (м. Черкаси) утилізовано 1319,359 т відпрацьованих люмінесцентних ламп, медичного обладнання, біологічних відходів, розчинників, фарб, матеріалів фільтрувальних, мастил, промасленого ганчір'я, препаратів фармацевтичних тощо.

Таблиця 1

Утворення та управління відходами від економічної діяльності по районах Черкаської області, т

	I клас небезпеки	II клас небезпеки	III клас небезпеки	IV клас небезпеки
Черкаська область	86,4	181,8	513,5	1258285,8
Звенигородський	5,4	30,4	23,0	85157,8
Золотоніський	21,8	44,3	51,0	393553,1
Уманський	13,5	24,0	160,3	246153,6
Черкаський	45,7	83,1	279,2	533421,3

За даними проведеної інвентаризації на території області обліковується 477 місць видалення твердих побутових відходів (полігонів ТПВ та сміттєзвалищ).

Згідно даних Департаменту містобудування, архітектури, будівництва та житлово-комунального господарства Черкаської обласної державної адміністрації у 2021 році зібрано та перевезено на полігони ТПВ 1,345 млн м³ побутових відходів, з них на Черкаському міському полігоні ТПВ – 0,810 млн м³.

Відповідно до інформації Головного Управління Держгеокадастру у Черкаській області лише 197 місць видалення ТПВ (41%) мають документи, які посвідчують право власності (користування) земельними ділянками, відведеними під сміттєзвалища та полігони.

За даними обласного реєстру МВВ в області паспортизовано 267 місць видалення твердих побутових відходів (полігонів і сміттєзвалищ).

Для здійснення координації та контролю діяльності у сфері паспортизації МВВ діє обласна комісія з питань затвердження паспортів МВВ, утворена розпорядженням обласної державної адміністрації від 22.09.2014 № 343, зі змінами. У звітному році проекти паспортів місць видалення відходів від органів місцевого самоврядування на розгляд комісії не надходили.

З метою вирішення проблеми поводження з несанкціонованими сміттєзвалищами та безхазяйними відходами діє обласна постійно діюча комісія з питань поводження з відходами, утворена розпорядженням обласної державної адміністрації від 14.10.2014 № 399, зі змінами. Також, у всіх районах та 56 територіальних громадах створені і функціонують відповідні комісії.

Найбільшим полігоном для захоронення твердих побутових відходів є полігон ТПВ м. Черкаси, на якому у 2021 році розміщено 0,810 млн м³ (94,2 тис. т) твердих побутових відходів, що складає 60,2% від загального обсягу захоронених ТПВ в області.

На сміттєзвалища та полігони ТПВ вивозяться відходи від житлових будинків, громадських будівель та установ, підприємств торгівлі, громадського харчування тощо. У загальному обсязі побутових відходів міститься: 10,3–26,4% паперу, 20–40% харчових відходів, 0,75–3,7% відходів деревини, 0,2–8%

текстилю, 1–5,8% металів, 1,1–9% скла, 0,6–6% полімерних відходів та інших речовин.

Важливим залишається питання потрапляння ресурсоцінних відходів на полігони та сміттєзвалища ТПВ. Попереднє сортування відходів перед видаленням на звалища та впровадження роздільного збирання вторинних компонентів ТПВ дасть можливість зменшити обсяги розміщення побутових відходів на полігонах та сміттєзвалищах.

Так, на контейнерних майданчиках багатоповерхових будинків м. Черкаси встановлено 310 контейнерів, з них: 250 для пластику, 60 для скла. Зібрані від населення та підприємств використані ПЕТФ-пляшки ПрАТ «Черкасивторресурси» сортують за кольорами, подрібнюють, промивають, сушать та упаковують в м'які контейнери для подальшої передачі на утилізацію іншим підприємствам. За 2021 рік підприємством перероблено 5,2 тис. т ПЕТФ-пляшок.

Крім того, в місті Черкаси діють 3 стаціонарних пункти збирання небезпечних відходів. У 2021 році від населення зібрано 2,55 т таких відходів, серед яких відпрацьовані люмінесцентні та енергозберігаючі лампи, ртутні термометри та прилади, що містять ртуть, відпрацьовані батарейки та акумулятори.

- м. Канів на визначених місцях (майданчиках) збору ТПВ розміщено 34 контейнерів для збору ПЕТ, картону;

- м. Сміла встановлено 130 контейнерів для збору ПЕТ пляшки. У м. Ватутіне встановлено 4 контейнерів для пластику, паперу;

- м. Умань встановлено 114 контейнерів для збору ПЕТ-пляшок, 1 для скла;

- м. Золотоноша встановлено 50 контейнерів для збирання скла та ПЕТ-пляшок.

Поступово роздільне збирання вторинних відходів від населення впроваджується в 98 населених пунктах 40 територіальної громади Черкаської області, а саме:

- містах: Черкаси, Золотоноша, Канів, Умань, Сміла, Ватутіне, Жашків, Звенигородка, Городище, Кам'янка, Корсунь-Шевченківський, Монастирище, Тальне, Чигирин;

- селищах: Драбів, Маньківка, Лисянка, Чорнобай;

- селах: Мліїв, Валява, Петропавлівка, Вільшанка, Литвинівка, Марійка, Соколівка, Скибин, Плешкані, Деньги, Хвильово-Сорочин, Нова Дмитрівка, Лукашівка, Хрущівка, Благо-

датне, Гельмязів, Подільське, Дібрівка, Вільхи, Мелесівка, Домантове, Дмитрівка, Антипівка, Матвіївка, Зорівка, Вершина-Згарська, Богданівка, Мехедівка, Квітневе, Коробівка, Кедина Гора, Пальміра, Привітне, Яворівка, Остапівка, Косарі, Степанці, Копіювата, Ліпляве, Хмільна, Моринці, Роги, Подібна, Дубова, Собківка, Старі Бабани, Гереженівка, Дмитрушки, Іваньки, Тимошівка, Крачківка, Березівка, Балаклея, Тернівка, Руська Поляна, Геронимівка, Червона Слобода, Вергуни, Хутори, Нечаївка, Степанки, Бузуків, Хацьки, Дубіївка, Яснозір'я, Сагунівка, Худяки, Леськи, Білозір'я, Рацеве, Топилівка, Красносілля. с. Хрестителеве, Савківка, с. Кліщинці, с. Крутьки, с. Чехівка, с. Вереміївка, с. Мельники, с. Матусів.

У складі побутових відходів роздільно збираються скло, папір, пластик (ПЕТ-пляшки) (рис. 2)

Для зменшення навантаження на полігони та сміттєзвалища твердих побутових відходів в області продовжуються роботи з впровадження системи роздільного збору таких відходів від населення, проте ці заходи не призводять до ефективного розв'язання проблеми. Одним з альтернативних шляхів розв'язання цього питання є будівництво сміттєпереробних комплексів (заводів), яких поки що немає на території області.

Фактично у 2021 році на природоохоронні заходи з цього напрямку було використано 13,6 мільйонів гривень з місцевих бюдже-

тів (обласних, міських, сільських, селищних бюджетів; бюджетів територіальних громад, а також коштів суб'єктів господарювання). Також було придбано 8 одиниць спецтехніки та обладнання для збору побутових відходів у територіальних громадах Тальнівської, Шполянської, Степанецької, Жашківської, Ліпльавської, Паланської, Матусівської, Балаклеївської, Дмитрушківської, Ладижинської, Лисянської, Драбівської, Бабанської, Катеринопільської, Монастирищенської, Христинівської, Черкаської, Чорнобаївської та Шрамківської.

Найбільші міські полігони для захоронення побутових відходів у містах Черкаси, Сміла, Умань, Ватутіне перевантажені та потребують реконструкції. На території Черкаського полігону твердих побутових відходів (ТПВ) в межах Руськополянської сільської ради Черкаського району функціонує конегераційна установка ТОВ «ЛНК» (рис. 3), яка спеціалізується на виробленні електричної енергії з біогазу. Ця установка організована для відведення метану, який утворюється під час анаеробного розкладання органічної складової ТПВ на полігоні, через систему газопроводів і свердловин збору газу. Протягом року електростанція передає близько 1,9 мільйона кіловатт-годин електричної енергії у електричні мережі. Використання біогазу, що виділяється з полігону ТПВ, дозволяє максимально знизити ризик виникнення

Рис. 2. Контейнери для роздільного збирання відходів в м. Черкаси

Рис. 3. Конегераційна установка ТОВ «ЛНК»

пожежної небезпеки на полігоні твердих побутових відходів.

У Собківській сільській раді ПП «Ресайклінг» у рамках інвестиційного проекту продовжує впроваджувати будівництво комплексу для переробки та сортування твердих побутових відходів неподалік від полігону ТПВ у місті Умань, що знаходиться в Уманському районі. Потужність збудованої сортувальної лінії складає 50 тонн ТПВ на добу. Полігон ТПВ в Уманському районі експлуатується з 1947 року і має площу 29,21 гектара. Обсяг накопичених відходів за період експлуатації сміттєзвалища становить 1570 тисяч тонн, що складає близько 89% завантаження об'єкту. У середньому щороку на сміттєзвалище доставляється для подальшого захоронення 44 тисячі кубічних метрів ТПВ.

У Собківській сільській раді ПП «Ресайклінг» у рамках інвестиційного проекту продовжує впроваджувати будівництво комплексу для переробки та сортування твердих побутових відходів неподалік від полігону ТПВ у місті Умань, що знаходиться в Уманському районі.

Потужність збудованої сортувальної лінії складає 50 тонн ТПВ на добу. Полігон ТПВ в Уманському районі експлуатується з 1947 року і має площу 29,21 гектара. Обсяг накопичених відходів за період експлуатації сміттєзвалища становить 1570 тисяч тонн, що складає близько 89% завантаження об'єкту. У середньому щороку на сміттєзвалище доставляється для подальшого захоронення 44 тисячі кубічних метрів ТПВ.

Висновки. Розроблений регіональний план управління відходами дозволить створити фундамент та обрати оптимальний сценарій по впровадженню комплексної системи поводження з відходами в області до 2030 року з поділом території регіону на кластери, що забезпечить розвиток інфраструктури управління відходами шляхом: виділення земельних ділянок під будівництво сміттєпереробних заводів, побудови логістичної моделі об'єктів інфраструктури за напрямками відходів, модернізації (реконструкції) існуючих та планування будівництва нових об'єктів з урахуванням фінансової спроможності громад, тарифної політики та залучення інвестицій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В Умані працюватиме сміттесортувальна лінія: веб-сайт. URL: <https://uman-rada.gov.ua/index.php/novyny/item/7254-upravlinnia-statystyky-informuie> (дата звернення: 15.02.2024)
2. Відходи 1–4 класу небезпеки: їхні види та класифікація: веб-сайт. URL: <https://kf-systems.com.ua/blog/vidhodi-1-4-klasu-nebezpeki> (дата звернення: 12.02.2024).
3. ДБН В.2.4–2–2005. Полігони твердих побутових відходів. Основні положення проектування. Офіційне видання. Держбуд України, Київ 2005. – 68 с. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dbn_v.2.4-2-2005_poligoni_tverdikh_pobutovikh_vidkhodiv_-_zi_.pdf (дата звернення: 23.01.2024).
4. Договір про заснування Європейської Спільноти: Договір 994_017 від 01.01.2005: URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017 (дата звернення: 22.01.2024).
5. Закон України «Про відходи» (від 05.03.1998, з подальшими доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.02.2024).

6. Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 10.01.2006 № 5 «Про затвердження Рекомендацій з удосконалення експлуатації діючих полігонів і звалищ твердих побутових відходів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0005667-06#Text> (дата звернення: 22.01.2024)
7. Наказ Міністерства екології та природних ресурсів № 12 від 14.01.1999 зі змінами від 25.01.2016 Наказ № 25 «Про затвердження Інструкції про зміст і складання паспорта місць видалення відходів»: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0060-99#Text> (дата звернення: 06.02.2024)
8. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamku/ekologichnyj-monitoryng/natsionalni-dopovidi-pro-stan-navkolyshnogo-pryrodnogo-seredovyssha-v-ukrayini/> (дата звернення: 22.01.2024)
9. Переробка сміття в Європі: який досвід можуть перейняти сумчани. URL: <https://rama.com.ua/pererobka-smittja-v-ievropi-jakij-dosvid-mozhut-perejnjati-sumchani/> (дата звернення: 19.01.2024).
10. Kaza S., Yao L.C., Bhada-Tata P., Van Woerden F. What a Waste 2.0 : A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050. Urban Development. Washington, DC : World Bank. 2018. Retrieved from URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/30317>.

REFERENCES:

1. V Umani pratsiuvatyme smittiesortovalna liniia [A waste sorting line will operate in Uman]. Retrieved from: <https://uman-rada.gov.ua/index.php/novyny/item/7254-upravlinnia-statystyky-informuie> (data zvernennia: 15.02.2024) [in Ukrainian].
2. Vidkhody 1–4 klasu nebezpeky: yikhni vydy ta klasyfikatsiia [Wastes of hazard class 1-4: their types and classification]. Retrieved from: <https://kf-systems.com.ua/blog/vidhodi-1-4-klasu-nebezpeki> (data zvernennia: 12.02.2024) [in Ukrainian].
3. DBN V.2.4–2–2005. Polihony tverdykh pobutovykh vidkhodiv. Osnovni polozhennia proektuvannia. Ofitsiine vydannia. Derzhbud Ukrainy, Kyiv 2005 [DBN V.2.4–2–2005. Solid household waste landfills. Basic provisions of design. Official publication. State Building of Ukraine, Kyiv 2005]. 68 s. Retrieved from: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dbn_v.2.4-2-2005_poligoni_tverdikh_pobutovykh_vidkhodiv_-_zi_.pdf (data zvernennia: 23.01.2024) [in Ukrainian].
4. Dohovir pro zasnuvannia Yevropeiskoi Spilnoty: Dohovir 994_017 vid 01.01.2005 [Treaty establishing the European Community: Treaty 994_017 dated 01.01.2005]. Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017 (data zvernennia: 22.01.2024) [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro vidkhody» (vid 05.03.1998, z podalshymy dopovnenniamy) [Law of Ukraine “On Waste” (as of March 5, 1998, with further additions)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 13.02.2024) [in Ukrainian].
6. Nakaz Ministerstva budivnytstva, arkhitektury ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy vid 10.01.2006 № 5 «Pro zatverdzhennia Rekomendatsii z udoskonalennia ekspluatatsii diiuchykh polihoniv i zvalyshch tverdykh pobutovykh vidkhodiv» [Order of the Ministry of Construction, Architecture and Housing and Communal Services of Ukraine dated 10.01.2006 No. 5 “On the approval of Recommendations for improving the operation of existing landfills and solid waste landfills”]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0005667-06#Text> (data zvernennia: 22.01.2024) [in Ukrainian].
7. Nakaz Ministerstva ekolohii ta pryrodnykh resursiv № 12 vid 14.01.1999 zi zminamy vid 25.01.2016 Nakaz № 25 «Pro zatverdzhennia Instruksii pro zmist i skladannia pasporta mistv vydalennia vidkhodiv» [Order of the Ministry of Ecology and Natural Resources No. 12 dated 14.01.1999 as amended from 25.01.2016 Order No. 25 “On approval of the Instructions on the content and compilation of the passport of waste disposal sites”]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0060-99#Text> (data zvernennia: 06.02.2024) [in Ukrainian].
8. Natsionalna dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnogo seredovyssha v Ukraini u 2021 rotsi [National report on the state of the natural environment in Ukraine in 2021]. Retrieved from: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamku/ekologichnyj-monitoryng/natsionalni-dopovidi-pro-stan-navkolyshnogo-pryrodnogo-seredovyssha-v-ukrayini/> (data zvernennia: 22.01.2024) [in Ukrainian].
9. Pererobka smittia v Yevropi: yakyi dosvid mozhut pereiniaty sumchany [Garbage recycling in Europe: what experience can the people of Sumy take over]. Retrieved from: <https://rama.com.ua/pererobka-smittja-v-ievropi-jakij-dosvid-mozhut-perejnjati-sumchani/> (data zvernennia: 19.01.2024) [in Ukrainian].
10. Kaza, S., Yao, L.C., Bhada-Tata, P., & Van Woerden, F. (2018). What a Waste 2.0 : A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050. Urban Development. Washington, DC : World Bank. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/30317> [in English].

УДК 502/504

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.03>

Наталія ЛИМАР

старший лаборант кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

oleksandrivna.n7@gmail.com

ORCID: 0009-0000-1823-8007

Людмила ГОМЛЯ

кандидат біологічних наук, доцент кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

gomlyalm@ukr.net

ORCID: 0000-0002-0462-9338

Марина ДЯЧЕНКО-БОГУН

доктор педагогічних наук, професор кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ecos.poltava2015@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1209-2120

Тетяна ШКУРА

кандидат біологічних наук, доцент кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

shctanya@ukr.net

ORCID: 0000-0002-5087-369X

Вікторія РОКОТЯНСЬКА

кандидат сільськогосподарських наук, асистент кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

rokotianska@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7608-0989

ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗА КОМПЛЕКСОМ МОРФОЛОГІЧНИХ ОЗНАК ХВОЙНИХ РОСЛИН

Анотація. Хвойні рослини є важливою складовою екосистем і відіграють значну роль у біосфері. Вони чутливі до змін навколишнього середовища, тому їх можна використовувати як біоіндикатори для моніторингу забруднення. **Методологія дослідження.** Під час написання роботи ми користувалися теоретичними методами: аналіз наукової літератури з теми, синтез, дедукція, індукція, порівняння, класифікація та метод узагальнення інформації. Під час виконання практичного дослідження застосовували польові, математичні, морфометричні методи біоіндикації. **Наукова новизна.** Розроблено методики визначення стану навколишнього середовища за комплексом морфологічних ознак хвойних рослин. Здійснено комплексну оцінку території Шевченківського мікрорайону м. Полтава різноманітними біоіндикаційними методиками, визначено загальний екологічний стан території дослідження, запропоновано актуальні шляхи поліпшення довкілля мікрорайону. **Висновки.** Результати усіх методик показали, що найбільш чистими є території, на яких знаходяться досліджувані точки № 4 та № 9, оскільки одна з них є приватним сектором міста, який віддалений від автодоріг з інтенсивним транспортним потоком, а інша є приміською зоною з переважанням великих площ природних ландшафтів та екосистем. Для зменшення негативної дії господарської діяльності людини на навколишнє середовище міських територій варто запроваджувати комплекс спеціальних заходів, серед яких: реорганізація транспортних потоків у центральній частині міста та поблизу селітебних районів; контроль за якістю пального, широка пропаганда використання електричного транспорту та транспорту на біогазі; покращення діючих та встановлення нових пилоочисних систем та систем очищення стічних вод на підприємствах; реконструкція застарілих та аварійних каналізаційних систем;

запровадження системи роздільного збору сміття та створення нових виробничих потужностей з його переробки та утилізації; постійний моніторинг екологічної ситуації у місті задля вчасного виявлення джерел масштабних загроз та генерації найважливіших шляхів їх усунення та ін.

Ключові слова: хвойні рослини, морфологічні ознаки, біоіндикація, моніторинг, навколишнє середовище, екологічні стандарти.

Nataliia LYMAR

Senior Laboratory Assistant of the Department of Botany, Ecology and Biology Teaching Methods, V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

oleksandrivna.n7@gmail.com

ORCID: 0009-0000-1823-8007

Liudmyla HOMLIA

Doctor of Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Botany, Ecology and Biology Teaching Methods, V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

gomlyalm@ukr.net

ORCID: 0000-0002-0462-9338

Maryna DIACHENKO-BOHUN

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Botany, Ecology and Biology Teaching Methods, V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

ecos.poltava2015@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1209-2120

Tetiana SHKURA

Doctor of Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Botany, Ecology and Biology Teaching Methods, V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

shctanya@ukr.net

ORCID: 0000-0002-5087-369X

Viktorii ROKOTIANSKA

Doctor of Agriculture Sciences, Assistant of the Department of Botany, Ecology and Biology Teaching Methods, V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

rokotianska@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7608-0989

ASSESSMENT OF ENVIRONMENTAL STATE BASED ON A COMPLEX OF MORPHOLOGICAL FEATURES OF CONIFEROUS PLANTS

Abstract. Coniferous plants are an essential component of ecosystems and play a significant role in the biosphere. They are sensitive to environmental changes, making them useful as bioindicators for pollution monitoring. Research **Methodology:** Theoretical methods utilized in this study include analysis of scientific literature, synthesis, deduction, induction, comparison, classification, and information generalization. Practical research employed fieldwork, mathematical, and morphometric methods of bioindication. **Scientific novelty:** Methodologies for assessing the environmental state based on a complex of morphological features of coniferous plants were developed. A comprehensive assessment of the Shevchenko microdistrict in Poltava was conducted using various bioindication methods, determining the overall ecological condition of the study area and proposing relevant ways to improve the environment. **Conclusions:** Results from all methods indicate that the cleanest areas are those represented by surveyed points № 4 and № 9. Point № 4 is located in a private sector of the city, distant from highways with heavy traffic, while point № 9 is in a suburban area dominated by rural landscapes, characterized by low-density vertical development and prevalence of large natural landscapes and ecosystems. To mitigate the negative impact of human economic activities on the urban environment, it is advisable to implement a complex of specific measures, including: reorganization of traffic flows in the city center and near residential areas; fuel quality control; extensive promotion of electric and biogas transportation; improvement and installation of dust removal systems and wastewater treatment systems in enterprises; reconstruction of obsolete and emergency sewerage systems; implementation of a waste separation system and creation of new production facilities

for its processing and disposal; continuous monitoring of the city's environmental situation to timely identify sources of significant threats and generate the most effective ways to eliminate them, etc.

Key words: Coniferous plants, morphological characteristics, bioindication, monitoring, environment, ecological standards.

Постановка проблеми. З кожним роком в Україні, як і по всьому світу, спостерігається загальна інтенсифікація розвитку усіх видів промисловості, що пов'язано у першу чергу з потребами населення, чисельність якого постійно зростає, пришвидшуючи загальні процеси урбанізації. Найбільший відсоток великих об'єктів промисловості, автомобільного та залізничного транспорту знаходиться саме у межах міських та приміських територій, що спричиняє істотне погіршення загальної якості екологічного стану навколишнього середовища території та знижує якість життя населення, спричиняючи різноманітні проблеми зі здоров'ям. Саме тому постійні моніторинги якості стану атмосферного повітря, водних об'єктів та ґрунтів міських територій є необхідними і повинні проводитись систематично задля попередження виникнення критичних ситуацій та швидкого реагування щодо зменшення їх негативної дії.

Одними з найефективніших біоіндикаційних методів визначення та оцінки екологічного стану навколишнього середовища в межах міських територій є дендроіндикаційні методи. Деревя, як і усі рослини, є стаціонарними організмами, тому прямо піддаються будь-якому негативному впливові, що спричинений або природними чинниками, або діяльністю людини. Крім того деревні організми досить широко репрезентовані у містах і є основною складовою частиною більшості міських паркових, рекреаційних, селітебних зон, широко використовуються при формуванні санітарних зон навколо автодоріг та територій промислових об'єктів, що забезпечує легкість у виборі тест-об'єктів для проведення дендроіндикаційних досліджень. Перевагою дендроіндикації над іншими методами у визначенні стану навколишнього середовища є наочність, адже деревні рослини здатні реагувати на несприятливі умови проживання як порушеннями фізіологічних процесів, так і морфологічними змінами.

Мета дослідження – вивчення впливу антропогенних та природних факторів на морфологічні ознаки хвойних рослин та викорис-

тання їх як біоіндикаторів для моніторингу забруднення навколишнього середовища.

Об'єкт дослідження – навколишнє середовище Шевченківського району м. Полтава.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Опрацювавши наукову літературу з теми, ми можемо відмітити, що біоіндикаційні дослідження є досить широко досліджуваною науковою тематикою і вивченням їх займались такі українські вчені як О. Барабаш [1], М. Бондарчук [2], І. Григорчук [4], А. Гринюк [5], Є. Дудник [6], Х. Караванович [7], М. Колєнкіна [3], В. Наконечний [4], І. О. Погоріла [5], У. Равлик [8], Н. Філатова [10], Т. Юсипіва [10] та ін., що вказує на перспективність проведення біоіндикаційних досліджень, у тому числі і для визначення екологічного стану міських територій.

Матеріали і методи дослідження. Хвойні дерева найчутливіше реагують на забруднення атмосферного повітря, негативний вплив якого у рослин проявляється у вигляді хлорозів і некрозів, зменшення розмірів різних органів (хвоя, пагони, шишки), змін у галузженні тощо. Забруднення повітря також призводить до стерильності насіння. Ці ознаки, хоча вони є неспецифічні, в сукупності надають об'єктивну картину стану навколишнього середовища.

Хвойні є ефективними біоіндикаторами протягом всього року, а їх використання є інформативним і на великих, і на малих територіях, дозволяючи визначити вплив негативних антропогенних факторів, таких як автодороги або міські екосистеми.

Для проведення власного дослідження у якості тест-об'єктів ми використовували представників видів ялина сиза (*Picea glauca* L.) та ялина блакитна (*Picea pungens* Engelm.), які широко репрезентовані на території Шевченківського району міста Полтава. Хвойні рослини здатні накопичувати токсичні сполуки у своєму організмі, що чітко проявляється у змінах морфологічних характеристик рослин: хвоя стає блідішою, швидше всихає та опадає, на ній з'являються різноманітні хлорози та некрози, збільшується густина хвої на пагоні та ін.

Дослідження проводили у два етапи:

1) 1 етап – вивчення стану хвої за різними параметрами та обробка результатів;

2) 2 етап – узагальнення даних і формування висновку дослідження.

Для визначення рівня забруднення навколишнього середовища з декількох, однакових за довжиною, пагонів досліджуваних рослин взяли по 300 хвоїнок другого-третього років життя та вивчали їх на наявність пожовтіння, хлорозів, некрозів та всихання.

1 етап. Вивчення хвої проводили за трьома параметрами: пошкодження, всихання та зближення хвоїнок.

Пошкодження визначали за зміною забарвлення, довжиною та шириною хвої, ступенем всихання, наявністю жовтих і бурих плям та некрозів. Хвою розподіляли на класи: 1 клас – хвоїнки без плям; 2 клас – з невеликою кількістю плям; 3 клас – з великою кількістю жовтих, бурих та чорних плям. Результати представлені в таблиці 1, графічно висвітлені на рисунках 1, 2, 3.

За всиханням хвою розділили на 4 класи: 1 клас – сухі ділянки відсутні; 2 клас – сухий кінчик хвоїнки; 3 клас – засохла третина хвоїнки; 4 клас – хвоїнка суха більше, ніж на половину. Результати представлені у таблиці 2, графічно відображені на рисунках 4, 5, 6, 7.

Внаслідок погіршення стану навколишнього середовища у хвойних рослин спостерігається зближення пучок хвоїнок, коли на 10 см пагона їх більше, ніж у чистій зоні. Результати проведеного нами підрахунку наведені у таблиці 3, графічно представлені на рисунку 8.

2 етап. У якості контрольної точки був узятий Ботанічний сад ПНПУ імені В. Г. Короленка, як достатньо чиста, віддалена від автодоріг та промислових об'єктів зелена зона міста.

Проаналізувавши отримані дані, ми дійшли до висновку, що найбільш пошкодженою є хвоя, взята з точок № 2, № 3, № 7 та № 8, а отже, і навколишнє середовище, у першу чергу атмосферне повітря, даних територій є забруд-

Таблиця 1

Пошкодження хвої ялини сизої у різних точках Шевченківського району м. Полтава

Точки Шевченківського району		Обстежено хвоїнок	1 клас (хвоя без плям)	2 клас (невелика кількість плям)	3 клас (велика кількість плям)
Точка № 1	Кількість хвоїнок	300	123	111	66
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	41%	37%	22%
Точка № 2	Кількість хвоїнок	300	109	123	68
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	36,3%	41%	22,7%
Точка № 3	Кількість хвоїнок	300	49	82	169
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	16,4%	27,2%	56,4%
Точка № 4	Кількість хвоїнок	300	204	94	2
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	68%	31,4%	0,6%
Точка № 5	Кількість хвоїнок	300	199	92	9
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	66,4%	30,6%	3%
Точка № 6	Кількість хвоїнок	300	113	181	6
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	37,6%	60,4%	2%
Точка № 7	Кількість хвоїнок	300	47	71	182
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	15,7%	23,7%	60,6%
Точка № 8	Кількість хвоїнок	300	51	63	186
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	17%	21%	62%
Точка № 9	Кількість хвоїнок	300	203	97	-
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	67,7%	32,3%	-
Точка № 10 (контрольна)	Кількість хвоїнок	300	288	12	-
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	96%	4%	-

Відсоток хвої 3-го класу ушкодження (велика кількість плям)

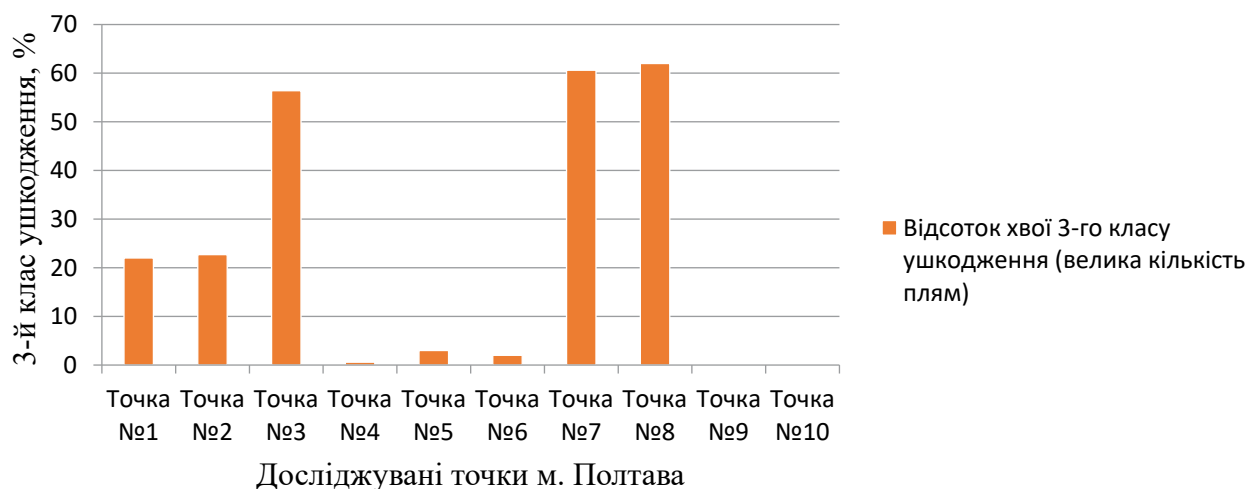

Рис. 1. Відсоток хвої 3-го класу ушкодження (велика кількість плям)

Відсоток хвої 2-го класу ушкодження (невелика кількість плям)

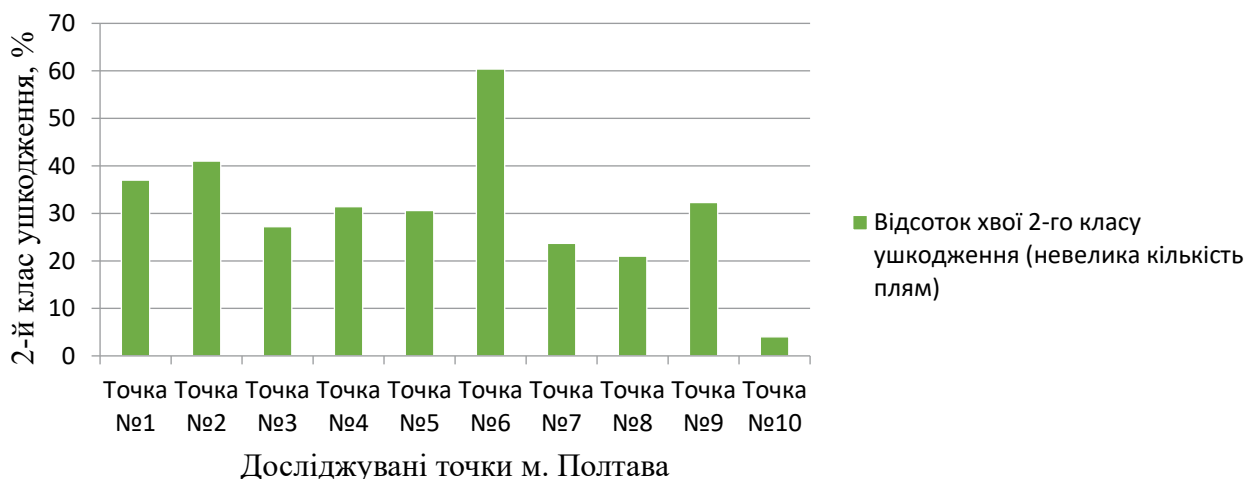

Рис. 2. Відсоток хвої 2-го класу ушкодження (невелика кількість плям)

неним найбільше. Головною причиною цього є безпосередня близькість до цих точок автодоріг з інтенсивним рухом в декілька смуг та їх сильна завантаженість протягом доби автомобілями, серед яких не тільки легкові, а й автомобілі середньої і важкої важкості та громадський транспорт. На точках № 5 та № 6 пошкодження хвої менше, особливо менше на ній, у порівнянні з попередніми ділянками, сухих хвоїнок. Це пов'язано з тим, що на даних територіях району, які переважно є селітебними зонами міста, рух середньо- та великовантажного тран-

спорту, який сильно забруднює атмосферне повітря, спостерігається набагато рідше або взагалі відсутній (за винятком громадського транспорту). Найчистішими виявились території точок № 4 (приватний сектор міста) та № 9 (с. Розсошенці): за характеристиками хвої вони найбільше наближені до контрольної точки, що пов'язано з їх віддаленістю від завантаженого автомобілями центру міста та великих автошляхів, рух автомобілів у цих зонах набагато менш інтенсивний, промислові об'єкти, які б негативно впливали на навколишнє середовище,

Відсоток хвої 1-го класу ушкодження (хвоя без плям)

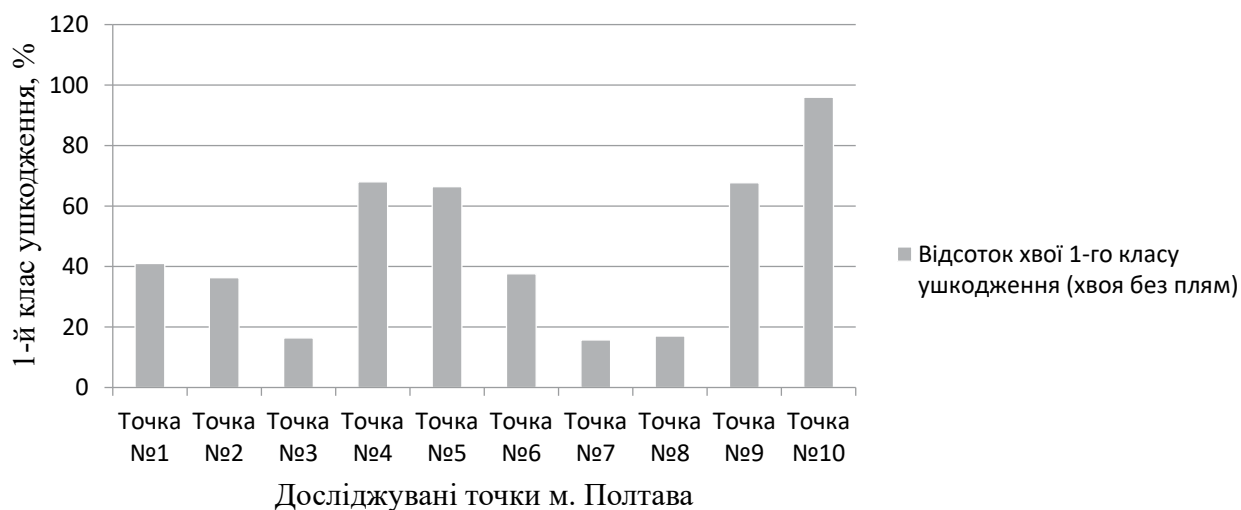

Рис. 3. Відсоток хвої 1-го класу ушкодження (хвоя без плям)

Таблиця 2

Всихання хвої ялини сизої у різних точках Шевченківського району м. Полтава

Точки Шевченківського району		Обстежено хвоїнок	1 клас (сухі ділянки відсутні)	2 клас (сухий кінчик)	3 клас (засохла третина хвоїнки)	4 клас (більше половини хвоїнки суха)
Точка № 1	Кількість хвоїнок	300	98	190	12	-
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	32,7%	63,3%	4%	-
Точка № 2	Кількість хвоїнок	300	84	41	83	92
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	28%	13,6%	27,6%	30,8%
Точка № 3	Кількість хвоїнок	300	98	13	72	117
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	32,7%	4,3%	24%	39%
Точка № 4	Кількість хвоїнок	300	273	27	-	-
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	91%	9%	-	-
Точка № 5	Кількість хвоїнок	300	202	98	-	-
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	67,4%	32,6%	-	-
Точка № 6	Кількість хвоїнок	300	31	263	6	-
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	10,3%	87,7%	2%	-
Точка № 7	Кількість хвоїнок	300	21	106	42	131
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	7%	35%	14%	44%
Точка № 8	Кількість хвоїнок	300	11	24	17	248
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	3,7%	8%	5,7%	82,6%
Точка № 9	Кількість хвоїнок	300	300	-	-	-
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	100%	-	-	-
Точка № 10 (контрольна)	Кількість хвоїнок	300	300	-	-	-
	% хвоїнок від загальної кількості	100%	100%	-	-	-

4-й клас всихання (більше половини хвої суха)

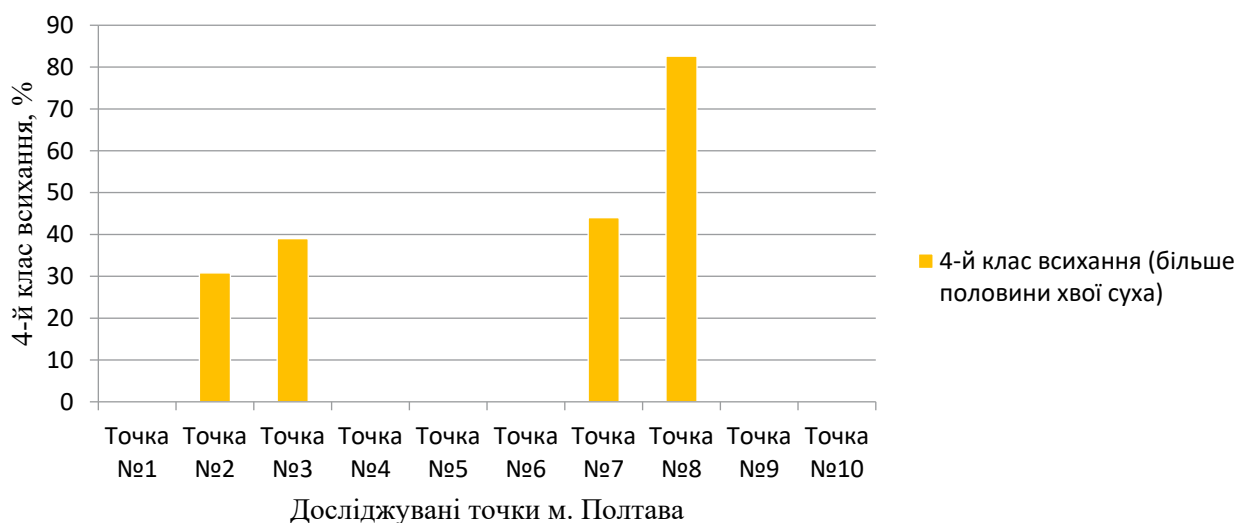

Рис. 4. 4-й клас всихання (більше половини хвої суха)

3-й клас всихання (третина хвої суха)

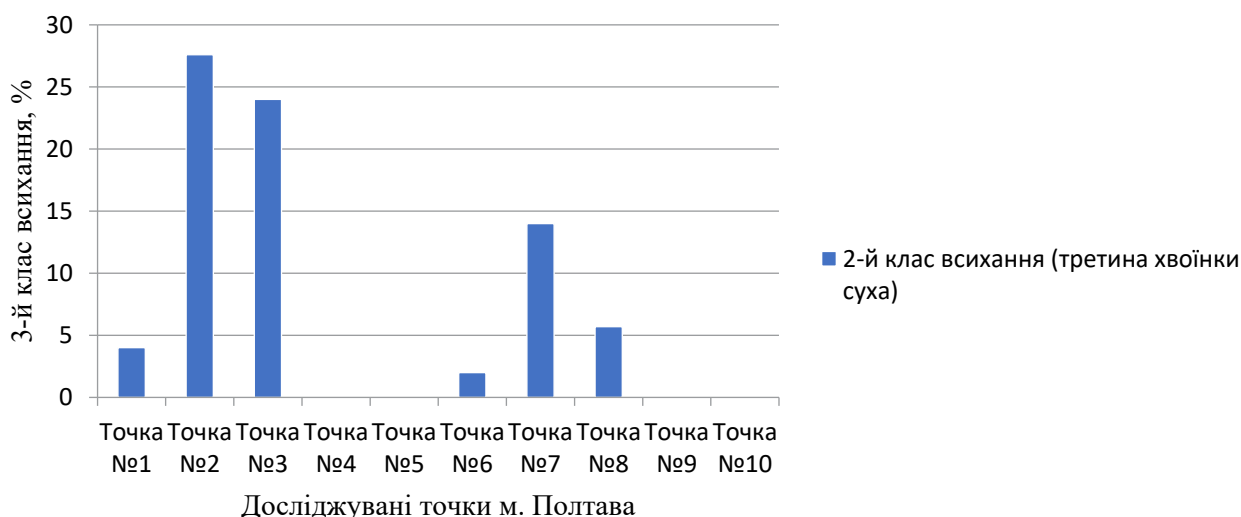

Рис. 5. 3-й клас всихання (третина хвої суха)

відсутні; дані території характеризуються високим ступенем озеленення, що також позитивно впливає на загальний екологічний стан навколишнього середовища.

Як підсумок до виконаного дослідження, можна зробити наступні висновки:

1) хвойні та деякі види листопадних порід дерев досить гостро реагують на зміни в навколишньому середовищі та погіршення його екологічного стану, що робить їх чудовими тест-об'єктами для проведення біоіндикаційних досліджень;

2) територія Шевченківського району м. Полтава найбільше забруднена на ділянках, які знаходяться в безпосередній близькості до автодоріг з декількома смугами руху та перехрест'я, на яких протягом доби спостерігається інтенсивний рух легкового, вантажного та громадського транспорту;

3) озеленення міст є важливим та необхідним заходом для покращення якості навколишнього середовища, особливо атмосферного повітря, урбанізованих територій. Зелені зони міста відіграють важливу в очищенні пові-

2-й клас всихання (на хвої сухий кінчик)

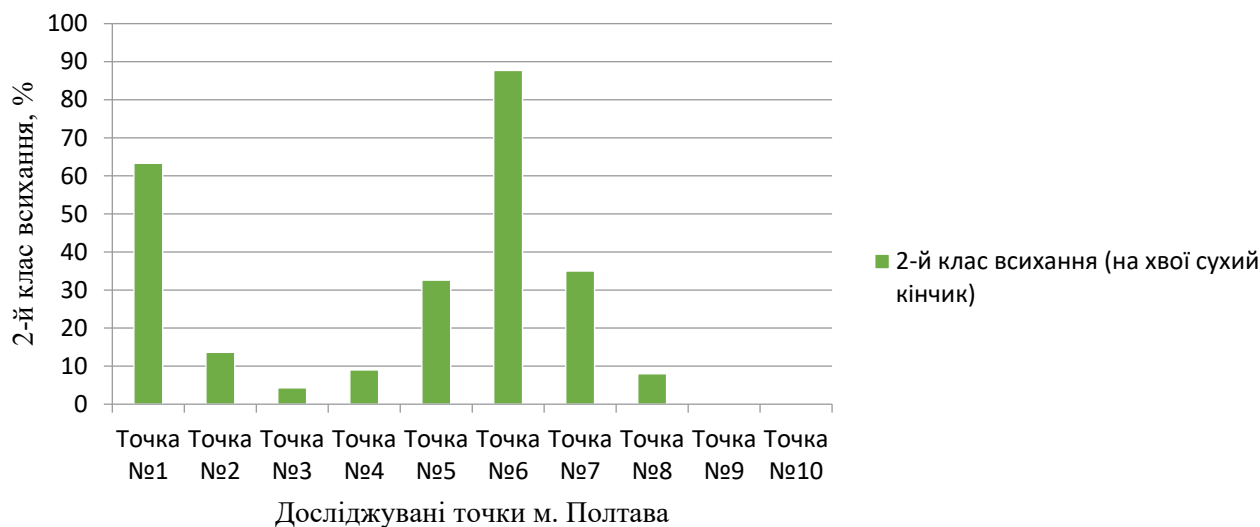

Рис. 6. 2-й клас всихання (на хвої сухий кінчик)

1-й клас всихання (сухі ділянки відсутні)

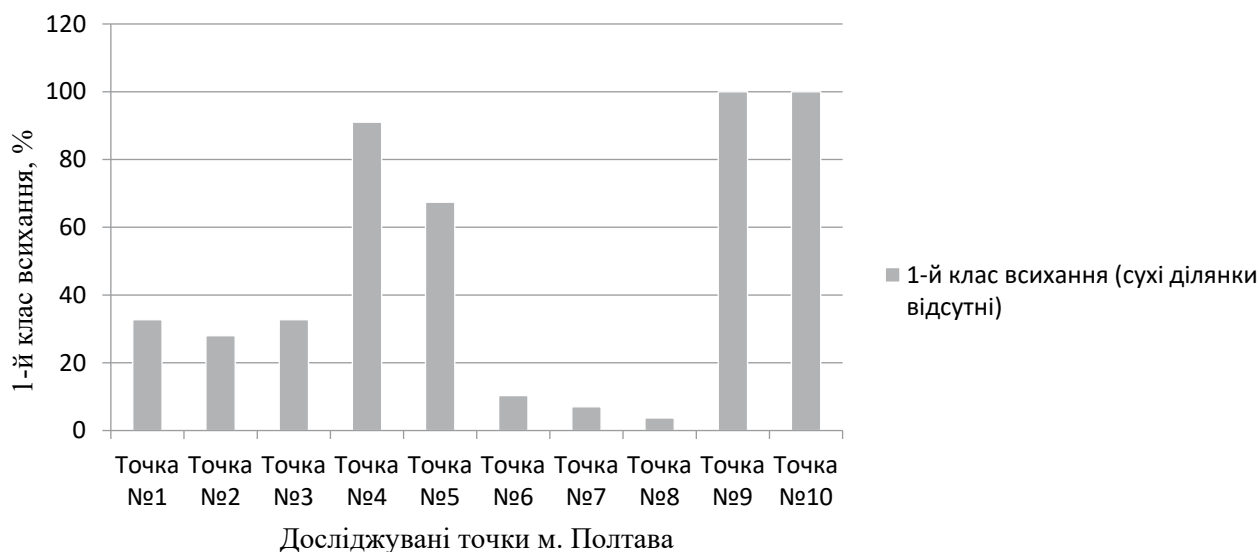

Рис. 7. 1-й клас всихання (сухі ділянки відсутні)

тря від газоподібних забруднювачів, пилу та вихлопних газів автомобілів.

Висновки. Результати усіх методик показали, що найбільш чистими є території, на яких знаходяться досліджувані точки № 4 та № 9, оскільки одна з них є приватним сектором міста, який віддалений від автодоріг з інтенсивним транспортним потоком, а інша є приміською зоною з переважанням сільської місцевості, яка характеризується низькою щільністю висотної забудови та переважанням великих площ природних ландшафтів та

екосистем. Для зменшення негативної дії господарської діяльності людини на навколишнє середовище міських територій варто запроваджувати комплекс спеціальних заходів, серед яких: реорганізація транспортних потоків у центральній частині міста та поблизу селищних районів; контроль за якістю пального, широка пропаганда використання електричного транспорту та транспорту на біогазі; покращення діючих та встановлення нових пилоочисних систем та систем очищення стічних вод на підприємствах; реконструк-

Таблиця 3

**Кількість хвоїнок на 10 см пагона ялини сизої у різних точках
Шевченківського району м. Полтава**

Досліджувана точка міста	Точка № 1	Точка № 2	Точка № 3	Точка № 4
Кількість хвоїнок	180	191	196	161
Досліджувана точка міста	Точка № 5	Точка № 6	Точка № 7	Точка № 8
Кількість хвоїнок	168	173	195	195
Досліджувана точка міста	Точка № 9	Точка № 10 (контрольна)		
Кількість хвоїнок	159	133		

Зближення хвоїнок

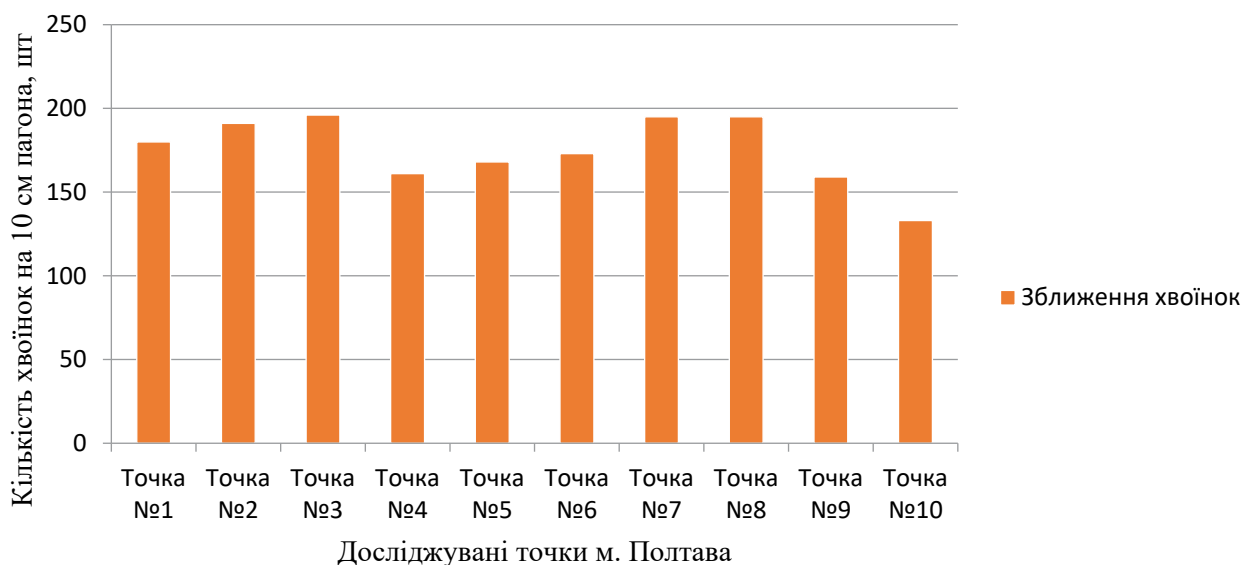

Рис. 8. Зближення хвоїнок

ція застарілих та аварійних каналізаційних систем; запровадження системи роздільного збору сміття та створення нових виробничих потужностей з його переробки та утилиза-

ції; постійний моніторинг екологічної ситуації у місті задля вчасного виявлення джерел масштабних загроз та генерації найвдаліших шляхів їх усунення та ін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барабаш О. В. Оцінка рівня забруднення атмосферного повітря методом дендроіндикації. *Екологічні науки: науково-практичний журнал*. Київ, 2019. № 4 (27). С. 102–107.
2. Бондарчук М. М. Екологічна оцінка стану атмосферного повітря у смт. Нові Санжари (Полтавська обл.) за допомогою біоіндикатора *Robinia Pseudoacacia L.* *Сучасні досягнення природничих наук: матеріали всеукр. студ. наук.-практ. конф.*, м.Полтава, 29-30 квітня 2020 р. Полтава, 2020. С. 33–34.
3. Горін М. О., Коленкіна М. С. *Rosa Canina* та інші фіторекультиванти в природних та урбаногенних екосистемах. *Ґрунтознавство, агрохімія, землеробство, лісове господарство, екологія ґрунтів* : вісник ХНАУ. 2016. № 2. С. 170–177.
4. Григорчук І. Д. Використання рослинних біоіндикаторів для оцінки токсичності ґрунтів на території м. Кам'янець-Подільського. *Біологічні системи*. 2016. Т. 8, Вип. 2. С. 212–218.
5. Гринюк А. А., Погоріла І. О. Біоіндикація стану атмосферного повітря м. Києва та Київської області за допомогою ялини звичайної (*Picea Abies*). *Біологічні дослідження–2017: збірник наук. праць VIII Всеукр. наук.-практ. конференції з міжнар. участю*. 2017. С. 287–289.
6. Дудник Є. Г. Вплив антропогенних та природних чинників на стан дендрофлори урбоекосистем Вінницької області. *Сільське господарство та лісівництво: журнал наук. виробнич. та навч. спрямування*. Вінниця : ВНАУ, 2018. № 8. С. 160–168.

7. Караванович Х. Б., Глібовицька Н. І. Здатність деревних видів акумулювати важкі метали в умовах нафтозабруднених ґрунтів. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020. Т.30. № 1. С. 83–87.

8. Равлик У. І., Карабин В. В. Методичні аспекти оцінювання екологічного стану довкілля в районах вуглевидобутку за результатами флюктуючої асиметрії берези повислої. *Екологічна безпека як основа сталого розвитку суспільства. Європейський досвід і перспективи: матеріали II міжнар. наук.-практ. конференції*. Львів : ЛДУ БЖД, 2015. С. 94–96.

9. Сергеева Л. А., Наконечний В. С., Вальченко О. І. Методика здійснення екологічного моніторингу за допомогою рослинних об'єктів. *Екологія. Людина. Суспільство* : збірка тез доповідей XVIII Міжнар. наук.-практ. конференції студентів, аспірантів і молодих учених. Київ, 2015. С. 48–49.

10. Філатова Н. О., Юсіпіва Т. І. Стан біометричних показників хвої сосни звичайної та ялини колючої на урбанізованих територіях. *Рослини та урбанізація* : матеріали VII Міжнар. наук. практ. конф. Дніпро, 2018. С. 76–78.

REFERENCES:

1. Barabash, O.V. (2019). Otsinka rivnia zabrudnennia atmosferного povitria metodom dendroindykatsii [Assessment of atmospheric air pollution level using dendroindication method]. *Ekolohichni nauky: naukovo-praktychnyi zhurnal – Ecological Sciences: Scientific-Practical Journal*. 4 (27), 102–107 [in Ukrainian].

2. Bondarchuk, M.M. (2020). Ekolohichna otsinka stanu atmosferного povitria u smt. Novi Sanzhary (Poltavska obl.) za dopomohoiu bioindykatora Robinia Pseudoacacia L. [Ecological assessment of the state of atmospheric air in Novi Sanzhary town (Poltava region) using the bioindicator Robinia Pseudoacacia L.]. *Suchasni dosiahnennia pryrodnychkh nauk: materialy vseukr. stud. nauk.-prakt. konf., m.Poltava, 29-30 kvitnia 2020 r. – Poltava Modern Achievements in Natural Sciences: Proceedings of All-Ukrainian Student Scientific-Practical Conference*, 33–34 [in Ukrainian].

3. Horin, M.O., & Kolenkina, M.S. (2016). Rosa Canina ta inshi fitorekultyvanty v pryrodnykh ta urbanohennykh ekosystemakh [Rosa Canina and other phytoremediants in natural and urban ecosystems]. *Gruntoznavstvo, ahrokhimiia, zemlerobstvo, lisove hospodarstvo, ekolohiia gruntiv : visnyk KhNAU – Soil Science, Agrochemistry, Land Reclamation, Forestry, Soil Ecology: Bulletin of KhNAU*. 2, 170–177 [in Ukrainian].

4. Hryhorchuk, I.D. (2016). Vykorystannia roslynnykh bioindykatoriv dlia otsinky toksychnosti hruntiv na terytorii m. Kamiansia-Podilskoho [Use of plant bioindicators for assessing soil toxicity in the territory of Kamianets-Podilskiy city]. *Biolohichni systemy – Biological Systems*. Vol. 8, Issue 2, 212–218 [in Ukrainian].

5. Hryniuk, A.A., & Pohorila, I.O. (2017). Bioindykatsiia stanu atmosferного povitria m. Kyieva ta Kyivskoi oblasti za dopomohoiu yalyny zvychnoi (Picea Abies) [Bioindication of the state of atmospheric air in Kyiv and Kyiv region using Norway spruce (Picea Abies)]. *Biolohichni doslidzhennia–2017: zbirnyk nauk. prats VIII Vseukr. nauk.-prakt. konferentsii z mizhnar. Uchastiu – Biological Research-2017: Collection of Scientific Papers of the VIII All-Ukrainian Scientific-Practical Conference with International Participation*, 287–289 [in Ukrainian].

6. Dudnyk, Ye.H. (2018). Vplyv antropohennykh ta pryrodnykh chynnykiv na stan dendroflory urboekosystem Vinnytskoi oblasti [Influence of anthropogenic and natural factors on the state of dendroflora in urban ecosystems of Vinnytsia region]. *Silske hospodarstvo ta lisivnytstvo: zhurnal nauk. vyrobnych. ta navch. spriamuvannia – Agriculture and Forestry: Journal of Scientific, Production and Educational Direction*. Vinnytsia: VNAU. 8, 160–168 [in Ukrainian].

7. Karavanovych, Kh.B., & Hlibovytska, N.I. (2020). Zdatnist derevnykh vydiv akumuluyvaty vazhki metaly v umovakh naftozabrudnennykh gruntiv [Ability of woody species to accumulate heavy metals in conditions of oil-contaminated soils]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. Vol. 30. 1, 83–87 [in Ukrainian].

8. Ravlyk, U.I., & Karabin, V.V. (2015). Metodychni aspekty otsiniuvannia ekolohichnoho stanu dovkillia v raionakh vuhlevydobutku za rezultatamy fluktuiochoi asymetrii berezy povysloi [Methodological aspects of assessing the environmental state of areas with coal mining based on results of fluctuating asymmetry of silver birch. Environmental Safety as the Basis for Sustainable Development of Society]. *Ekolohichna bezpeka yak osnova staloho rozvytku suspilstva. Yevropeyskyi dosvid i perspektyvy: materialy II mizhnar. nauk.-prakt. Konferentsii – European Experience and Perspectives: Proceedings of the II International Scientific-Practical Conference*, Lviv : LDU BZhD. S. 94–96 [in Ukrainian].

9. Serhiieva, L.A., Nakonechnyi, V.S., & Valchenko, O.I. (2015). Metodyka zdiisnennia ekolohichnoho monitorynhu za dopomohoiu roslynnykh ob'iektiv [Methodology for environmental monitoring using plant objects]. *Ekolohiia. Liudyna. Suspilstvo : zbirka tez dopovidei XVIII Mizhnar. nauk.-prakt. konferentsii studentiv, aspirantiv i molodykh uchennykh – Ecology. Human. Society: Collection of Abstracts of the XVIII International Scientific-Practical Conference of Students, Postgraduates, and Young Scientists*, Kyiv, S. 48–49 [in Ukrainian].

10. Filatova, N.O., & Yusyypiva, T.I. (2018). Stan biometrychnykh pokaznykiv khvoi sosny zvychnoi ta yalyny koliuchoi na urbanizovanykh terytoriiakh [State of biometric indicators of pine and spruce needles in urbanized areas]. *Roslyny ta urbanizatsiia : materialy VII Mizhnar. nauk. prakt. konf. – Plants and Urbanization: Materials of the VII International Scientific-Practical Conference*, Dnipro, S. 76–78 [in Ukrainian].

UDC 574.52

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.04>

Yuliia NAKONECHNA

Postgraduate student of the Department of Environmental Science and Environmental Protection, Odessa State Environmental University

nakonechnayulya25@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7903-8703

Angelina CHUGAI

Doctor of Science (Technical), Professor, Head of the Department of Environmental Science and Environmental Protection, Odessa State Environmental University

avchugai@ukr.net

ORCID: 0000-0002-8091-8430

Oleksandr MUDRAK

Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Head of the Department of Ecology, Natural and Mathematical Sciences, Public Higher Educational Establishment "Vinnytsia Academy of Continuing Education"

ov_mudrak@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1776-6120

SPECIES COMPOSITION OF FISH FAUNA IN THE BIOMONITORING SYSTEM OF THE MYKOLAIV OBLAST RIVERS

Abstract. The aim of the study is to determine changes in the species composition of the ichthyofauna as an object of biomonitoring to assess the ecological status of small rivers in the Mykolaiv region. The research methods were based on the use of a standard set of tools recommended for field ichthyological and hydroecological surveys of river water bodies. The scientific novelty of the work is the following: the results of using data on the transformation of the species structure of the ichthyofauna of rivers (on the example of Mykolaiv region) as a bioindicative object for a generalized assessment of their ecological status. The essence of the analysis corresponds to the principle of bioindicative control of the state of large-scale ecosystems based on the reaction of certain biota communities to their changes. The analytical generalizations are primarily aimed at controlling the fish fauna of small rivers, which are most sensitive to environmental changes. The consequences of these changes over the past 70 years are extremely different – from the complete disappearance of fish fauna to the integral preservation of the primary species core and its expansion due to introductions. The transformation of local communities of aquatic organisms is adjusted to the hydrological regime of rivers and the level of their anthropogenic transformation. The greatest species diversity belongs to the fish communities of medium-sized full-flowing rivers (Kodyma, Sinyukha, Ingul, and Ingulets). The current aquatic fish fauna within the region (excluding the Southern Bug) contains 38 species, including 27 native species, 8 aliens (introduction and invasion), and the status of 3 species is not detailed. Between 1950 and 2020, 8 aquatic species of native origin, which included 6 passage forms, became extinct. The ichthyofauna of small rivers is represented mainly by pond-type communities based on introductions, allotments and 2-4 species of the native group. **Conclusions.** It has been established that in general survey studies of small water bodies, the use of bioindicators based on freshwater ichthyofauna is more effective than when using macrophyte plants. Certain limits of the rational use of ichthyofauna as a test object for bioindication have been identified – its suitability is adequate only in generalizing studies and loses effectiveness with the degree of reduction in size and increase in homogeneity of the studied water bodies.

Key words: biomonitoring, small rivers, ichthyofauna, bioindication, aquatic communities.

Юлія НАКОНЕЧНА

аспірантка кафедри екології та охорони довкілля, Одеський державний екологічний університет

nakonechnayulya25@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7903-8703

Ангеліна ЧУГАЙ

доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри екології та охорони довкілля, Одеський державний екологічний університет

avchugai@ukr.net

ORCID: 0000-0002-8091-8430

Олександр МУДРАК

доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри екології, природничих та математичних наук, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»
ov_tudrak@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1776-6120

ВИДОВИЙ СКЛАД ІХТІОФАУНИ В СИСТЕМІ БІОМОНІТОРИНГУ РІЧОК МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. Метою роботи є визначення змін видового складу іхтіофауни як об'єкта біомоніторингу для оцінки екологічного стану малих річок Миколаївської області. **Методи дослідження** базувалися на використанні стандартного набору інструментів, рекомендованих для польових іхтіологічних та гідроекологічних досліджень річкових водних об'єктів. **Наукова новизна:** представлено результати використання даних щодо трансформації видової структури іхтіофауни річок (на прикладі Миколаївської області) в якості біоіндикаційного об'єкту для узагальненої оцінки їх екологічного стану. Сутність аналізу відповідає принципу біоіндикаційного контролю стану об'ємних екосистем за реакцією на їх зміни певних угруповань біоти. Аналітичні узагальнення первинно спрямовані на контроль іхтіофауни малих річок, найбільш чутливих до змін природного середовища. Наслідки цих змін за останні 70 років украї різні – від повного зникнення іхтіофауни до цілісного збереження первинного видового ядра та його розширення за рахунок інтродуцентів. Трансформація місцевих угруповань гідробіонтів коригує з гідрологічним режимом річок та рівнем їх антропогенного перетворення. Найбільше видове різноманіття належить іхтіоценозам середніх за розмірами повноводних річок (Кодима, Синюха, Інгул та Інгулець). Сучасна туводна іхтіофауна в межах області (без Південного Бугу) містить 38 видів, у тому числі 27 аборигенних, 8 вселенців (інтродукція та інвазія), статус 3 видів не деталізований. Зниклими за період 1950–2020 рр. є 8 туводних видів аборигенного походження, у складі яких існували 6 прохідних форм. Іхтіофауна малих річок представлена переважно угрупованнями ставкового типу на основі інтродуцентів, вселенців та 2–4 видів аборигенної групи. **Висновки.** Встановлено, що в загально-оглядових дослідженнях малих водойм використання біоіндикаторів на основі прісноводної іхтіофауни є більш результативним, ніж при використанні рослин-макрофітів. Виявлені певні межі раціонального використання іхтіофауни в якості тест-об'єкта для біоіндикації – її придатність адекватна лише при узагальнюючих дослідженнях і втрачає результативність зі ступенем зменшення розмірів та зростання однорідності досліджуваних водойм.

Ключові слова: біомоніторинг, малі річки, іхтіофауна, біоіндикація, угруповання гідробіонтів.

Statement of the problem. The current state of the rivers of Mykolaiv region is characterised by a significant level of anthropogenic degradation, with most of them (113 out of 121) belonging to the category of “small rivers”. The latter are extremely sensitive to changes in environmental conditions, and many of them are already at critical levels. In addition, small rivers have hardly been studied, with researchers traditionally focusing on large and medium-sized rivers such as the Southern Bug, Sinyukha, Ingul and Ingults, while there are virtually no recent publications on the ecology of small rivers in the Lower Pobuzhia region.

One of the objectives of the study was to conduct a biomonitoring assessment, the key issue of which was an attempt to determine the ecological status of small rivers based on changes in the species composition of their ichthyofauna. Changes in the species structure of ichthyocenoses can be successfully used in the biomonitoring system for retrospective and operational assessment of the hydroecological state of water bodies. From this point of view, biomonitoring of small rivers by the

composition of their fish fauna can be defined as a methodological tool for assessing the state of water bodies existing under the conditions of long-term exposure to destabilising factors of natural and anthropogenic origin.

In contrast to the classical bioindication, which is focused on the search for the manifestation of the impact of pollutants and toxicants [1], in this study, the characteristics of the bioindication tool (species composition of the ichthyofauna) are purely monitoring, with complete distancing from the issues of aquatic toxicology. Thus, the adequacy is maintained between the used indication tool (discrete ichthyocenosis) and the dynamically changing monitoring object, which is the integral hydrosystem of a small river.

Analysis of sources and recent studies. At present, there are almost no publications on specialised, general ecological biomonitoring of small rivers by faunal communities, although research, purely ichthyological, on the transformation of the species composition of ichthyocenoses in the rivers of southern Ukraine is quite numerous and

extensive. And there is little research on small rivers in general, including ichthyological studies. At the same time, most publications on the ichthyological features of rivers in Kherson Province, and then Mykolaiv Province, in one way or another contain elements of biomonitoring. Even the first, purely descriptive works of K.F. Kessler (1860) on the composition of the local fish fauna already contain full-fledged hydroecological excursions and assessments of the state of water bodies as habitats for certain species of commercial fish.

Among the recent publications on the transformation of fish fauna, ecology and biomonitoring of freshwater bodies in the South of Ukraine, we should highlight the works of the Kherson Fish Hatchery School – Y. Pylypenko [2], I. Sherman and colleagues [3], V. Shevchenko and P. Kutishchev [4]. Numerous publications by A. Shcherbukha [5], V. Demchenko and A. Smirnov [6], N. Demchenko [7, 8], and Y. Heina [9]. In addition, elements of data analysis in the coordinates “species composition – water body ecology” are present in most modern publications on ichthyology in one way or another. Research work in this

area continues to develop mainly in terms of operational assessment of water bodies based on integral (scoring) indicators containing ichthyological components. The latter are based on the bioindication significance of several specialised species from among the native communities of aquatic organisms, including representatives of zoobenthos and freshwater malacofauna [10].

The purpose of the study is to determine changes in the species composition of the ichthyofauna as an object of biomonitoring to assess the ecological status of small rivers in the Mykolaiv region.

Materials and methods of the study. The modern Mykolaiv region is an integral historical and economic arena formed in the lower part of the Southern Bug River basin (Fig. 1). The southwestern regions belong to the Black Sea River basin, and the south-eastern regions to the Lower Dniipro river basin.

The source materials are the results of our own studies of small rivers in the Mykolaiv region, carried out in 2020–2022. During environmental studies of 17 watercourses at once, it became

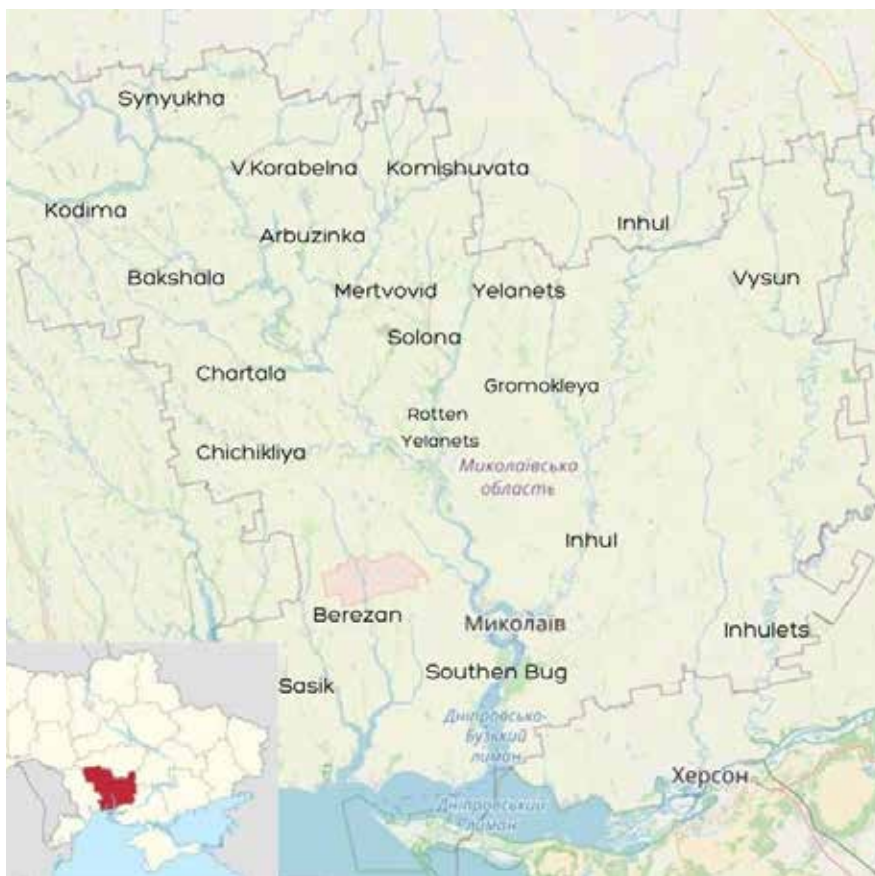

Fig. 1. Hydrographic network of Mykolaiv region

necessary to classify them, for which we chose a conditional division of water bodies into three geographically dependent groups: the right-bank Bug, the northern left-bank Bug and the southern left-bank Bug. During multi-seasonal field surveys of these water bodies, their condition and species composition of the local fish fauna were studied, based on commercial sampling, fishermen's catch and surveys of pond owners. Species lists for individual water bodies, their changes (1950–2020), and the relative number and species structure, which was reflected in a 5-point system (-/++++), were of primary information value. Materials from specialised literature and reports on the subject were also used.

The research methods were based on the use of a standard set of tools recommended for field ichthyological and hydroecological surveys of river water bodies [11, 12]. Species identification of fish was performed based on the “Identifier of fish of continental water bodies and watercourses of Ukraine” [13]. The Ukrainian species names of fish and aquatic organisms are given after Yu. Movchan [14], and their Latin names are given by T. Kotelat and J. Freyhof [15]. The obtained actual materials were compared with a block of retrospective materials, trying to trace certain effects of the action of, first, anthropogenic factors (reclamation, formation of reservoirs, ponds, afforestation, etc.).

Summary of the main material. The species structure of the ichthyofauna of the studied rivers and the general dynamics of its changes during the study period (1950–2020) were established, as shown in Tables 1–3. Small rivers with no natural fish fauna are not shown in the tables.

The species composition of the fish fauna of the right-bank rivers in terms of basin specificity combines the small rivers of the Black Sea region (Tsaryhol and Malyi Tsaryhol, Sasyk, Berezan), the rivers of the lower reaches of the Southern Bug basin (Chychyklyia, Chartaly, Bakshala) and the medium-sized Kodyma River, whose valley is the dividing line between the Middle and Lower Pobuzhzhia (Table 1).

In the purely steppe rivers of the Black Sea region, due to the unstable flow regime, fish fauna is present in the lower reaches and in ponds and is represented by carp and silver carp, roach, rudd, roach and small perch.

The fish fauna of the flowing channel is currently preserved only for the Berezan River, the

left branch of which is connected to the discharge collectors of the South Bug irrigation system.

It is natural that the primary species composition of the Black Sea rivers, which have access to the sea through the Tiligul and Berezan estuaries, was and still is dependent on their brackish water fish communities. As of 1950, these estuaries retained their freshwater character and served as important spawning grounds for migratory species. The salinisation of the waters caused by large-scale hydraulic works (deepening of the channel, construction of dams, etc.) led to disturbances in the natural state and caused the division into brackish and freshwater parts with the corresponding composition of fish communities.

The latter are currently not stabilised, combining components of marine, estuarine and partially freshwater ichthyocenoses, the influence of which is spread over the lower reaches of the Tsarygol, Sasyk and Berezan rivers. Accordingly, the transformation of the ichthyocenoses of these rivers is a consequence of profound changes in the state of the biota reserves – the Tiligul and Berezan estuaries.

The rivers that feed into the Southern Bug (Chychyklyia, Chartaly and Bakshala) are also characterised by the steppe specificity of the seasonal flow regime, complicated by natural and anthropogenic destruction of watercourses. For example, the upper reaches of the Chichiklyia,

Chartaly and Bakshaly are practically waterless, with fish present only in some ponds and represented by carp, silver crucian carp, sometimes silver carp and white cupid. The subpopulations of common crucian carp that existed in some parts of the waterlogged channel were assimilated by silver carp, which, together with carp and white silver carp, became background species. Even the lower reaches of the Chichiklyia River, which until recently was characterised by significant species diversity and high numbers of native fish, is now also represented by “synthetic” communities dominated by ecologically plastic universalists.

For the last 50 years, the Chartaly River has been preserving its fish fauna only in the lower reaches, where the Prybuzhansky reservoir is located, separated from the Southern Bug by a non-flowing dam. This reservoir contains mainly native species such as roach, roach, rudd, pike, perch, but background species include goby, silver crucian carp, carp, silver carp and white amur. The reservoir itself is heavily silted (up to 2 m thick) and, with

Table 1

Species composition of the ichthyofauna of the right-bank rivers of the Bug Lowlands

List of species	Berezan			Bakshala			Chychyklya			Kodyma		
	1950	1985	2020	1950	1985	2020	1950	1985	2020	1950	1985	2020
<i>Anguilla anguilla</i>	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Salmo trutta labrax</i>	1-2	-	-	1-2	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Acipenser ruthenus</i>	+	-	-	-	-	-	5-7	-	-	-	-	-
<i>Barbus borysthenicus</i>	-	-	-	-/+	-	-	-	-	-	+	-/+	-
<i>Rutilus frisii</i>	+*	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-
<i>Ballerus ballerus</i>	-	-	-	+	+	-	+	-	-	+	+	+
<i>Ballerus sapa</i>	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	+	+
<i>Abramis brama</i>	++	-	-	+	-	-/+	-/+	-/+	-	+	+	+
<i>Blicca bjoerkna</i>	+++	+++	+	-/+	-/+	-/+	+	+	-/+	++	++	+
<i>Scardinius erythrophthalmus</i>	++	++	+/+	++	+	+	++	-/+	-	++	+	+
<i>Rutilus rutilus</i>	+	+	-/+	+	+	+	-/+	-/+	-/+	+	+	-/+
<i>Carassius carassius</i>	+++	++	-	+++	+++	-	+++	++	-	+++	+++	-
<i>Tinca tinca</i>	+	+	+?	+	+	+	+	+	-/+?	++	+	+
<i>Rhodeus amarus</i>	+	-	-	+	+	-	-	-	-	++	++	++
<i>Alburnus alburnus</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	-/+	+++	++	++
<i>Misgurnus fossilis</i>	+++	++	-	++	++	+	+++	+	+	++++	+++	+
<i>Aspius aspius</i>	+	+	-	+	+	-	-/+	-/+	-/+	+	+	+
<i>Squalius cephalus</i>	-	-	-	-/+	-/+	-/+	-/+	-/+	-	++	++	-
<i>Esox lucius</i>	+	+	+	+	+	+	++	+	+	+++	++	+
<i>Silurus glanis</i>	-	-	-	-	-	-	+	+	+	++	+	+
<i>Perca fluviatilis</i>	++	+	+	+	+	++	+	+	+	++	++	++
<i>Sander lucioperca</i>	+	+	-	-	-	-	-/+	-/+	-/+	+	+	+
<i>Vimba vimba</i>	+	+	-	-	-	-	-/+	-	-	/-+	+	-
<i>Chondrostoma nasus</i>	-	-	-	+	-	-	-/+	-	-	++	+	-
<i>Leuciscus idus</i>	+	-	-	+	+	-/+	-/+	-/+	-	+	+	+
<i>Pelecus cultratus</i>	-/+	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-
<i>Leucaspius delineatus</i>	-	-	-	+	+	+	+	+	-/+	++	++	+
<i>Petroleuciscus borysthenicus</i>	+	+	+	++	++	+	+	+	+	+++	++	+
<i>Alburnoides bipunctatus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	++/-	++/-	+/-
<i>Gymnocephalus cernua</i>	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
<i>Gobio gobio</i>	-	-	-	+	+	-?	-	-	-	+	+	+
<i>Eudontomyzon mariae**</i>	-	-	-	+	+	-	+	+	-?	+	+	+?
<i>Cobitis taenia</i>	-	-	-	+	-	-	+	-	-	+	+	+
<i>Atherina</i>	-	-/+	-/+	-	-/+	-/+	-	-/+	-/+	-	-/+	-/+
<i>Carassius gibelio</i>	+	+	++	-	-	++	-	-	++	-	-	+++
<i>Cyprinus carpio</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
<i>Hypophthalmichthys molitrix</i>	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	+
<i>Ctenopharyngodon. idella</i>	-	-	+	-	-	+	-	-	++	-	-	++
<i>Lepomis gibbosus</i>	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+
<i>Gasterosteus aculeatus</i>	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+
<i>Pseudorasbora parva</i>	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+
<i>Perccottus glenii</i>	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+
<i>In general</i>	24	18	17	29	22	23	28	22	23	30	30	31

Note: -/+ absent in the upper reaches and present in the lower reaches; +/- present in the upper reaches but absent in the lower reaches; ? – situation unknown; * dubious; ** species or ecological form typification is dubious.

a large area (36.3 ha), the water level decreases by 1.5–1.8 m due to drying out in summer.

The Bakshala River is quite specific, with its modern fish communities demonstrating a diverse composition – natural floodplain and riverbed (dominated by silver carp, silver bream and small

perch), pond (dominated by carp, silver carp, silver carp and silver carp) and reservoir (dominated by roach, carp, bream, pike and perch). The species composition of Bakshalynske Reservoir, built in 2004 at the mouth of the river, is the richest, and it is now a separate right bay of Oleksandrivske Res-

ervoir (Southern Bug). The species composition of both reservoirs is almost identical – bream, roach, chub, elm, rudd, silver carp, roach, silver perch, pike, perch, pike perch, carp, silver carp, bluegill, silver carp, bittern, burbot and minnow are found.

The distinction of the fish fauna of the medium-sized Kodyma River is related to the specifics of this watercourse, which is a low-flow lake and river system. Its connection with the Southern Bug naturally determines the affinity of fish communities, but upstream of the Kodyma, bream, roach, roach, bleak, chub, elm and perch disappear, while the number of tench, crucian carp, tench and pike increases. Bivalves such as toothless mollusks and pearl mollusks are typical for the entire Kodyma, along with bittern, topsy-turvy, and the common bullhead. Thus, the Kodyma's flow, predominantly sandy bed and the presence of floodplain lakes in the absence of large hydraulic structures have ensured the relative environmental sustainability of the river and its natural fish fauna.

According to the literature, in the nineteenth and early twentieth centuries, the right-bank Bug rivers, especially in the lower reaches, were characterised by a strong fishery value [16] and served as important spawning and feeding grounds for juveniles of migratory and native species. However, by 1950, due to the transformation of watersheds and river valleys, these watercourses had virtually lost their fisheries, and only the Chichiklia and Kodyma in the lower reaches still retained some fishery value [17].

The data on the species composition of the fish fauna of the northern left-bank rivers (Sinyukha-Mertvovod interfluve), which originated in the central regions of the South Prydniprovsk Upland and flow to the Southern Bug, are presented in Table 2. These watercourses are distinguished by their common origin in the South Prydniprovsk Upland, high water salinity (2–4 thousand mg/dm³), the presence of fast-flowing canyon sections and a direct hydrographic connection with the Southern Bug.

The most authentic is the fish fauna of the Sinyukha River and the lower reaches of the Black Tashlyk River, where a group of native species is almost completely preserved. By the end of the 70s of the last century, cases of sterlet, ribefish, pufferfish, virezub, maren and sabrefish were recorded in the Sinyukha [5]. It is no longer possible to establish whether these were representatives of tuvid

forms or sedentary individuals of migratory forms. However, even today there are some cases of catching marauders and large catfish, and common species of the rheophilic complex are bleak, chub, elm, bittern, oatmeal, burbot, minnow and bobber, i.e. typical species of the rheophilic complex.

The fish fauna of the small Korabelna, Garbuzynka and Mertvovod rivers, which have been transformed into a cascade of flowing ponds, is a “mixture” of natives, introductions and aliens with a complete absence of migratory fish. Representatives of the cultural group (carp, silver carp, silver bream, rudd, pike and perch) have become background species along with roach, bittern, sucker, rudd, and silver carp. Invasive species such as goby, silver crucian carp, atherina, sunfish, three-needle stickleback and the previously absent ruff are numerous and in some places very abundant. The newest complex of species has not yet been stabilised, as evidenced by periodic fluctuations in the abundance of some universal species such as sunfish, atherina, stickleback and predators (pike, pike perch, chub and burbot). This indicates a relatively satisfactory ecological condition of the rivers, the main stabilising factor being their year-round flow and the presence of numerous ponds and reservoirs. Their satisfactory condition is also evidenced by the presence of specialised species, such as bittern, oatmeal, dace, narrow-toed crayfish, and bivalves (pearl mussels and toothless molluscs). Marsh turtles are also common and are particularly numerous in Mertvovod.

For example, the basic conditions for a satisfactory hydroecological condition of the left-bank northern rivers are the flowing regime throughout the year, the rocky-canyon character of valleys and channel rifts, a significant number of biota reserves in the form of deep narrow reservoirs and the absence of wastewater discharges. The hydrographic unity of these watercourses with the Southern Bug, whose fish communities serve as the basis for restoring and maintaining the species structure of small river hydrobiocenoses, also plays a positive role.

The rivers of the left-bank northern watercourses are similar in terms of their origins and hydrochemical characteristics to those of the southern, more flat territory of Mykolaiv Oblast within the Yelanets-Ingulets interfluve. The latter are distinguished by their belonging to different basins (Southern Bug and Dnipro), significant water management transformation of river valleys, and a high

Table 2

Species composition of the ichthyofauna of the left-bank rivers of the Lower Pobuzhye (Sinyukha-Mertvovod)

List of species	Sinyukha			Black Tashlyk			Garbuzinka			Mertvovod		
	1950	1985	2020	1950	1985	2020	1950	1985	2020	1950	1985	2020
<i>Anguilla anguilla</i>	+ (3)	-	-	-	-	-	+	-	-	+ (1)	-	-
<i>Salmo trutta labrax</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	(2)	-	-
<i>Acipenser ruthenus</i>	+	-	-	-/+	-	-	+	-	-	-/+	-	-
<i>Barbus borysthenicus</i>	+	-	-	+	-	-	-	-	-	+?	-	-
<i>Rutilus. frisii</i>	+	-	-	-/+	-	-	-	-	-	+	-	-
<i>Ballerus ballerus</i>	++	+	+	-/+	-/+	-/+	-	-	-	+	-	-
<i>Ballerus sapa</i>	++	+	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-
<i>Abramis brama</i>	++	+	+	-/+	-/+	-/+	-	-	-	++	+	-
<i>Blicca bjoerkna</i>	++	++	+	+	+	+	+	+	-	-/+	-/+	-/+
<i>Scardinius erythrophthalmus</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	++	++	+
<i>Rutilus rutilus</i>	++	++	+	+	+	+	-/+	-/+	-/+	++	+	+
<i>Carassius carassius</i>	+++	+++	-	++	+	-	+	+	-	++	++	-
<i>Tinca tinca</i>	+	+	+	+	+	+	-	-	-	+	+	+
<i>Rhodeus amarus</i>	+	+	+	+	+	+	-/+	-/+	-/+	++	++	++
<i>Alburnus alburnus</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	++	++	+
<i>Misgurnus fossilis</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-/+
<i>Aspius aspius</i>	+	+	+	+	+	+	+	-	-/+	+	+	-/+
<i>Squalius cephalus</i>	++	+	+	+	+	+	-/+	-/+	-/+	++	+	+
<i>Esox lucius</i>	++	++	+	++	++	+	+	+	+	+++	++	++
<i>Silurus glanis</i>	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-/+	-/+	-/+
<i>Perca fluviatilis</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	++
<i>Sander lucioperca</i>	+	+	+	+	+	-/+	-	-	-	+	+	+
<i>Vimba vimba</i>	++	+	-	+	-	-	-	-	-	+	+	-
<i>Chondrostoma nasus</i>	++	+	-	++	+	-	-	-	-	+	+	-
<i>Leuciscus idus</i>	+	+	+	+	+	+	-	-	-	+	+	+
<i>Pelecus cultratus</i>	+	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-
<i>Leucaspis delineatus</i>	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-/+*	-	-
<i>Petroleuciscus borysthenicus</i>	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	-
<i>Alburnoides bipunctatus</i>	+	+	+	+	+	+	-	-	-	+	-	-
<i>Gymnocephalus cernua</i>	-	+	+	-	+	+	-	-	-	-	+	-
<i>Gobio gobio</i>	+	+	+	+	+	+	-	-	+	-	-	-
<i>Eudontomyzon mariae**</i>	+	+	+	+	+	+	-	-	-	+	+	+
<i>Cobitis taenia</i>	+	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-
<i>Атерина Atherina</i>	-	-	+	-	-	-/+	-	-	-	-	-	+
<i>Carassius gibelio</i>	-	-	++	-	-	++	-	-	+	-	-	++
<i>Cyprinus carpio</i>	-	+	++	-	+	++	-	+	++	-	+	++
<i>Товстолоб білий Hypophthalmichthys molitrix</i>	-	-	++	-	-	++	-	-	+	-	-	+++
<i>Ctenopharyngodon. idella</i>	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+
<i>Lepomis gibbosus</i>	-	-	+	-	+	+	-	+	+	-	+	+++
<i>Gasterosteus aculeatus</i>	-	+	+	-	+	+	-	-	-	-	+	+
<i>Pseudorasbora parva</i>	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	+
<i>Глена Percottus glenii</i>	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	+
<i>In general</i>	32	30	33	29	28	31	14	13	16	31	25	25

Note: -/+ absent in the upper reaches and present in the lower reaches; +/- present in the upper reaches but absent in the lower reaches; ? – unconfirmed data; * doubtful reliability; ** species and phase stage data are doubtful; *** exact species differentiation based on inspection is doubtful.

level of anthropogenic impact. The current and retrospective composition of the fish fauna of these rivers is shown in Table 3.

The closest eastern “neighbour” of Mertvovod is the Hnylyi Yelanets River, which in the second half of the twentieth century almost lost its nat-

Table 3

Species composition of the ichthyofauna of the rivers of the Yelanets-Ingulets interfluve

List of species	Rotten Yelanets			Gromokliya			Ingul			Vysun			Ingulets		
	1950	1985	2020	1950	1985	2020	1950	1985	2020	1950	1985	2020	1950	1985	2020
<i>Anguilla anguilla</i>	-	-	-	-	-	-	+	-	-(1)	-	-	-	+	-	-
<i>Salmo trutta labrax</i>	-	-	-	-	-	-	5-7	1-3	-	-	-	-	-	-	-
<i>Acipenser ruthenus</i>	++	-	-	-	-	-	+	-/+	-	-	-	-	+	-	-
<i>Barbus borysthenicus</i>	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-/+	-
<i>Rutilus. frisii</i>	-	-	-	-	-	-	+++	-	-	-	-	-	+++	-	-
<i>Ballerus ballerus</i>	-	-	-	+	-	-	++	+	-	-	-	-	+	+	+
<i>Ballerus sapa</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+
<i>Abramis brama</i>	+	+	-	++	+	-	+++	++	++	-	-	-	+++	++	+
<i>Blicca bjoerkna</i>	++	++	+	+++	++	+	+++	+++	++	++	++	+	++	++	++
<i>Scardinius erythrophthalmus</i>	++	++	+	+/++	-/+	-/+	+	+	+	++	+	-	++	++	++
<i>Rutilus rutilus</i>	++	++	-/+	-/+	-/+	+	++++	++	++	-	-	-	+++	+++	+
<i>Carassius carassius</i>	+++	+++	-	++	+	-	+++	++	-	+++	+++	-	+++	+++	-
<i>Tinca tinca</i>	+	+	+	+	+	-/+	+	+	+	-	-	-	++	+	+
<i>Rhodeus amarus</i>	++	++	-	++	++	+	+++	+	+	++	++	+	+++	++	+
<i>Alburnus alburnus</i>	+	-	-	-/+	-/+	-/+	+++	++	+	-	-	-	++	++	+
<i>Misgurnus fossilis</i>	++	++	+	++	++	+	++++	+++	++	++	++	-/+	+++	++	++
<i>Aspius aspius</i>	+	-	-	+	-/+	-/+	+++	++	++	-	-	-	+	+	+
<i>Squalius cephalus</i>	+	+	-	-	-	-	+++	++	+	-/+	-/+	-/+	+	+	+
<i>Esox lucius</i>	+	+	+	+	+	+	+++	+++	++	+	+	+	+++	++	+
<i>Silurus glanis</i>	+	+	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-	++	+	+
<i>Perca fluviatilis</i>	++	++	++	-	-	-	+++	++	+	+	-	-	++	++	++
<i>Sander lucioperca</i>	-/+	-/+	-/+	-	-	-	++	++	+	-	-	-	+	+	+
<i>Vimba vimba</i>	-	-	-	+/-	-	-	+/-	+/-	+	-	-	-	+	+	+
<i>Chondrostoma nasus</i>	+	+	+	-	-	-	+	+	-	-	-	+	+	+	+
<i>Leuciscus idus</i>	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-	+	+	+
<i>Pelecus cultratus</i>	-	+	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
<i>Leucaspius delineatus</i>	-	-	-	-	-	-	+	+	+?	-	-	-	+	+	+
<i>Petroleuciscus borysthenicus</i>	+	+	-?	-	-	-	+	+	+?	-	-	-	+	+	+?
<i>Alburnoides bipunctatus</i>	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	+	+	+
<i>Gymnocephalus cernua</i>	+	+	-	-/+	-/+	-	-	-	-	-	-	-	++++	++	+?
<i>Gobio gobio</i>	+	-	-	+	+	-	+++	++	+?	-	-	-	++	-	-
<i>Eudontomyzon mariae**</i>	+	+	-	-/+	-/+	-/+	-	-	-	-	-	-	+	+	+
<i>Cobitis taenia</i>	-/+	-	-	+	-	-	++	+	-	-/+	-	-	+	-	-
<i>Атерина Atherina</i>	-	-	-/+	-	-	-	-	-	++	-	-	-	-	-	++
<i>Carassius gibelio</i>	-	-	+++	-	-	++	-	-	+++	-	-	++	-	-	+++
<i>Cyprinus carpio</i>	-	+	+++	-	-	-	+	++	+++	-	-	-	-	++	+++
<i>Hypophthalmichthys molitrix</i>	-	+	+++	-	-	-	+	++	+++	-	-	-	-	++	++
<i>Ctenopharyngodon. idella</i>	-	+	++	-	-	-	+	++	+++	-	-	-	-	++	++
<i>Lepomis gibbosus</i>	-	-	++	-	-	-	-	-	++	-	-	+	-	-	++
<i>Gasterosteus aculeatus</i>	-	+	+	-	-	-	-	-/+	++	-	-	-	-	-	++
<i>Pseudorasbora parva</i>	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	++
<i>Perccottus glenii</i>	-	-	+	-	-	+	-	-	++	-	-	+	-	-	++
<i>In general</i>	22	23	19		17	14	14	32	32	11	8	12	33	31	35

Note: -/+ absent in the upper reaches and present in the lower reaches; +/- present in the upper reaches but absent in the lower reaches; ? – unconfirmed data; * doubtful reliability; ** species and phase stage data are doubtful; *** exact species differentiation based on inspection is doubtful.

ural state and was subjected to a series of water management changes. During the 60s and 70s of the twentieth century, the Kamianske (upper) and Shcherbanivske (lower) reservoirs were created in the river valley, hydraulic structures of the Yelanets irrigation system were built, some sections of the riverbed were partially canalised, and the flat areas of the estuary zone were drained. These two reservoirs have become the habitat of the modern ichthyofish complex, with water that is highly saline in summer (4–5 thousand mg/dm³). Their background species are white amur, carp, silver carp, pike, pike perch and perch, with numerous universal species such as goby, silver crucian carp, Amur chub, sun perch, Glen's chub, stickleback, ruff and its mixtures with perch. Chub, burbot, roach, roach, and bindweed are extremely rare.

Within the natural channel, there is virtually no fish fauna, and only in the lower reaches of the river do roach, bream, roach, pike and perch migrate from the Southern Bug in spring.

Until the beginning of the twentieth century, the mouth area of the Rotten Yelanets was the main area of commercial fishing in the Lower Pobuzhzhia, where pre-spawning concentrations of sterlet, migratory chub, roach, bream and cutthroat trout occurred. The construction of the Shcherbanivske Reservoir dam in 1974 blocked the migration routes of migratory fish and led to a complete restructuring of the river's flow regime, which has since been directed to irrigation needs [18–20].

The most abundant in the lower reaches of the Southern Bug is its leftmost tributary, the Ingul River, which is significantly distinguished by its rich fish fauna, the composition of which varies in different parts of the river. The latter allow us to divide this river into two hydroecologically different parts – the upper and lower. The first, from its source to the gauging station in the village of Starohorodyno, Bashtanka district, flows through rocky banks with numerous rifts, a height difference of 2 m/km of the channel, and a fast flow. The fish fauna here is represented mainly by rheophilic species of the native group – roach, rudd, bream, flathead, whitewater, chub, there are also large catfish, pike, perch, bluegill, and according to unconfirmed reports, there are cases of catching pufferfish and pike. There is a lot of topsy-turvy, bitterroot, oatmeal, borage, and atherina. Skeins of pearl and toothless fish are constantly found,

and there are crayfish (narrow-toed). Carp, silver carp, silver crucian carp are quite scarce, sunfish, Glenn's chub, and Amur chub are almost rare. Their number is probably limited by the high density of predators.

The lower part of the Ingul is in a flat area (23.4–1.0 m high), representing a wide (sometimes up to 3.2 km) floodplain with oxbows and a network of meandering channel channels, whose water is characterized by a high level of mineralization (4.0–4.5 thousand mg/dm³). The local fish fauna is also based on representatives of the native group (roach, roach, rudd, bream) with a large proportion of predators, mainly pike. In addition, the Inhul lake and floodplain system is an important reserve for bivalves, such as pearl mussels and toothless mussels.

The powerful placoric plain of the Ingul and Ingults interfluvium is bounded in the north by the sublatitude valley of the small Bokovenka River (Ingults basin) and in the meridional direction by the valley of the Vysun River. The upper part of the Vysunia within Mykolaiv region was originally a seasonally flowing land network, which in the 70s. The twentieth century was subjected to water development and partially sewerized. Down from the village. The nearly 50-kilometer-long river valley is a dry ditch that is moistened only in spring. The permanently watered lower part of the Vysunia (76 km along the riverbed) starts from the village of Skobelevo to the junction with the Ingults, and is a natural channel with a number of earthen dams. The local fish fauna of this part of the river has a "synthetic" composition based on silver carp, pike, perch, roach, roach and carp. Background species include silver carp and crucian carp; periodic pond breaches cause some silver carp and white cupid to enter the river.

The Bokovenka River belongs to the Ingulets basin, forming a large Karachunivske water reservoir with it. (3600 hectares of water mirror). The natural state of the watercourse is preserved only in its lower part, from the border of Mykolaiv region to the point where it flows into the Dnipro. Accordingly, the fish fauna of the lower reaches is almost identical to the Dnipro fish complex and is additionally enriched with carp, pike, silver carp and white cupid. The dominant species are natives – roach, roach, rudd, small bream, topminnow, bittertern, and oatmeal. Silver crucian carp (small form), goby, catfish, pike, pike-perch, chub, and whiting

are very numerous. Despite constant discharges of mine water from Kryvvi Rih and drainage water from the Ingulets irrigation system, the ecological condition of the lower reaches of the Ingulets is generally satisfactory due to the supply of Dnipro water. This is also confirmed by the high number of pearl mussels and toothless fish, as well as crayfish and various aquatic biota.

Conclusions.

1. In the composition of the ichthyofauna of the rivers of Mykolaiv region (excluding the Southern Bug) in 2020–2022. the presence of 38 species of fish, 6 species of bivalves and 1 species of crayfish was detected. Among them, there are 27 native species, 8 species of universalists (introduction and invasion), and the status of 3 species is not detailed. Disappeared between 1950 and 2020. there are 8 tuvid species of native origin, which include 6 passage forms.

2. Representatives of carp make up 81% of the total river fish fauna, with the greatest species diversity characteristic of medium-sized full-flow-

ing rivers – the Ingul (37), Sinyukha (36), Ingulets (33), Kodyma (28) and the small Mertvovid (19). Currently, the fish fauna of small rivers is essentially a pond-type fish fauna, which combines introduced species (3), universalists (8) and 2–4 species of the native group.

3. According to the results of the study, it is difficult to identify the species structure of river ichthyofauna as a typical bioindicator for assessing the state of small rivers, although the latter is fully consistent with the principle of systematic control on the general scale of changes in the studied object (small river) in time and space.

4. The use of fish species composition in the system of biomonitoring of the hydroecological state of water bodies is successful for medium-sized rivers and difficult for seasonally dynamic small rivers of the steppe zone. The problem lies in operational assessments of the results, which require a number of additional calculations regarding the homogeneity of communities at different stages of their existence within a given watercourse.

REFERENCES:

1. Vozniuk, N.M., & Kopylova, O. M. (2015). Biomonitoring u systemi otsiniuvannia stanu hidroekosystem [Biomonitoring in the system for assessing the state of hydroecosystems]. *Visnyk NUVH. Seriya: Silskohospodarski nauky – Bulletin of the NUVHP. Series Agricultural Sciences*, 1 (6), 32–39 [in Ukrainian].
2. Pylypenko, Yu.V. (2007). *Ekolohiia malykh vodoskhovyshch Stepu Ukrainy [Ecology of Small Reservoirs of the Steppe of Ukraine]*. Kherson: Oldi-plus [in Ukrainian].
3. Sherman, I.M. (ed.). (2017). *Rybalstvo ta rybnytstvo transformovanykh richkovykh system pivdnia Ukrainy [Fishing and Fish Farming of Transformed River Systems of Southern Ukraine]*. Kherson: Vyd-vo Hryn D.S. [in Ukrainian].
4. Shevchenko, V.Yu., & Kutishchev, P.S. (2021). Hidrobiolohichna kharakterystyka malykh vodoskhovyshch Mykolaivskoi oblasti [Hydrobiological characteristics of small reservoirs of Mykolaiv region]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriya «Silskohospodarski nauky» – Tavrian Scientific Bulletin. Series “Agricultural sciences”*, 117, 324–327. <https://doi.org/10.32851/2226-0099.2021.117.43> [in Ukrainian].
5. Shcherbukha, A.Ya. (2004). Ikhtiofauna Ukrainy v retrospektyvi ta suchasni problemy zberezhenia yii riznomanitia [Ichthyofauna of Ukraine in retrospect and modern problems of preservation of its diversity]. *Vestnik zoologii – Bulletin of Zoology*, 38 (3), 3–18 [in Ukrainian].
6. Demchenko, V.O., & Smirnov A.I. (2009). Zminy ikhtioriznomanittia lymaniv Sasyk, Tylihulskyi, Molochnyi ta Utlitskiy [Changes in the fish diversity of the Sasyk, Tylihulsky, Molochny, and Utlitskiy estuaries]. *Zbirnyk naukovykh prats KhNPU – Collection of Scientific Works of KhNPU*, 11, 16–23 [in Ukrainian].
7. Demchenko, N.A. (2009). Dynamika ikhtiofauny richok pivnichnozakhidnoho Pryazov'ia v XX st. [Dynamics of the ichthyofauna of the rivers of northwestern Azov in the 20th century]. *Visnyk LNU im. I. Franka. Seriya biologichna – Bulletin of Ivan Franko National University of Lviv. Biological series*, 50, 72–84 [in Ukrainian].
8. Demchenko, N.A. (2011). Struktura ikhtiotosenoziv richok pivnichno-zakhidnoho Pryazov'ia ta zakonmirnosti yikh formuvannia [The structure of the ichthyocenoses of the rivers of the northwestern Azov region and the regularities of their formation]. *Visnyk ZNU – Bulletin of ZNU*, 1, 38–46 [in Ukrainian].
9. Heina, Y.K. (2008). Suchasnyi vydovyi sklad ikhtiofauny nyzhnoi techii r. Pivdennyi Buh [Modern species composition of the fish fauna of the lower reaches of the South Bug River]. *Materialy mezhdunarodnoj nauchno-pedagogicheskoy konferencii «Sovremennoe sostoyanie rybnogo hozyajstva: problemy i puti resheniya» – Materials of the International Scientific and Pedagogical Conference “Modern state of fishery: problems and ways of solution”*. Kherson: Oldy Plus [in Ukrainian].
10. Klymenko, M.O., Pylypenko, Yu.V., Grokhovska, Y.R., Lianzberg, O.V., & Bedunkova, O.O. (2015). *Hidroekolohiia: pidruchnyk [Hydroecology: a textbook]*. Kherson: Oldi-Plus [in Ukrainian].

11. Romanenko, V.D. (Ed.). (2006). *Metody hidroekologichnykh doslidzhen poverkhnevyykh vod [Methods of Hydroecological Research of Surface Waters]*. Kyiv: Logos [in Ukrainian].
12. Maltsev, V.I., Karpova, G.O., & Zub, L.M. (2011). *Vyznachennia yakosti vody metodamy bioindykatsii: naukovometodychnyi posibnyk [Determination of water quality by bioindication methods: scientific and methodological manual]*. Kyiv: Naukovyi tsentr ekomonitorynhu ta bioriznomanittia mehapolisu NAN Ukrainy, Nederzhavna naukova ustanova Instytut ekolohii (INEKO) Natsionalnoho ekolohichnoho tsentru Ukrainy [in Ukrainian].
13. Shevchenko, P.G., Shcherbukha, A.Y., Pylypenko, Yu.V., Martsenyuk, N.O., Khalturyn, N.B., & Cherednichenko I.S. (2020). *Vyznachnyk ryb kontynentalnykh vodoim i vodotokiv Ukrainy [Identifier of fish of continental water bodies and watercourses of Ukraine]*. Kherson: Oldy Plus [in Ukrainian].
14. Movchan, Yu.V. (2011). *Ryby Ukrainy (vyznachnyk-dovidnyk) [Fishes of Ukraine (reference guide)]*. Kyiv: Zoloti Vorota [in Ukrainian].
15. Kottelat, C., & Freyhof, J. (2007). *Handbook of European Freshwater Fishes*. Berlin: Publications Kottelat, Cornol and Freyhof.
16. Boyko, A. (comp.). (2009). *Dzherela z istorii Pivdennoi Ukrainy. T. 10 / Opysy Stepovoï Ukrainy ostannoï chverti XVIII – pochatku XIX stolittia [Sources from the History of Southern Ukraine / Descriptions of Steppe Ukraine of the Last Quarter of the 18th and Early 19th Centuries]*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
17. Zalevsky, S.V. (1962). Rybohospodarske osvoïennia vodoimyshch na r. Pivdennyi Buh [Fishery development of reservoirs on the South Bug River]. *Naukovi pratsi UkrNDI rybnoho hospodarstva – Scientific works of the Ukrainian Research Institute of Fisheries*, 14, 38–47 [in Ukrainian].
18. Osadchii, T.I. (1891). *Sherbanovskaya volost Elisavetgradskogo uezda Hersonskoj gubernii. Istoriko-etnograficheskoe i hozyajstvenno-statisticheskoe opisanie [Shcherbanov county, Yelisavetgrad district, Kherson province. Historical-ethnographic and economic-statistical description]*. Kherson: Izdanie Hersonskoj Gubernskoj Zemskoj Upravy. URL: <https://old.library.kr.ua/elib/osadchii/sherbvolost.html>
19. Khalturin, M.B., Shevchenko P.G., & Tsedyk V.V. (2014). Vydove riznomanittia ikhtiofauny baseinu richky Pivdennyi Buh [Species diversity of the fish fauna of the Southern Bug River basin]. *Pryroda Zakhidnoho Polissia ta prylehlykh terytorii – Nature of Western Polissia and adjacent territories*, 11, 287–291 [in Ukrainian].
20. Nakonechna, Yu.O. (2020). *Ikhtiofauna ta rybne hospodarstvo rehionu / Ekolohiia Mykolaivskoi oblasti / Za red. Nakonechno I.V. [Ichthyofauna and fisheries of the region. In: Nakonechny I.V. (ed.) / Ecology of the Mykolaiv region]*. Mykolaiv: NUK im. adm. Makarova [in Ukrainian].

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 35.081: 37.014.611

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.05>

Олег БІЛИК

кандидат технічних наук, доцент, проректор, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»

bilyk.oleg2012@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5088-1115

ОБГРУНТУВАННЯ КОНТРОЛЮ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ПРИ ДЕРЖАВНОМУ ЕЛЕКТРОННОМУ УПРАВЛІННІ

Анотація. У статті обґрунтовано одну з головних функцій управління в закладах освіти, а саме функцію контролю органами державної влади та місцевого самоврядування через використання електронного управління. Зауважується, що вагомим процесом, за якими органи державної влади та місцевого самоврядування втілюють намічене у суспільному середовищі, є не що інше, як контроль. До різновидів контролю слід віднести інспекцію, перевірку, супервізію, інституційний аудит, моніторинг, акредитацію, а отже, все те, що та чим відзначається державна служба в Україні та країнах Світу. Оскільки головним пріоритетом будь-якої держави є освітня сфера, то процеси контролю мають особливо важливе значення.

Метою статті є обґрунтування контролю, що стосується галузей державного управління, до якого слід віднести і освіту в Україні.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні таких методів, як аналіз, синтез та узагальнення. Автор зауважує, що методами проведення дослідження під час моніторингу можуть бути: тестування; опитування (анкетування, інтерв'ювання); спостереження за освітнім процесом та освітньою діяльністю у закладах освіти; аналіз документації закладів освіти.

Акцентується увага на тому, що передача відповідальності за прийняття рішень зверху до низу, делегування все більших повноважень нижчим органам управління об'єктивно вимагають посилення контролю в державному управлінні, без цього державній системі загрожують негативні наслідки: від диктатури до розпаду держави.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що автор звертає увагу на те, що за допомогою контролю органи державної влади та місцевого самоврядування як суб'єкти отримують інформацію, що дозволяє вносити коригування у власних управлінських і регулювальних діях, котрі зумовлені виконавчими функціями. Діяльність об'єднаних у певну структуру суб'єктів контролю, спрямована на досягнення управлінських цілей, визначається як процес контролю.

Автор звертає увагу на те, що контроль у сфері державного управління тією чи іншою мірою здійснюють усі органи влади разом із місцевим самоврядуванням, проте зміст контрольної діяльності, обсяг, форми та методи її власне призначення мають у різних суб'єктів істотні відмінності: для одних органів державного управління контроль є основною діяльністю, для інших – елементом при виконанні основної функції. Тому контроль у сфері управління здійснюють як спеціальні органи контролю, так і органи загальної компетенції.

Висновки. Таким чином, цілями контролю, котрі здійснюють органи державної влади та місцевого самоврядування, вважаються не лише забезпечення законності у суспільному середовищі, але і визначення подальших перспектив щодо розвитку і досягнення благополуччя територіальних утворень, впровадженні нововведень, наприклад – характеризуються технічними засобами розширеної функціональності, підтримуванні і зростанні обсягів комунікацій між державними службовцями, працівниками бюджетної сфери, муніципалітетами, і широкими верствами населення в суспільному середовищі. І тут також ключова роль має саме освітня сфера, тому що саме з нею ведуть взаємозв'язки всі інші суспільні, промислові, гуманітарні сфери, в результаті чого виникає концентруючий осередок.

Ключові слова: державний контроль, управління освітою, освітня сфера, державна служба, суспільне середовище.

Oleh BILYK

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work and Monitoring the Quality of Education, Public Higher Educational Establishment "Vinnytsia Academy of Continuing Education"

bilyk.oleg2012@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5088-1115

JUSTIFICATION OF CONTROL OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN STATE ADMINISTRATION

Abstract. *The article substantiates one of the main functions of management in educational institutions, namely the function of control by state authorities and local self-government through the use of electronic management. It is noted that an important process by which state and local self-government bodies implement the plans in the public environment is nothing but control. Types of control should include inspection, verification, supervision, institutional audit, monitoring, accreditation, and therefore, all that and by which the public service in Ukraine and the countries of the world is distinguished. Since the main priority of any state is the educational sphere, control processes are of particular importance.*

The purpose of the article is to substantiate the control related to the branches of public administration, which should include education in Ukraine.

The research methodology is based on a combination of such methods as analysis, synthesis and generalization. The author notes that methods of research during monitoring can be: testing; surveys (questionnaires, interviews); observation of the educational process and educational activities in educational institutions; analysis of documentation of educational institutions.

Attention is focused on the fact that the transfer of responsibility for decision-making from top to bottom, the delegation of increasingly greater powers to lower management bodies objectively require strengthening control in public administration, without which the state system is threatened with negative consequences: from dictatorship to the collapse of the state.

The scientific novelty of the work lies in the fact that the author draws attention to the fact that with the help of control, state authorities and local self-government as subjects receive information that allows them to make adjustments in their own management and regulatory actions, which are determined by executive functions. The activity of control subjects united in a certain structure, aimed at achieving management goals, is defined as a control process.

The author draws attention to the fact that control in the sphere of state administration is carried out to one degree or another by all government bodies together with local self-government, but the content of control activities, scope, forms and methods, and their actual purpose have significant differences among different subjects: for some bodies control is the main activity of public administration, for others it is an element in the performance of the main function. Therefore, control in the field of management is carried out by both special control bodies and bodies of general competence.

Conclusions. *Thus, the goals of control carried out by state and local self-government bodies are considered not only to ensure legality in the public environment, but also to determine further prospects for the development and achievement of the well-being of territorial entities, the introduction of innovations, for example, characterized by technical means of extended functionality, support and increasing the volume of communications between civil servants, employees of the budget sector, municipalities, and broad sections of the population in the public environment. And here, too, the educational sphere plays a key role, because it is with it that all other social, industrial, and humanitarian spheres are interconnected, resulting in a concentrating center.*

Key words: *state control, education management, educational sphere, public service, public environment.*

Постановка проблеми. В умовах, які зазначаються стрімко мінливими процесами та явищами в державах світу, а особливо в Україні, саме діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування тісно пов'язана із такими процесами, як контроль. Від контролю залежить обґрунтованість та дієвість управлінських рішень на державному рівні, де найбільш особливе і вагоме значення займає саме освіта.

У світовій практиці під контролем розуміють будь-яку процедуру, яка сприяє зменшенню схильності до ризику діяльності. Поняття «контроль» передбачає неоднозначне трактування: контроль як один із головних принципів управління, контроль як один із головних принципів управління, контроль як стадія процесу (циклу) управління і, нарешті, контроль як функція управління. Кожен виробничий цикл або соціальний процес відрізняється певними характеристиками та вимагає управлінського

впливу, що забезпечує досягнення мети, визначеної заздалегідь. Для цього орган, що відпрацьовує управлінські впливи, повинен знати про їх необхідність та мати деякі конкретні вихідні характеристики, які можуть бути корисними для підготовки впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку контролю в державному управлінні, здійснюваний органами влади та місцевого самоврядування, присвятили свої праці багато авторів, зокрема Т.С. Єдинак, О.В. Павлишен, М.В. Вихор, Ю.С. Гринчук, П.О. Куцик, В.П. Пантелєєв, Ю.М. Футоранська, О.І. Шемігон та інші, але деякі проблеми залишаються недостатньо розкритими. А тому нашим основним завданням є дослідити стан контролю, здійснюваний державою, у освітній галузі, і тут цілком закономірно виникатимуть можливості виявляти основні проблеми, які перетинаються із здійсненням виконавчих

функцій органами державної влади та місцевого самоврядування.

Метою статті є обґрунтування контролю, що стосується галузей державного управління, до якого слід віднести і освіту в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для органів державної влади та місцевого самоврядування завжди існує необхідність щодо здійснення низки системних заходів, які б дозволили реалізувати власні виконавчі функції щодо сфер, які відбуваються у суспільному середовищі, де центральне місце займає саме освітня сфера. І тут слід зазначити нормативно-правову базу, що регламентує контроль на державному рівні, і, крім цього, має значне відношення і до освітньої галузі, як:

1) Розробити, прийняти і поряд з цим удосконалити нормативно-правові акти, що регламентують контроль за такими його різновидами, як інспекцію, перевірку, ревізію, аудит, моніторинг, акредитацію.

2) Підготувати зміни до Бюджетного кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення.

3) Створити внутрішній державний аудит в органах місцевого самоврядування, при цьому уточнювати функції і процеси таких різновидностей контролю, як інспекція, перевірка, ревізія, аудит, моніторинг, акредитація.

4) Вжити відповідних заходів щодо впровадження таких різновидностей контролю, як інспекція, перевірка, ревізія, аудит, моніторинг, акредитація стосовно муніципалітетів на регіональному та місцевому рівні.

5) Посилити відповідальність органів державної влади та місцевого самоврядування у відповідності з чіткими обмеженнями у нормативно-правових актах.

6) Запровадити оцінку ризиків при проведенні контролю за такими його різновидностями, як інспекція, перевірка, ревізія, аудит, моніторинг, акредитація, які спираються на прозорість планування.

7) Створити умови на місцевому рівні з підготовки та перепідготовки тих кадрів, на які накладатимуться функції контролю, і для цього пристосувати ІКТ – відповідно до нових кваліфікаційних вимог та методик.

8) Розробити єдину форму та порядок подання звітності, що стосується таких різновидностей контролю, як інспекція, перевірка,

ревізія, аудит, моніторинг, акредитація на державному рівні серед органів місцевого самоврядування.

9) Створити єдину інформаційну базу і так само – інформаційно-обчислювальний центр, до яких підключені ІКТ організацій і установ державної служби, що цілком може застосовуватися для контрольних процедур органами державної влади та місцевого самоврядування спільно із профільними відомствами та службами.

10) Рекомендуємо доручити спеціальному уповноваженому органу розробку та прийняття нормативного документа, що визначав би на рівні державно-управлінського апарату концепцію таких різновидностей контролю, як інспекція, перевірка, ревізія, аудит, моніторинг, акредитація, спираючись на його цілі та стандарти, яких необхідно дотримуватися у організаціях і установах державної служби разом із профільними відомствами та службами [10, 23].

Тут слід зазначити, що у 2005 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято Концепцію розвитку державного внутрішнього фінансового контролю [7]. Положення цієї Концепції вказують на невідповідності нормам Конституції України та іншим нормативно-правовим актам. Оскільки на державному рівні до сих пір не визначені у єдиному сенсі процедури контролю щодо об'єктів, до яких слід віднести і освітню сферу. Тому такі різновидності контролю, як інспекція, перевірка, ревізія, аудит, моніторинг, акредитація, мають цілком ґрунтовне значення, тому що вони найчастіше проявляються на практиці у суспільному середовищі. І це дає підставу зазначити регламентування внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту на упередження від екстраординарних ситуацій, посиляючись на постанову Кабінету Міністрів України від 12.12.2018 р. № 1062 [6].

Крім цього доцільно вказати, що в Україні функціонує складна система органів контролю, які відрізняються між собою побудовами організаційних структур та характеризовані власним правовим становищем, якими наділені органи державної влади та місцевого самоврядування. В такому складі міністерства, які в основному здійснюють внутрішньовідомчий контроль за діяльністю підпорядкованих організацій і установ разом із профільними відом-

ствами і службами, або контроль у сфері реалізації, закріплених за ними функцій [6].

Новацією у галузі контролю діяльності освітньої галузі є інституційний аудит – це зовнішнє оцінювання якості діяльності школи, що базується на ґрунтовному вивченні освітніх та управлінських процесів. Інституційний аудит включає дві процедури:

1) оцінювання якості освітніх та управлінських процесів і внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі;

2) перевірку додержання закладом вимог законодавства у сфері освіти.

Місія аудиту – допомогти школам підвищити якість їхньої діяльності та сприяти зростанню суспільної довіри до освіти.

Місцевим управлінцям важливо розуміти, що інституційний аудит має на меті проаналізувати та оцінити якість освітньої діяльності школи. Оцінюється вона за чотирма напрямками:

– освітнє середовище (наскільки учням безпечно і комфортно у школі, чи створено комфортні умови для роботи вчителів, як організовано харчування, як обладнані навчальні кабінети та в якому стані пришкільна територія, як учні взаємодіють між собою та з вчителем, чи вільне освітнє середовище школи від будь-яких форм насильства, булінгу та дискримінації, чи дотримуються учасники освітнього процесу принципів академічної доброчесності, чи створено в школі умови для інклюзивного навчання тощо);

– система оцінювання учнів (як вчителі оцінюють навчальні досягнення учнів, чи застосовують формувальне оцінювання, наскільки система оцінювання прозора і зрозуміла учням, чи вона допомагає учням робити висновки та покращувати свої результати у майбутньому);

– педагогічна діяльність (як вчителі працюють з учнями на уроках, чи застосовують вчителі компетентнісний підхід у навчанні, чи адаптували свою роботу в умовах пандемії коронавірусу, як відбувається дистанційне навчання, як вчителі спілкуються та співпрацюють з учнями, чи вчителі займаються власним професійним розвитком тощо);

– управлінські процеси (як налагоджено управлінські та адміністративні процеси в школі, наскільки управлінські рішення сприяють покращенню якості освітньої діяльності у закладі, як директор займається розвитком

школи, чи розбудовано у школі внутрішню систему забезпечення якості освіти, наскільки вона є ефективною).

Центральне місце у здійсненні позавідомчого контролю належить державним комітетам, з якими взаємопов'язані органи державної влади та місцевого самоврядування, наділені спеціальним статусом. Для них характерний контроль з окремих функцій і щодо непідпорядкованих в адміністративному порядку таких державних службовців поряд із їхніми організаціями і установами, які мають значне відношення щодо здійснення виконавчих функцій [2, с. 15–16; 1].

Організації та установи, які мають відношення щодо здійснення виконавчих функцій мають право приймати у межах своєї компетенції обов'язкові для міністерств, відомств, підприємств і організацій акти, давати обов'язкові для виконання вказівки. І на підставі цього з'ясовано, що в межах здійснення контрольних процедур органами державної влади та місцевого самоврядування щодо підпорядкованих закладів у суспільному середовищі, зокрема – і освітньої сфери, модель якого наведена на рис. 1, доцільно виділити три його основних етапи [5]: 1) вимірювання істотних контрольних процедур, які здійснюються в організаціях і установах державної служби, і так само – профільними відомствами і службами; 2) порівняння результатів реального виконання із заздалегідь встановленими стандартами; 3) реакція на порівняння (коригуючі дії або зміна стандартів) [9, с. 12–14]. Така модель засвідчує, що контрольним процедурам на державному рівні, зокрема, стосовно закладів освіти, передують встановлення стандартів, якими є заздалегідь встановлені цілі, за якими оцінюється можливість настання прогресу щодо їх досягнення.

Вимірювання тих реальних контрольних процедур, за якими на державному рівні ведуть організації і установи, разом із профільними відомствами і службами в навчальних закладах, мають чітку відповідність із виконавчими функціями та особливою пріоритетністю щодо розвитку суспільства через отримання здобувачами освіти знань, навиків і вмінь.

Таким чином, контрольні процедури, проведені органами державної влади та місцевого самоврядування потребують інформаційного

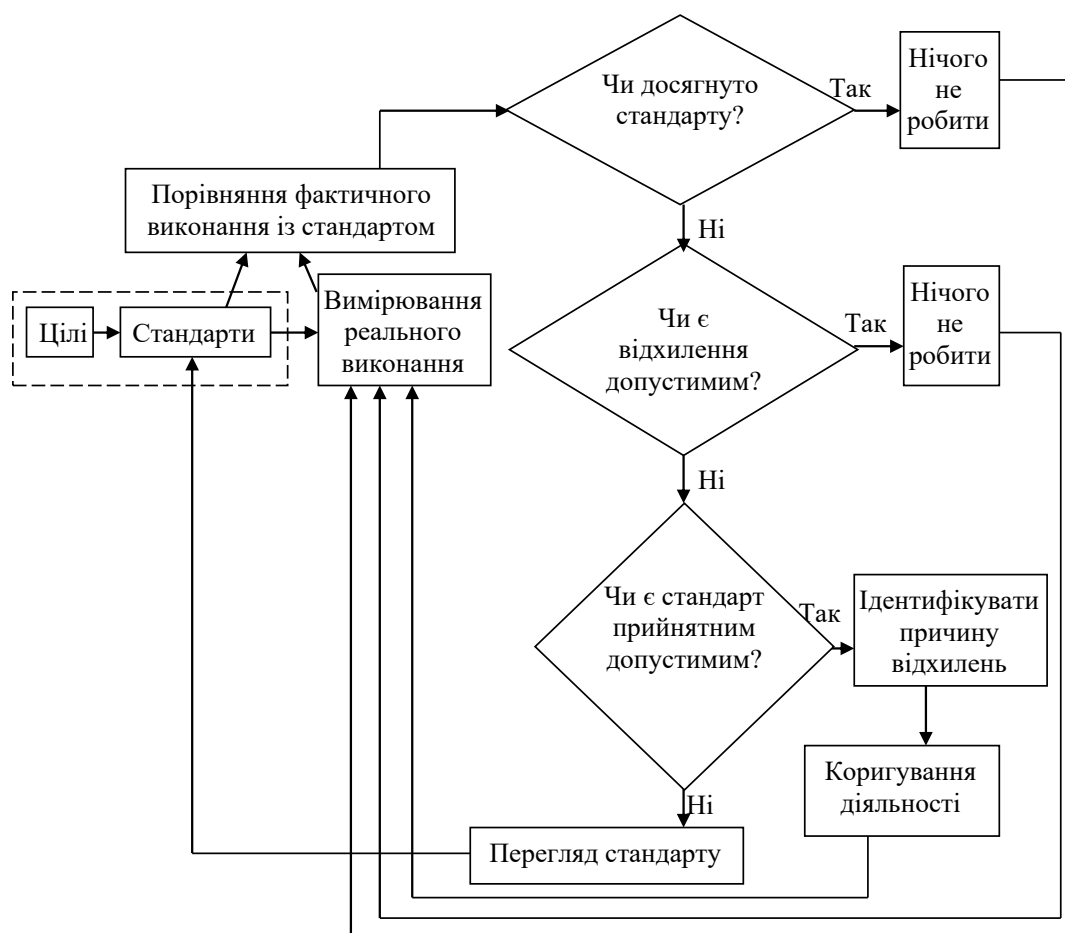

Рис. 1. Модель процесу контролю, здійснюваний поряд із державним управлінням

забезпечення за даними проведених спостережень. Оскільки такі спостереження дають можливість побачити те, що недоступно для інших методів (ступінь сприйняття новацій суспільством чи рівнем освіти здобувачами відповідно їхніх орієнтирів, рівень ентузіазму серед педагогічного персоналу тощо).

Інформаційне забезпечення, викладене у статистичних звітах, набуває ширшого застосування в контролі, яке оброблено з використанням ІКТ. До переваг статистичних звітів слід віднести: згрупованість і упорядкованість наведеної в них інформації у вигляді розрахунків, таблиць, схем, рядів динаміки тощо.

Проте, статистичні відомості завжди обмежені, вони, як правило, характеризують лише окремі, хоча і ключові сфери діяльності організацій, установ, їхніх територіальних відділень, профільними відомствами і службами.

Тому виникає необхідність обґрунтувати отримання інформації на нарадах, в особистих бесідах, розмовах по телефону – як приклади усних звітів підлеглих. Такі джерела отримання

інформації узагальнені відповідними особливостями, до яких слід віднести:

- виникає фільтрація інформації;
- для цього методу характерним є швидке отримання інформації;
- наявність чіткого зворотнього зв'язку;
- до останнього часу виникали труднощі з документуванням такої інформації для наступної звітності.

Це означає, що контроль на державному рівні повинен бути спрямований як на окремі навчальні заклади, так і на освітню сферу в цілому – стосовно конкретних місцевостей, регіонів, і держави в цілому. Для цього існують різні ознаки класифікації систем контролю (табл. 1) [3, с. 67–68].

Поширеним способом класифікації видів контролю є класифікація за критерієм часу здійснення контрольних операцій, тобто [4, 10]: 1) до; 2) під час здійснення безпосереднього контролю (рис. 2); 3) після.

Таким чином відображається системність контролю у закладах освіти.

Таблиця 1

Класифікація систем контролю на державному рівні

Ознаки класифікації	Види систем контролю, що застосовуються		
Час здійснення контрольних операцій	Випереджаючий контроль	Поточний контроль	Заключний контроль
Цілі та задачі системи контролю	Поточний контроль виконання рішень, які підлягають перевірці та акредитації	Контроль за діяльністю окремих організацій, установ, їхніх територіальних відділень, профільних відомств і служб	Стратегічний контроль
Об'єкт контролю	Строки виконання наказів, розпоряджень, окремих документів тощо, до чого слід віднести інспекцію та ревізію	Якість роботи (державних службовців і контролерів як окремих виконавців, груп, територіальних відділень тощо)	Додержання встановлених параметрів (нормативів, стандартів) – технічних, економічних, організаційних та ін.
Глибина керуючого впливу	Система спостережень і одержання інформації за ходом виконуваних робіт (моніторинг)	Оперативне втручання в контрольні процедури, здійснювані органами державної влади та місцевого самоврядування, а також тих об'єктів, які підлягають контролю	Контроль за результатами та підсумками діяльності (фінальний контроль з впливом на майбутні рішення)
Обладнання, що використовується для контрольних операцій	Журнали, картотеки, табло, графіки, персональні книжки виконавців тощо (аудит поряд із ручними процедурами)	Автоматизований контроль виконання із залученням ІКТ та ІюS (інтернет речей), установки і оснащення та ін.	Комбіновані системи контролю (машинно-ручні)

Рис. 2. Види державного управлінського контролю в закладах освіти

Контроль як той важливий процес, що супроводжується державним управлінням, характеризується різноманіттям форм, типів та видів, які можуть бути виділені відповідно до сучасних розробок з питань теорії контролю [8, с. 21–23]. Тоді з метою посилення контролю особливу увагу необхідно приділити виявленню можливостей досягнення результатів у співвідношенні до наявного забезпечення засобами і коштами. А контроль на державному рівні повинен мати не лише регулюючий, але і стимулюючий характер.

Висновок. Контроль на державному рівні, зокрема стосовно освітньої сфери повинен мати комплексний характер, в залежності від таких його різновидів, як інспекція, перевірка, ревізія, аудит, моніторинг, акредитація.

Але трапляється, і навіть частіше так, що контроль на державному рівні здійснюється розрізнено, неплановірно і несистематично. Для усунення цих недоліків потрібно скласти плани під час здійснення виконавчих функцій у організаціях і установах, де органи державної влади та місцевого самоврядування, і так само,

стосовно прийняття рішень та спрямування управлінських і регулюючих впливів вели протягом певного періоду – чи-то декількох місяців і кварталів по необхідності безперервне спостереження за тими процесами і явищами,

які відбуваються у освітній сфері. І тут для підвищення ефективності контролю необхідно не тільки забезпечувати його своєчасність, але й повноту всіх операцій і процесів, а також розробити внутрішні стандарти контролю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гринчук Ю.С., Шемігон О.І., Вихор М.В. Контроль як функція державного управління: економіко-правова сутність та механізм застосування. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2019/5.pdf
2. Єдинак Т.С., Павлишен О.В. Контроль як функція державного управління : сутність та класифікація. *Вісник Академії митної служби України*. Сер. : Державне управління, 2011. № 1. С. 12–18.
3. Ковтун Т.В. Система внутрішнього контролю як невід’ємний елемент операційної системи підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 6. Т. 1. С. 65–70.
4. Куцик П.О. Контроль як основа управління спільною діяльністю без створення юридичної особи: стан проблеми. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : Міжнародний збірник наукових праць*. Серія : Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Житомир : ЖДТУ. 2010. № 3 (18). С. 171–177.
5. Пантелеєв В.П., Корінко М.Д. Внутрішній аудит : навч. посібник. За ред. д.е.н., проф. В.О. Шевчука. Київ : ДАСОА, 2006. 247 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження основних засад здійснення внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів та внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 28 вересня 2011 р. № 1001» від 12.12.2018 р. № 1062. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062-2018-%D0%BF#Text>
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю» від 24.05.2005 р. № 158-р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/17381979>
8. Футоранська Ю.М. Окремі аспекти державного регулювання у сфері внутрішнього фінансового контролю в Україні. *Фінансовий контроль*. 2009. № 2 (31). С. 20–24.
9. Bilyk O., Bashtannyk O., Pasichnyi R., Kalyaev A., Bobrovska O. Formation and implementation of mechanisms of electronic management of the Regional education system. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research open journal/13/02-XXXVIII. OPEN ACCESS, journal. 2023. 162. p. 6–15.
10. Kravchenko T., Prysiazhniuk L., Artemchuk L., Zharovska O., Bilyk O., Popruzha A. (2023). Anti-Crisis Management of an Educational Institution at War: Reforms, Changes, and Innovations in Education. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 15 (4). p. 117–131. <https://doi.org/10.18662/rrem/15.4/784>

REFERENCES:

1. Hrynychuk, Yu.S., Shemihon, O.I., & Vykhор, M.V. (2019). Kontrol yak funktsiia derzhavnoho upravlinnia: ekonomiko-pravova sutnist ta mekhanizm zastosuvannia [Control as a function of state administration: economic and legal essence and application mechanism]. *Efektivna ekonomika*, 4. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2019/5.pdf [in Ukrainian].
2. Yedynak, T.S., & Pavlyshen, O.V. (2011). Kontrol yak funktsiia derzhavnoho upravlinnia: sutnist ta klasyfikatsiia [Control as a function of public administration: essence and classification]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Ser. : Derzhavne upravlinnia*. № 1. S. 12–18 [in Ukrainian].
3. Kovtun, T.V. (2009). Systema vnutrishnoho kontroliu yak nevidiemnyi element operatsiinoi systemy pidpriemstva [Internal control system as an integral element of the enterprise’s operating system]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. № 6. Т. 1. S. 65–70 [in Ukrainian].
4. Kutsyk, P.O. (2010). Kontrol yak osnova upravlinnia spilnoiui diialnistiu bez stvorennia yurydychnoi osoby: stan problemy [Control as a basis for managing joint activities without the creation of a legal entity: the state of the problem]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhgalterskoho obliku, kontroliu i analizu : Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriia: Bukhgalterskyi oblik, kontrol i analiz. Zhytomyr : ZhDTU*. № 3 (18). S. 171–177 [in Ukrainian].
5. Panteleiev, V.P., & Korinko, M.D. (2006). Vnutrishnii audyt: navch. Posibnyk [Internal audit: training manual]. (d.e.n., prof. V.O. Shevchuk Eds.). Kyiv : DASOA. 247 s. [in Ukrainian].
6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia osnovnykh zasad zdiisnennia vnutrishnoho kontroliu rozporiadnykamy biudzhetykh koshtiv ta vnesennia zmin do Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 veresnia 2011 r. № 1001» vid 12.12.2018 r. № 1062 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the basic principles of internal control by managers of budget funds and amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers

of Ukraine dated September 28, 2011 No. 1001”]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1062-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

7. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Kontseptsia rozvytku derzhavnoho vnutrishnoho finansovoho kontroliu» [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Concept of development of state internal financial control»] vid 24.05.2005 r. № 158-r. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/17381979> [in Ukrainian].

8. Futoranska, Yu.M. (2009). Okremi aspekty derzhavnoho rehuliuвання u sferi vnutrishnoho finansovoho kontroliu v Ukraini [Certain aspects of state regulation in the field of internal financial control in Ukraine]. *Finansovyi kontrol*. № 2 (31). S. 20–24 [in Ukrainian].

9. Bilyk, O., Bashtannyk, O., Pasichnyi, R., Kalyaev, A., & Bobrovska, O. (2023). Formation and implementation of mechanisms of electronic management of the Regional education system. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research open journal*/13/02-XXXVIII. OPEN ACCESS, journal 162. p. 6–15 [in English].

10. Kravchenko, T., Prysiazhniuk, L., Artemchuk, L., Zharovska, O., Bilyk, O., & Popruzha A. (2023). Anti-Crisis Management of an Educational Institution at War: Reforms, Changes, and Innovations in Education. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 15(4). p. 117–131. <https://doi.org/10.18662/rrem/15.4/784> [in English].

UDC [37.034: 159.964.21]: 316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.06>

Tatiana BRANITSKA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogical Sciences, Professional and Primary Education, practicing psychologist (Ukraine), Communal Higher Educational Institution "Vinnytsia Academy of Continuing Education"

tatjanarom4@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4503-3140

Scopus Author ID: 57212253258 (<https://publons.com/researcher/4982076/publications/>)

Nataliya LOGUTINA

PhD in Pedagogy, Associate Professor, of the Department of Pedagogical Sciences, Professional and Primary Education, Communal Higher Educational Institution "Vinnytsia Academy of Continuing Education"

natalia.logutina@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1029-5247

Web of Science Researcher ID: AAK-7114-2021

MEDIATION AS A MEANS OF CONFLICT COMPETENCE DEVELOPMENT OF FUTURE MANAGERS: PSYCHOLOGICAL ASPECTS

Abstract. *In the modern world, where conflicts are an integral part of professional and personal life, the development of conflict-related competence of managers becomes a critically important task. One of the effective tools for achieving this goal is mediation. This article examines the psychological aspect of mediation as a means of developing the conflict-related competence of managers.*

The purpose of the article is: *to analyze mediation as a means of development conflict-related competence of leaders and managers, focusing on the psychological aspects of this process as well as which psychological factors can affect the effectiveness of mediation process for management personnel.*

Research task: *study and analysis of psychological aspects conflicts in management activities; research of theoretical foundations mediation and its influence on the development of conflict competence.*

Research methods. *To solve the task theoretical methods were used: analysis, comparison, generalization, systematization of theoretical data.*

The scientific novelty *of the study lies in what is revealed more deeply new aspects of the effectiveness of mediation in the development of conflict competence, and how exactly mediation affects managerial psychology activity*

Mediation, as a method of conflict resolution, is becoming increasingly relevant in management practice. The article examines the role of mediation in the development of conflict-related competence of managers, focusing on the psychological aspect of this process. First of all, the essence of the conflict and the impact it has on organizational activity are considered; the psychological nature of the conflict is analyzed, including its internal and external aspects, the relationship with the personal characteristics of specialists. The psychological aspect of using mediation is explored, pointing out the importance of the ability to manage emotions, perceive and understand the views of others, and build constructive relationships. In particular, the role of empathy, active listening and communication skills in the mediation process is considered. In addition, the article explores psychological strategies that can be used by managers during mediation to achieve effective results, including conflict management and compromise techniques.

On the basis of the conducted research, recommendations are put forward regarding the use of mediation as a means to develop the conflict-related competence of managers from a psychological point of view, which can contribute to increasing the efficiency of managerial activities and improving psychological comfort in the organization.

The conclusions highlight *the importance of the influence of psychological aspects of mediation for the development of conflict-related competence of managers. The need to implement mediation practices in the business environment to improve the effectiveness of conflict management and ensure stability and psychological comfort in organizations is emphasized.*

Key words: *mediation, mediation, conflicts in the organization, conflictological competence, psychology of conflicts, communication skills, specialists in the sphere of management and administration.*

Тетяна БРАНИЦЬКА

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічних наук, професійної та корекційної освіти, КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», практикуючий психолог (Україна)

tatjanarom4@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4503-3140

Scopus Author ID: 57212253258 (<https://publons.com/researcher/4982076/publications/>)

Наталія ЛОГУТИНА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогічних наук, професійної та корекційної освіти, КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

natalia.logutina@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1029-5247

Web of Science Researcher ID: AAK-7114-2021

МЕДІАЦІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УПРАВЛІНЦІВ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У сучасному світі, де конфлікти є невід'ємною частиною професійного та особистого життя, розвиток конфліктологічної компетентності управлінців стає критично важливим завданням. Одним із ефективних інструментів для досягнення цієї мети є медіація. У цій статті розглядається психологічний аспект медіації як засобу розвитку конфліктологічної компетентності управлінців.

Метою статті є: проаналізувати медіацію як засіб розвитку конфліктологічної компетентності управлінців, зосереджуючись на психологічних аспектах цього процесу, а також які психологічні фактори можуть впливати на ефективність медіаційного процесу для управлінського персоналу.

Завдання дослідження: вивчення та аналіз психологічних аспектів конфліктів в управлінській діяльності; дослідження теоретичних основ, практичних аспектів використання медіації у розв'язанні конфліктів та її впливу на розвиток конфліктологічної компетентності управлінців.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано теоретичні методи: аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних даних.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що глибше розкрито нові аспекти ефективності медіації в розвитку конфліктологічної компетентності, та як саме медіація впливає на психологію управлінської діяльності.

Медіація, як метод вирішення конфліктів, стає все більш актуальною в управлінській практиці. У статті досліджується роль медіації у розвитку конфліктологічної компетентності управлінців, зосереджуючись на психологічному аспекті цього процесу. Перш за все, розглядається сутність конфлікту та вплив, який він має на організаційну діяльність; аналізується психологічна природа конфлікту, включаючи його внутрішні й зовнішні аспекти, взаємозв'язок з особистісними особливостями фахівців. Досліджується психологічний аспект використання медіації, вказуючи на важливість вміння управляти емоціями, сприймати та розуміти погляди інших та будувати конструктивні відносини. Зокрема, розглядається роль емпатії, активного слухання та комунікаційних навичок у процесі медіації. Крім того, в статті досліджуються психологічні стратегії, які можуть бути використані управлінцями під час медіації для досягнення ефективних результатів, включаючи способи управління конфліктними ситуаціями та техніки пошуку компромісу.

На основі проведеного дослідження висуваються рекомендації щодо використання медіації як засобу для розвитку конфліктологічної компетентності управлінців з психологічної точки зору, що може сприяти підвищенню ефективності управлінської діяльності та покращенню психологічного комфорту в організації.

У висновках висвітлюється важливість впливу психологічних аспектів медіації для розвитку конфліктологічної компетентності управлінців. Підкреслюється необхідність впровадження медіаційних практик у бізнес-середовищі для покращення ефективності управління конфліктами та забезпечення стабільності та психологічного комфорту в організаціях.

Ключові слова: медіація, посередництво, конфлікти в організації, конфліктологічна компетентність, психологія конфлікту, комунікаційні навички, фахівці управління та адміністрування.

Formulation of the problem. In today's world, where effective conflict management is one of the key factors in the success of organizations and state structures, the issue of developing the conflict-related competence of managers becomes extremely relevant. Increasing the level of this competence not only helps to reduce conflicts and increase productivity in management, but also reflects on the overall effectiveness of the organizational environment. In this context, mediation, as an effective conflict management tool, deserves attention, especially taking into account the psychological aspects of its application. However, there is a need for a deeper understanding of the relationship

between mediation and the psychological aspects of the development of managers' conflict-related competence. This will make it possible to use mediation more effectively as a tool for raising the professional level of leadership and management in organizations.

Despite the spread of conflicts in various spheres of life in modern society, conflict resolution remains a difficult task for many specialists of various organizations. Traditional methods of conflict resolution, such as court processes or power interventions, can often be costly, sometimes unproductive and contribute to the further escalation of the conflict, thus the question of the growth of con-

fluctogenicity in modern society arises. In the modern world, conflicts are becoming more and more common and aggravated in various spheres of life. Unresolved conflicts can lead to the destruction of relationships, dissatisfaction of needs, and also lead to a decrease in psychological well-being of people. Therefore, the development of conflict-related competence is necessary in the professional growth of specialists for effective conflict management to ensure the stability and effectiveness of cooperation in any field, especially in the field of management.

The purpose of the article is to study the psychological aspect of using mediation as a means of developing the conflict-related competence of managers.

Analysis of recent research and publications.

Conflict as a concept of a psychological phenomenon is highlighted by representatives of almost all scientific schools and currents (A. Adler, D. Dollard, D. Krech, G. Lebon, K. Levin, K. Lorenz, U. McDougall, N. Miller, S. Siegel, Z. Freud, E. Erikson, K. Horney, etc.), from the point of view of sociology and conflict studies (A. Hirnyk, L. Piren).

Studies of domestic and foreign scientists, such as H. Yu. Voshkolub, S.P. Girenko, V.G. Zazykina, L. Kozer, I.V. Kozych, O.E. Kuzmin et al. Important aspects of the conflict-related competence of specialists were studied in the works of T. Branitska, I. Vashchenko, S. Girenko, S.M. Kalaur, M. Klyap, I. Kozych, M.O. Korostelin, N. Pidbutska, M.I. Piren et al.

Thus, in the book «Conflict Psychology and Conflict Management in Organizations» edited by C.K.W. De Dreu and M.J. Gelfand (C.K.W. De Dreu, M.J. Gelfand) it is noted that conflicts in organizations are a common and necessary aspect of social interaction between people. Conflict has significant consequences for individuals, teams and organizations in various areas, communication, social climate and the quality of group decision-making. The authors also argue that there is a close relationship between conflict and collaboration, and this relationship has become even more important with the growing focus on collaboration in teams [10].

Great attention was paid to the study of mediation issues as an alternative method of dispute settlement: B. Leko, H. Chuyko, M. Kostytskyi, V. Malyarenko, N. Bondarenko-Zelinska, V. Bar-

anova, Yu. Boshytskyi, O. Spektor, S. Zadorozhnyia, Yu. Prytyka, V. Reznikova, K. Kovach and others. Separate issues of the introduction of mediation into the national legislation for the settlement of disputes with public administration bodies are highlighted in the works of such domestic scientists as H. Yeromenko, O. Muza, L. Yukhtenko, V. Balukh, V. Svyridenko, A. Lysko, L. Salo, I. Senyuta, N. Khliborob, A. Shkolyk, and others

Presenting main material. In recent decades, conflicts in the work team have become an obvious cause of the deterioration of labor productivity and other destructive consequences. Conflict situations concern not only the sphere of production and business, but also state administration. Employee turnover, health care costs, and absenteeism related to interpersonal conflicts among public servants can cause significant costs and productivity losses for government agencies, while public servants often experience a decline in psychological and physical well-being and motivation due to conflicts. The main grounds / causes of conflicts: Peculiarities of communication within the institution (transfer of information, discussion formats for distribution, discussion of work tasks, control of their implementation and discussion of results, conclusions from the completed process); Lack of direct contact with the manager and the opportunity to discuss existing problematic work moments, to get help in making optimal decisions (this subsequently leads to tension and delayed aggression); Distribution of tasks and rewards (tasks beyond the scope of authority, competence; fairness, transparency of the procedure for calculating wages, allowances, etc.); Format, procedures for dismissal of employees; Typical algorithms for solving problem situations: conflicts (the manager or personnel officer decides); System resistance to transformations, i.e. resistance to changes associated with reforms; Substantial reasons resulting from discussions regarding deficiencies and/or interpretation of legislation; Lack of skills in building horizontal relationships; The degree of psychological stress and burnout is high, but typical for the service (especially for those who work with citizens) [9].

Specialists in the field of management have insufficient knowledge and skills for effective conflict resolution. This can lead to an aggravation of the situation and contribute to further conflict. Thus, the need for new approaches to conflict management becomes urgent, and traditional methods

of conflict resolution are often ineffective and do not bring satisfaction to the parties. This requires the search for new, more constructive approaches. One of the potential solutions for conflict resolution is the use of mediation. It is necessary to investigate in more detail how exactly mediation affects the development of conflict-related competence of conflict participants. This includes understanding the psychological aspects of conflict management using mediation techniques, the ability to effectively communicate and resolve complex issues that arise during conflict, how mediation can be useful in conflict management, in particular as a means of developing conflict-related competence.

The psychological aspects of conflict management are very significant, as conflicts are often emotional in nature and require the ability to work with the emotions and feelings of the parties. Therefore, the problem that needs to be highlighted is the understanding and justification of mediation as a means of developing conflict-related competence, in particular from the psychological point of view of conflict management.

Conflictological competence is formed in the process of acquiring knowledge about the content of conflicts and conflict relations. At the same time, the specified competence is not limited to the system of knowledge exclusively about conflicts, but involves an active influence on conflicts and their course.

For this, specialists must acquire knowledge of social psychology, namely: knowledge of individual and typological characteristics of individuals, social groups and the interaction of their members, value-orientational unity of the group, leadership styles, group norms of behavior, role behavior, peculiarities of verbal and non-verbal communication.

The manager's conflict-related competence is closely related to his professional competence, as well as to the ability to effectively use various psychological influences, to be able to conduct a dialogue with individuals who have an increased level of conflict.

An important component of a specialist's professional competence is conflict competence, which determines the specialist's ability to constructively manage conflicts; cognitive, analytical, diagnostic, prognostic, communicative, behavioral, reflective skills as a method of activity; ability to emotional self-regulation, stress resistance and personal experience [1].

Conflictological competence is an integrative category that has a complex structure and combines a complex of concepts; it is a set of theoretical knowledge and practical skills on conflict-related issues, the level of formation of personal qualities that determine the strategy of an individual's behavior in a conflict-causing environment.

We agree with the opinion of the researcher O.V. Zhavnerchuk, who claims that conflict competence is the ability to contain a contradiction in a productive conflict form, which would contribute to its resolution. Based on the understanding of the conflict as such a specific organization of activity in which the contradiction is contained in the process of its resolution, there are two levels of conflict competence: the first level involves the ability to recognize the signs of the conflict that has occurred, its design to contain the contradiction embodied in it, and mastering the methods of regulation for solution; the second level involves the ability to design conflicts necessary to achieve certain results and construct them directly in interaction situations; mastering methods of organizing productively oriented conflict behavior of participants and parties of interaction [3].

Scientists state that in modern society, the phenomenon of «conflict» has psychological consequences that can affect the mental and emotional well-being of participants. This impact can be varied, including stress, depression, anxiety, loss of confidence, low self-esteem and other aspects of the psychological state. By changing our perception of conflict, developing conflict-related competence, we are able to focus our attention on its psychological consequences. It is important to have an understanding of the psychological consequences experienced by the participants in the conflict, and how it affects their psychological well-being [8].

After all, it is from understanding that awareness begins, after which we are able to act and, accordingly, influence our psychological state. The psychological consequences of the conflict can be very diverse. Experiencing a conflict can affect the physical health and general mental state of its participants, as well as their relationships with other people. Undoubtedly, the issue of psychological consequences of the conflict requires special attention and is relevant, since it has a significant impact not only on life, but also on the processes of effective cooperation in the management sphere.

Therefore, in order to ensure constructive communication in the conflict, it is necessary to create an atmosphere of mutual trust in this process, namely: to develop conflict-related, psychological readiness for cooperation. The essence of effective communication in a conflict situation should lead to compliance with certain rules of behavior and norms of communication. These are general rules that must be taken into account in order to avoid a destructive conflict or reduce its negative consequences.

These include: being able to focus attention on who is speaking and what he is talking about; if necessary, clarify whether you correctly understood the information you heard; inform the opponent in a paraphrased form of the essence of the information received by you; during communication with a person, do not interrupt him, do not distract him, do not criticize, do not give advice; try to be heard and understood; follow the sequence of reporting information; do not proceed to new messages without making sure of the accuracy of the information received by the partner; maintain an atmosphere of trust, mutual respect, show sympathy for the interlocutor. When communicating, the use of non-verbal means of communication (eye contact, shaking the head as a sign of understanding, etc.) will be positive.

In today's world, public administration is challenged and needs constant improvement, especially in the conditions of increasing complexity of socio-economic and political processes. One of the key aspects in this context is the use of mediation techniques in the public administration system.

Mediation is a process of conflict resolution with the help of a neutral mediator, who helps to reach mutually acceptable solutions between the parties to the conflict. In the context of public administration, mediation can be used to resolve conflicts between different management subjects, to increase the efficiency of interaction between them, and to ensure greater transparency and legitimacy in management decision-making.

According to Z.V. Krasilovskaya's «mediation» is an alternative way of resolving a dispute by its parties with the participation of a third party – a mediator, who, carrying out general management of the procedure, helps the parties independently reach the most effective solution. Mediation, by its purpose, aims to settle the dispute outside the state judiciary and is based on the following principles:

accessibility, voluntariness, equality of the parties, confidentiality, independence and impartiality of the mediator. At the same time, the state is not removed from its mission, but determined as a universal subsidiary and substitutional guarantor [5].

«Mediation» is a flexible, out-of-court voluntary, confidential, structured procedure, during which a neutral specialist – a mediator – helps the parties in the process of negotiations to prevent the emergence of a conflict (dispute) or to settle it through negotiations, while the parties have full control over the decision-making process and themselves determine the terms of the agreement [9].

The mediator must have the skills to identify, analyze the conflict and explain to the parties various methods of its transformation, which helps the parties to comprehensively consider their situation, more objectively assess it and make a decision on the most appropriate, acceptable for them way of transforming the conflict, establishing constructive interaction.

Therefore, a mediator must know how to distinguish a conflict from a non-conflictual interaction of subjects, how to find out and evaluate the structural elements of a conflict, identify its causes, destructive and constructive functions, and explain to the participants of the conflict the possibility or impossibility/impracticability of resolving the conflict through mediation. The mediator's conflictological competence ultimately consists in the fact that, possessing knowledge, understanding and skills in the field of conflictology, he is able to answer the following questions:

- is it a conflict that particular situation analyzed by him?
- who is involved in the conflict and whether its participants are able to negotiate individuals?
- what is the «biography», the level of escalation and prospects for the development of the conflict?
- is there a possibility of a mediator's intervention in the conflict and what exactly should it be?

Such a comprehensive diagnosis of the conflict, as a rule, is carried out by the mediator at the stage of pre-mediation and clarified at the preparatory stage of mediation in the process of communication with the participants in the conflict. All types of conflict cartography are helpful in conflict diagnosis [7].

In modern conditions, methods and practical recommendations for their application have been

developed for solving conflict situations in any organizations, institutions. One of the most modern such methods is an appeal to a mediator (from the English Mediator – mediator), that is, a specialist who mediates in conflict resolution between the parties, equally supports both sides of the conflict and practically helps them find a compromise solution.

The mediator, when performing mediation functions, must:

- listen carefully and do not interrupt the parties to the conflict;
- express your opinion clearly;
- ask questions that contribute to the understanding of the conflict situation;
- treat each participant in a conflict situation with respect;
- to observe neutrality and not take the position of one of the opponents;
- do not give advice and do not express your own point of view;
- not to decide who is right and who is wrong;
- to help conflict participants to find the most optimal and fair solution to the cause;
- not to make decisions regarding the actions of conflicting parties.

Conclusions. It should be noted that it is extremely important for modern public administration specialists to master mediation techniques and develop conflict-related competence, as such tools help to effectively manage conflicts and improve the quality of team work.

From a psychological point of view, mediation contributes to the development of conflict-related competence of managers as follows: management specialists in their daily professional activities often play the role of a mediator in complex conflict situations, so they need to develop the ability to perceive the feelings and positions of both parties. It helps develop empathy, which is an important aspect of interpersonal interactions. An extremely important element in the development of conflict-related competence is the development of communication skills, including active listening and the ability to express one's thoughts clearly and consistently, as well as the development of strategic thinking that helps the parties to find mutually beneficial solutions and the ability to analyze the situation from different angles, which is also useful for managers. These skills help managers improve their own communication within the organization.

Emotional situations may arise during mediation, and the mediator must be able to manage these emotions effectively to ensure a constructive conflict resolution process. It helps managers learn to manage emotions in conflict situations in the organization.

There is also a need for a combination of technical and socio-psychological management skills. Conflict management requires not only knowledge and technical skills, but also an understanding of human behavior and its psychological mechanisms. Researchers are constantly searching for effective strategies for professional development of personnel, searching for new methods of training and personnel development that would better meet the requirements of modern business and organizational environment.

Management based on consensus and mutual understanding is more likely to succeed in achieving strategic goals. Mediation helps resolve conflicts by reaching mutually acceptable solutions.

Resolving conflicts through mediation can lead to quick and effective problem solving, which contributes to improving the quality of management decisions. Therefore, mediation can be an important tool for developing the conflict-related competence of managers, providing them with the necessary psychological skills to successfully resolve conflicts in the organization.

The role of mediation, that is, mediation in the development of conflict-related competence of managers is key, as such a tool provides managers with the opportunity to learn how to effectively resolve conflicts through cooperation and mutual understanding. For example: training sessions on the development of mediation techniques, active listening and empathy, teach managers to actively listen and understand the positions of the parties to the conflict. This helps managers to improve their communication skills and develop empathy, finding beneficial solutions for all parties, creating mutually beneficial agreements, which are important elements in the development of conflict competence.

Therefore, mediation plays an important role in the formation and development of the conflict-related competence of managers, providing them with the necessary skills and knowledge for effective conflict management in a professional environment.

BIBLIOGRAPHY:

1. Браніцька Т. Р. Конфліктологічна культура фахівців соціономічних професій: технологія формування: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2019. 462 с.
2. Ефективне управління конфліктами. Базові навички медіатора [тренінговий комплекс] В. В. Волосник, А. В. Горіна, І. О. Муратова, В. В. Ланько, В. О. Мельман, С. А. Хасая; за заг. ред. В. О. Мельман. Харків, 2018. 97 с.
3. Жавнерчик О.В. Психологія управління: Конспект лекцій. Одеса: ОДЕКУ, 2020. 161 с.
4. Конфліктологія і психологія управління: Навч. посібник /Р.А. Калениченко; А.С. Коханець. К.: Компринт, 2021. 167 с.
5. Красіловська З. В. Становлення інституту медіації в системі публічного управління: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. наук держ. упр. Одеса, 2017. 221 с.
6. Коулман, П. Т. Результативний конфлікт. Невзгода – це сила, що працює на вас [Текст]. Пітер Т. Коулман, Роберт Фергюсон; пер. з англ. Інни Софієнко. Київ: Наш Формат, 2016. 313 с.
7. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса: Екологія, 2019. 456 с.
8. Петрінко В.С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці. Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 360 с.
9. Управління конфліктами для потреб публічної служби: посібник і методичні рекомендації /Калениченко Т., Кисельова Т., Копіна А., Корабльова О., Проценко Д., за заг. ред. Д. Проценко. Київ: Ваіте, 2021. 224 с.
10. The Psychology of Conflict and Conflict Management in Organizations / De Dreu C. K. W., Gelfand M. J. (Eds.). New York: Taylor & Francis Group, 2013. 508 p.
11. Mills B. R., Mene Ch. T. Conflicts and Its Management In An Organisation: A Theoretical Review. International Journal of Scientific and Research Publications. 2020. Vol. 10. Iss. 5. P. 540–545. DOI: <http://dx.doi.org/10.29322/IJSRP.10.05.2020.p10162>

REFERENCES:

1. Branitska, T.R. (2019). *Konfliktolohichna kultura fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii: tekhnolohiia formuvannia: monohrafiia* [Conflictological culture of specialists in socio-economic professions: technology of formation: monograph]. Vinnytsia: «Nilan LTD», 462 s. [in Ukrainian].
2. V. V. Volosnyk, A. V. Horina, I. O. Muratova, V. V. Lanko, V. O. Melman, S. A. Khasaya; in general ed. V. O. Melman. (2018). *Efektivne upravlinnia konfliktamy. Bazovi navychky mediatora [treninhovyi kompleks]* [Effective conflict management. Basic skills of a mediator [training complex]]. Kharkiv, 97 s. [in Ukrainian].
3. Zhavnerchuk, O.V. (2020). *Psykholohiia upravlinnia: Konspekt lektsii* [Psychology of management: Synopsis of lectures]. Odesa: ODEKU, 161 s. [in Ukrainian].
4. R.A. Kalenichenko; A.S. Kokhanets (2021). *Konfliktolohiia i psykholohiia upravlinnia: Navch. posibnyk* [Conflictology and management psychology: Education. Manual]. K.: Comprint, 167 s. [in Ukrainian].
5. Krasilovska, Z.V. (2017). *Stanovlennia instytutu mediatsii v systemi publichnoho upravlinnia: teoretyko-pravovy aspekt* [Formation of the institution of mediation in the system of public administration: theoretical and legal aspect]. *Candidate's thesis*. Odesa, 221 s. [in Ukrainian].
6. Coleman, P.T. (2016). *Rezultatyvnyi konflikt. Nevzghoda – tse syla, shcho pratsiuie na vas* [Text] [Resultant conflict. Adversity is a force working for you [Text]]. Peter T. Coleman, Robert Ferguson; trans. from English Inna Sofienko. Kyiv: Nash Format, 313 s. [in Ukrainian].
7. T. Bilyk, R. Havrylyuk, I. Horodysky [and others]; under the editorship N. Krestovska, L. Romanadze. (2019). *Mediatsiia u profesiinii diialnosti yurysta: pidruchnyk* [Mediation in the professional activity of a lawyer: textbook]. author. col.: Odesa: Ecology, 456 s.: fig. [in Ukrainian].
8. Petrinko, V.S. (2020). *Konfliktolohiia: kurs lektsii, entsyklopediia, prohrama, tablytsi. Navchalnyi posibnyk* [Conflictology: course of lectures, encyclopedia, program, tables. Tutorial]. Uzhhorod: Publishing House of UzhNU «Hoverla», 360 s. [in Ukrainian].
9. Kalenichenko, T., Kiselyova, T., Kopina, A., Korablyova, O., Protsenko, D., according to general ed. D. Protsenko. (2021). *Upravlinnia konfliktamy dlia potreb publichnoi sluzhby: posibnyk i metodychni rekomendatsii* [Conflict management for the needs of public service: manual and methodical recommendations]. Kyiv: 224 s. [in Ukrainian].
10. De Dreu, C. K. W., & Gelfand, M. J. (Eds.) (2013). New York: Taylor & Francis Group, *The Psychology of Conflict and Conflict Management in Organizations* 508 s.
11. Mills, B.R., & Mene, Ch.T. (2020). *Conflicts and Its Management In An Organization: A Theoretical Review*. International Journal of Scientific and Research Publications. Vol. 10. Iss. 5. S. 540–545. <http://dx.doi.org/10.29322>

УДК 811.161.2'23:351

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.07>

Богдан ГРИВНАК

кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільних наук, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

gryvnak2906@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4593-3862

Іван ЛОПУШИНСЬКИЙ

доктор наук з державного управління, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

doctordumetaua@meta.ua

ORCID: 0000-0002-7460-7476

Ілона САПІЖАК

аспірант кафедри публічного управління та адміністрування, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

sapizhak.ilona.97@gmail.com

ORCID: 0009-0000-5793-7628

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕОГОЛОШЕНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні підходи до визначення дефініції «дезінформація», показано її негативну роль у контексті загрози національній безпеці України в умовах неоголошеної російсько-української війни; проаналізовано законодавчі акти України, у яких містяться норми щодо протидії дезінформації, зокрема закони «Про національну безпеку» [18], «Про інформацію» [16], «Про медіа» [17], «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [15], укази Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про створення Центру протидії дезінформації» [20], «Питання Центру протидії дезінформації» [13], проаналізовано Стратегію інформаційної безпеки, затверджену рішенням Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) від 15 жовтня 2021 року [21], аналізується діяльність Центру протидії дезінформації, утвореного Президентом України при РНБО [12].

Метою статті є визначення впливу та загрози дезінформації національній безпеці України в умовах неоголошеної війни.

Методологія дослідження. Для реалізації поставлених у статті мети та завдань застосовувався комплекс взаємопов'язаних та взаємодоповнювальних загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, спрямованих на отримання об'єктивних та достовірних результатів, зокрема – пошуково-бібліографічний – для теоретичного аналізу та систематизації джерел із питань існування дезінформації як загрози національній безпеці України; семантико-етимологічний – у процесі аналізу ключових понять дослідження, установалення взаємозв'язку із суміжними термінами, з'ясування етимологічних та логіко-семантичних аспектів, систематизації понятійно-категоріального апарату; синтезу теоретичних та емпіричних даних – з метою виявлення сучасного стану, проблем, тенденцій, чинників, що деструктивно впливають на процеси технологічних трансформацій та формування ефективних механізмів державного регулювання в досліджуваній сфері тощо.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що автор розглядає питання дезінформації як фактичне обмеження прав людей на доступ до інформації на вільне формування та висловлення думок, а також загалом підірив довіри до демократичних інститутів, пропаганда насильства, виправдання військових злочинів та злочинів проти людяності; описує принципи та механізми поширення ворожої дезінформації, насамперед в Інтернеті; розглядає сучасні види, інструменти та способи захисту від дезінформації; наводить результати аналітичних досліджень щодо негативної ролі дезінформації в житті українського суспільства; визначає перспективи запобігання поширенню ворожої дезінформації, особливо в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Висновки. У цифрову епоху дезінформація вийшла на «новий рівень» та безумовно стала одним із головних викликів як для окремих держав, так і для всього міжнародного співтовариства. Саме тому розроблення правових механізмів протидії цьому явищу стало як ніколи нагальним. Для ефективної протидії дезінформації в Україні потрібне вдосконалення законодавства, виконання європейських рекомендацій щодо підвищення медіаграмотності, розвиток інституцій у сфері боротьби з дезінформацією. Дезінформація як явище потребує юридичного

визначення в українському законодавстві. Для ефективної протидії цьому явищу потрібне релевантне законодавство, що визначатиме чіткі механізми боротьби, відповідальність за поширення дезінформації, порядок притягнення до відповідальності за неї.

Ключові слова: національна безпека України, неоголошена російсько-українська війна, інформаційні тематичні потоки, мегадискурс, новинний відеоконтент, пропаганда, інформаційно-психологічна операція (ІПсО), інформаційно-психологічний вплив, дезінформація.

Bohdan HRYVNAK

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Sciences, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

gryvna2906@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4593-3862

Ivan LOPUSHYNSKYI

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine Head of the Department of Public Management and Administration, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

doctordumetaua@meta.ua

ORCID: 0000-0002-7460-7476

Ilona SAPIZHAK

Postgraduate Student of the Department of Public Management and Administration, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

sapizhak.ilona.97@gmail.com

ORCID: 0009-0000-5793-7628

DISINFORMATION AS A THREAT TO THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE UNDECLOSED RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Abstract. *The article analyzes theoretical approaches to the definition of «misinformation», shows its negative role in the context of the threat to the national security of Ukraine in the conditions of the undeclared Russian-Ukrainian war; analyzed the legislative acts of Ukraine, which contain regulations on countering misinformation, in particular the laws «On national security» [18], «On information» [16], «On media» [17], «On protection of information in information and communication systems» [15], decrees of the President of Ukraine «On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 11, 2021 «On the creation of the Center for countering disinformation» [20], «Issues of the Center for countering disinformation» [13], analyzed the Information Security Strategy» approved by the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine (NSDC) dated October 15, 2021 [21], analyzed the activities of the Center for Combating Misinformation, established by the President of Ukraine under the NSDC [12].*

The purpose of the article is to determine the influence and threat of misinformation on the national security of Ukraine in the conditions of an undeclared war.

Research methodology. *To implement the goals and tasks set in the article, a complex of interrelated and complementary general scientific and special research methods was used, aimed at obtaining objective and reliable results, in particular – search and bibliographic – for theoretical analysis and systematization of sources on the issues of the existence of misinformation as a threat to national security of Ukraine; semantic-etymological – in the process of analyzing the key concepts of the research, establishing the relationship with related terms, clarifying etymological and logical-semantic aspects, systematizing the conceptual-categorical apparatus; synthesis of theoretical and empirical data – in order to identify the current state, problems, trends, factors that have a destructive effect on the processes of technological transformations and the formation of effective mechanisms of state regulation in the researched area, etc.*

Scientific novelty of the work lies in the fact that the author considers the issue of misinformation as an actual restriction of people's rights to access to information, free formation and expression of opinions, as well as generally undermining trust in democratic institutions, propaganda of violence, justification of war crimes and crimes against humanity; describes the principles and mechanisms of spreading hostile misinformation, primarily on the Internet; considers modern types, tools and methods of protection against misinformation; presents the results of analytical studies on the negative role of disinformation in the life of Ukrainian society; determines the prospects of preventing the spread of hostile misinformation, especially in the conditions of a full-scale Russian-Ukrainian war.

Conclusions. *In the digital era, misinformation reached a «new level» and definitely became one of the main challenges for both individual states and the entire international community. That is why the development of legal mechanisms to combat this phenomenon has become more urgent than ever. In order to counter disinformation in Ukraine*

effectively, it is necessary to improve legislation, implement European recommendations on increasing media literacy, and develop institutions in the field of combating disinformation. Disinformation as a phenomenon needs a legal definition in Ukrainian legislation. Effective countermeasures against this phenomenon require relevant legislation that will define clear mechanisms of struggle, responsibility for disseminating disinformation, and the procedure for bringing it to justice.

Key words: national security of Ukraine, undeclared Russian-Ukrainian war, information thematic streams, megadiscourse, news video content, propaganda, information-psychological operation (IPsO), information-psychological influence, disinformation.

Постановка проблеми. Поява новітніх технологій у масовій комунікації створює нові виклики для України та світу в цілому. Найскладніша і незбагненна річ сучасності – це дезінформація. Нинішнє інформаційне поле знаходиться під загрозою через шахрайські дії. Запобігти загрози досить складно, оскільки технології доставки та спотворення інформації постійно змінюються [11]. Усе частіше ми звертаємо увагу на таке явище, як «дезінформація» і давно вже знаємо, що воно стало складником нашого інформаційного простору. Кількість держав, що використовують дезінформаційні кампанії, постійно зростає, а інформаційні маніпуляції перетворилися на зброю цілих країн, що використовують її для збереження власних режимів і впливу на інші держави – підриву їх стійкості та навіть втручання у вибори. Для України дезінформація залишається серйозною загрозою, оскільки саме вона стала одним з головних інструментів Російської Федерації під час російсько-української війни. Інформаційний вплив може бути настільки потужним, що за його допомогою Росії вдається не лише змінювати настрої українців, а й навіть впливати на суспільства Європи та США. Водночас, інші держави, такі як Китай та Іран, швидко засвоюють шкідливі дезінформаційні уроки і роблять свій власний внесок у стрімке поширення маніпуляцій. Глобальні дезінформаційні кампанії, що інспіруються авторитарними урядами та активістами радикальних рухів для маніпулювання свідомістю окремих людей та груп населення, стали повсякденною практикою, що загрожує демократичному розвитку держав та міжнародній стабільності [21]. Ідея боротьби з дезінформацією в Україні з'явилася ще десять років тому. Першою такою спробою можна назвати створення 2014 року Міністерства інформаційної політики. Відтак було багато інших спроб та ініціатив, що намагалися переформатувати наявні структури або створити нові для боротьби з дезінформацією, насамперед спря-

мованою проти України як держави, оскільки дезінформація, зокрема з боку країни-агресора, продовжувала активно поширюватися найрізноманітнішими каналами. Відповіддю на це стало Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року про утворення Центру протидії дезінформації як робочого органу Ради національної безпеки і оборони України [20]. Новостворений Центр, за задумом української влади, має зробити те, що не змогли зробити за останні роки, особливо після початку повномасштабного вторгнення на суверенну територію України російського війська, ані українські органи влади, ані міжнародні структури, ані іноземні держави – подолати дезінформацію, зокрема яка походить з держави-агресора і спрямована на знецінювання або знищення демократичних цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом до розгляду проблем, пов'язаних із дезінформацією, у своїх наукових розвідках зверталися Брайчевський С. (розглядає дезінформацію як нелінійний ефект взаємодії інформаційних тематичних потоків) [1], Де Лара Ф. (досліджує дезінформацію і пропаганду за доби постправди [3; 4], Звоздецька О. (вивчає проблеми та підходи до дезінформації як загрози національній безпеці Європейського Союзу) [6], Зибарева О. В. (описує дезінформацію щодо надзвичайних ситуацій як деструктивний чинник розвитку регіональних суспільних систем) [7], Крикун В., Бауліна Т. (розглядають сутність і наслідки дезінформації як засобу гібридної війни) [8], Кутуза Н., Тельпіс Д. (на прикладі російсько-української війни періоду повномасштабного вторгнення досліджують маніпулятивний аспект дезінформації як складника ІПсО в мегадискурсі) [9], Ліснецька А. (вивчає маркери та методи розпізнавання дезінформації в новинному відеоконтенті) [10], Святець Ю. (досліджує фальсифікацію та дезінформацію в історичних джерелах) [23], Сенченко М. (характеризує парламента-

ризм і демократію як тотальну дезінформацію людства [24], Шлапаченко В. (розглядає дезінформацію як спосіб інформаційно-психологічного впливу) [25] та ін. Водночас, по суті лише дві наукові розвідки із названих [8; 9] з'явилися в період неоголошеної російсько-української війти, у яких зроблено спробу наукового аналізу дезінформації в їх непростих історичних обставинах.

Метою нашої статті стало висвітлення проблем дезінформації як загрози національній безпеці України в умовах повномасштабного вторгнення російського війська на суверенну територію України.

Методи дослідження (дослідницькі інструменти). Для реалізації поставлених у статті мети та завдань застосовувався комплекс взаємопов'язаних та взаємодоповнювальних загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, спрямованих на отримання об'єктивних та достовірних результатів, зокрема – пошуково-бібліографічний – для теоретичного аналізу та систематизації джерел із питань існування дезінформації як загрози національній безпеці України, семантико-етимологічний – у процесі аналізу ключових понять дослідження, установлення взаємозв'язку із суміжними термінами, з'ясування етимологічних та логіко-семантичних аспектів, систематизації понятійно-категоріального апарату, синтезу теоретичних та емпіричних даних – з метою виявлення сучасного стану, проблем, тенденцій, чинників, що деструктивно впливають на процеси технологічних трансформацій та формування ефективних механізмів державного регулювання в досліджуваній сфері та ін.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, дезінформування або дезінформація (фр. *des* – заперечення, фр. *information* – інформація) – спосіб психологічного впливу, що полягає в намірі надання об'єкту такої інформації, яка вводить його в оману щодо справжнього стану справ, та створює викривлену реальність. Це поширення перекручених, не повних або свідомо неправдивих відомостей для досягнення пропагандистської, військової (введення противника в оману), комерційної або іншої мети. Відповідно до Кембриджського словника, дезінформація – це «неправдива інформація, яка поширюється з наміром ввести людей в оману».

Як зазначають автори Енциклопедії сучасної України, дезінформація – це спотворена, свідомо неправдива, провокаційно-тенденційна інформація, поширена як правдива з метою введення в оману громадськості, політичних опонентів, конкурентів тощо. Дезінформацією також називають сам процес поширення в засобах масової інформації (ЗМІ) або іншим чином викривлених чи свідомо неправдивих відомостей. У військовій справі дезінформація – спосіб оперативного (тактичного) або стратегічного маскування, суть якого полягає в планомірному навмисному поширенні неправдивих відомостей про власні збройні сили, їх склад, озброєння, боєздатність і плани воєнних дій. Для цього здійснюють імітовані перегрупування підрозділів і частин, облаштування фіктивних аеродромів і військ, об'єктів, комплекс інших демонстративних дій. Дезінформацію використовують не лише для досягнення конкретної поточної мети, але й у довгостроковому періоді. Так, за доби радянського тоталітаризму дезінформація була складником державно-політичної стратегії СРСР. Щоб приховати реальні внутрішнього і світового розвитку та утримувати народ в інформаційному вакуумі, панівна верхівка як одну з форм дезінформації застосовувала т. зв. критику буржуазних фальсифікацій. Десятиліттями радянському суспільству нав'язувалися надумані ідеологічні стереотипи «капіталізму, що загниває», «переваг соціалізму», «агресивності НАТО», «злодіянь ОУН-УПА» та ін., що призвело до дезінформованості кількох поколінь радянських громадян і негативно вплинуло на свідомість людей (наслідки цього процесу відчутні донині) [5].

У Спільній декларації представники ООН, ОБСЄ та інших організацій наголосили, що дезінформацію насамперед спрямовано на те, щоб спотворити чи надати свідомо неправдиву, провокаційну інформацію, поширити її як правдиву з метою введення в оману громадськості, політичних опонентів, конкурентів. У доповіді від 13 квітня 2021 року Спеціальний доповідач ООН із заохочення та захисту свободи думок та їх вільного вираження резюмував, що дезінформація – це «неправдива інформація, навмисно поширена з метою завдати серйозної соціальної шкоди». Дезінформацію спрямовано на надання економічної вигоди поширювачу, як зазначено в Кодексі практики ЄС щодо

протидії дезінформації. Тож ключовою ознакою дезінформації, яка відрізняє це явище від звичайної недостовірної інформації, є умисел на її створення [11], тобто дезінформація – це неправдива, оманлива, маніпулятивна інформація, створена навмисне заради економічних, політичних або інших вигод.

Водночас в Україні досі немає законодавчого визначення поняття «дезінформація» попри те, що Закон України «Про інформацію» [16] визначає достовірність і цілісність інформації як один із принципів інформаційних відносин; про такий же обов'язок також ідеться в Законі України «Про медіа» [17]. У той же час способи втручання з боку держави в інформаційну діяльність, у тому числі щодо запобігання дезінформації, визначено законодавством України достатньо чітко.

Так, згідно з Законом України «Про національну безпеку України» [18] «національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [18].

Відповідно до статті 28 «Неприпустимість зловживання правом на інформацію» Закону України «Про інформацію» [18] «інформація не може бути використана для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини» [18].

З метою досягнення цілей та завдань Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392 [21], протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, забезпечення інформаційної безпеки України, ефективної протидії пропаганді, деструктивним дезінформаційним впливам та кампаніям, недопущення маніпулювання громадською думкою Рада національної безпеки і оборони України 11 березня 2021 року вирішила утворити відповідно до статті 14 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» Центр протидії дезінформації як робочий орган Ради національної безпеки і обо-

рони України. Це рішення було введено в дію Указом Президента України від 19 березня 2021 року № 106/2021 [20].

Своїм Указом від 07 травня 2021 року № 187/2021 «Питання Центру протидії дезінформації» Президент України затвердив Положення про цей структурний підрозділ при Раді національної безпеки і оборони. Відповідно до нього «Центр (GPA) забезпечує здійснення заходів щодо протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидії дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою» [13].

Стратегія інформаційної безпеки, затверджена Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 [21] визначає актуальні виклики та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, захист прав осіб на інформацію та захист персональних даних. Реалізацію Стратегії [21] розраховано на період до 2025 року.

Метою Стратегії є посилення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами та заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина [21].

Досягнення мети, закладеної в Стратегії [21], здійснюватиметься шляхом ужиття заходів щодо стримування та протидії загрозам інформаційній безпеці України та нейтралізації інформаційної агресії, у тому числі спеціальних інформаційних операцій держави-агресора, спрямованих на підриг державного суверенітету, територіальної цілісності України, забезпечення інформаційної стійкості суспільства та держави, створення ефективної системи взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суспільством, а також розвиток міжнародної співпраці у сфері інформаційної безпеки на засадах партнерства та взаємної підтримки [21].

Відповідно до Стратегії [21] «інформаційні заходи оборони держави – сукупність скоординованих дій, які готуються та здійснюються суб'єктами забезпечення національної безпеки і оборони України в мирний час, в особливий період, в умовах воєнного або надзвичайного стану щодо прогнозування та виявлення інформаційних загроз у воєнній сфері, запобігання, стримування та відсічі збройній агресії проти України, протидії інформаційним загрозам з боку держави-агресора, а також здійснення інших необхідних дій в інформаційному протиборстві» [21].

Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX «Про медіа» [17] спрямовано на забезпечення реалізації права на свободу вираження поглядів, права на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації, на забезпечення плюралізму думок і вільного поширення інформації, на захист національних інтересів України та прав користувачів медіа-сервісів, регулювання діяльності у сфері медіа відповідно до принципів прозорості, справедливості та неупередженості, стимулювання конкурентного середовища, рівноправності і незалежності медіа [17].

Відповідно до статті 119 Закону [17] суб'єктам у сфері аудіовізуальних, друкованих та онлайн-медіа забороняється поширювати: 1) інформацію, що висвітлює збройну агресію проти України як внутрішній конфлікт, громадянський конфлікт чи громадянську війну, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності; 2) недостовірні матеріали щодо збройної агресії та діянь держави-агресора (держави-окупанта), її посадових осіб, осіб та організацій, що контролюються державою-агресором (державою-окупантом), у разі, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності [17].

Відповідно до статті 11 Закону України від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [19] «державні органи та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, особи, громадяни та об'єднання гро-

мадян зобов'язані сприяти суб'єктам забезпечення кібербезпеки, повідомляти відомі їм дані щодо загроз національній безпеці з використанням кіберпростору або будь-яких інших кіберзагроз об'єктам кібербезпеки, кібератак та/або обставин, інформація про які може сприяти запобіганню, виявленню і припиненню таких загроз, протидії кіберзлочинам, кібератакам та мінімізації їх наслідків» [19].

Крім того, в Україні існує схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні [22], згідно з якою однією з пріоритетних сфер застосування штучного інтелекту є інформаційна безпека. Зокрема, ідеться про виявлення, запобігання та нейтралізацію наслідків недостовірної, неповної або упередженої інформації. Передбачається, що штучний інтелект допоможе у виявленні потенційно небезпечної інформації, проведення аналізу інформації щодо авторства та джерела походження.

Розвиток інформаційних технологій хоч і дає нові можливості в розвитку державного управління, інформування населення, залученості громадян до розбудови держави, проте підвищує ризики дезінформації. За допомогою алгоритмічних систем і штучного інтелекту фейки можуть бути більш переконливими і призначатися саме для тієї аудиторії, що має більшу ймовірність повірити в них.

Останнім часом найпопулярнішим джерелом інформації в Україні є Інтернет. Згідно з опитуванням проведеним 2023 року, 62% його учасників отримують інформацію з соціальних мереж і 48% з новинних сайтів. Дезінформація може легко поширюватися в соціальних мережах через відсутність редакційного контролю, свободу публікацій для будь-якого користувача та можливість швидко створювати та поширювати інформацію безоплатно. Користувачі Інтернету можуть легко поширювати вірусний вміст, що призводить до широкого поширення на багатьох сайтах. Отже, сьогодні соціальні мережі набрали величезної популярності, адже там кожен може створювати контент. В Інтернеті, переповненому інформацією, стає вкрай важливо розрізняти джерела, що заслуговують на довіру, і ті, що вводять в оману [11].

Існують різні способи проведення заходів із дезінформування, кожен із яких, має власні

позитивні та негативні риси. Конкретний вибір того чи іншого методу безпосередньо залежить від оперативної обстановки, що складається на конкретній ділянці діяльності спецслужби, завдань, які перед нею поставлені тощо.

Як відомо, дезінформація будується на таких принципах:

1. «Класифікатори» – система розподілення дезінформаційних повідомлень за групами відповідно до задалегідь визначених ознак. Класифікаторами постають «ключові» слова, до яких підібрано варіанти дезінформаційних повідомлень (наративів).

2. «Сітка» – це декілька Telegram-каналів, об'єднаних загальною системою управління, концепцією та ідеєю. У структуру сітки зазвичай входять: Власник (бенефіціар) Telegram-каналу. Куратор – особа, яка роздає технічні завдання та контролює їх виконання. Головний редактор – публікує готовий пост в конкретний час. PR-менеджер. Дизайнер. Райтер – автор тексту. Технічні працівники.

3. В Україні існує чимало Telegram-каналів, що публікують непідтвержені політично-військові інсайди, суб'єктивні погляди на геополітичні відносини між Україною, Росією, США, ЄС тощо. Найчастіше це – анонімні Telegram-канали, що регулярно репостять (цитують) одне одного та мають дезінформаційну тональність. Ці канали-інфотерористи, об'єднані у т.зв. сітки. Мета створення сітки – швидке поширення інформації на певну аудиторію.

4. «Риторичне запитання» в дезінформації полягає в застосуванні безапеляційних фейкових фактів із підведенням до запитання, яке по факту не потребує відповіді.

5. «Принцип психологічного шоку». Психологічним шоком може стати новина про надзвичайні події, що викликають яскраву та бурхливу реакцію в суспільстві, руйнують усі рівні психологічного захисту. Таким чином, після руйнації цього захисту, пропаганда може нав'язувати потрібні їй тези та думки.

6. «Принцип контрасту». Принцип контрасту використовується, коли потрібно надати негативну інформацію, але тактика прямих звинувачень здається дуже відвертою. У пропаганді використовується тоді, коли потрібно відволікти увагу суспільства від поразки на іншу, більш резонансну подію, яка затьмарить собою невдачі.

7. «Перекладання відповідальності». Перекладання відповідальності як механізм дезінформаційної кампанії. Найбільш простий спосіб уникнути негативних наслідків – перекласти відповідальність на іншого. Тому роспропагандисти часто використовують цей прийом, щоб запобігти засудженню своїх дій світовою спільнотою [12].

Далі розглянемо механізми дезінформації, до яких вдається ворог.

1. «Заговорювання» – цей метод використовує пропаганда, коли потрібно знизити актуальність та викликати негативну реакцію до будь-якої події. Мета «заговорювання» – викликати втому в аудиторії від дезінформації з певної «гострої» теми, щоб відбити далі бажання цікавитися нею.

2. «Ефект первинності»: успіх пропаганди полягає в тому, що дезінформація досягла аудиторії раніше, ніж правда. При надходженні суперечливої інформації, перевірити яку швидко неможливо, особа схильна надавати перевагу тій інформації, що надійшла першою.

3. «Буденна розповідь» використовується роспропагандою, щоб «привчити» аудиторію до дезінформації про вчинене насильство, вбивства, терористичні акти, обстріли тощо.

4. «Удар на випередження» є випереджальним вкидом дезінформації. Його завдання – викликати зустрічну реакцію «супротивника», щоб використати це у більш вигідному для себе контексті. Цей прийом використовують роспропагандисти, щоб прискорити нагнітання конфлікту та з поширенням дезінформації створити провокацію, чим «загасити» правдиву інформацію.

5. «Хибна аналогія» виходить при зіставленні властивостей і відносин, взаємозв'язок яких не має реального підґрунтя насправді. Люди схильні мислити аналогіями, використовуючи логічні зв'язки «причина – наслідок». Коли ці зв'язки підміняються пропагандою, виникає хибна аналогія, за якої імовірність висновку дорівнює нулю.

6. «Констатація факту» – подача в медіа бажаної інформації як такої, що не підлягає сумніву. Найчастіше для цього механізму використовується новинний формат або ж формат соціологічних досліджень. Для надання більшої авторитетності матеріалам з використанням механізму «констатація факту» пропаганда

широко застосовує коментарі «лідерів громадської думки» – популярних журналістів, відомих політологів тощо.

7. «Обхід з флангу» – дозована передача достовірних відомостей, точність яких заздалегідь відома слухачам або читачам і може бути легко ними перевірена. У такі дані фактично «упаковуються» пропагандистські повідомлення. Мета використання «обходу з флангу» – привернення уваги аудиторії до знайомих відомостей, щоб отримати можливість донесення потрібної інформації.

8. «Створення проблеми» – спрямований відбір інформації для підвищення значущості одних подій та зменшення її щодо інших. Як це діє? Підвищення статусу «проблеми-цілі»: ЗМІ висвітлюють «вигідну» подію, що надає їй виняткової важливості незалежно від її справжньої значущості для суспільства. Зниження статусу «проблеми-цілі»: ЗМІ подають дозовану інформацію щодо «невигідної» події, що занижує її статус.

9. «Керований коментар» – це повідомлення, у якому думки людини скеровують у потрібному напрямку. Принцип його роботи такий: повідомлення супроводжується інтерпретацією коментатора, що пропонує читачеві кілька варіантів пояснення. Коментарі пишуться за принципом «двосторонніх повідомлень», що за вибором читача містять аргументи як «за», так і «проти».

10. Загалом суть психологічного «ефекту ореолу» можна висловити двома твердженнями: «поруч – значить разом» «якщо людина ефективна в одній галузі, то і в іншій буде такою ж».

11. «Відволікання уваги» – переміщення уваги з одного об'єкта на інший. Здійснюється через поширення інформації, що є стороннім подразником на людину, зайняту в цей момент важливою діяльністю.

12. «Переконання» – метод організованого впливу на психіку людини через звернення до її критичного судження, з думкою, у яку хтось твердо вірить [12].

З метою поліпшення системи протидії ворожим інформаційним впливам, ознайомлення з її тонкощами, а також демонстрації тактик, технік і процедур противника Центр протидії дезінформації зібрав весь наявний досвід у цій сфері та помістив його до Посібника з проти-

дії дезінформації, що вийшов за сприяння Консультативної місії ЄС в Україні 2023 року [14].

На платформі «Prometheus» у вересні 2021 року було розроблено та функціонує онлайн-курс «Дезінформація: види, інструменти та способи захисту», представлений Українським кризовим медіа-центром за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Проведення цього дослідження стало можливим завдяки ширій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). Курс розраховано на студентів журналістики, зв'язків із громадськістю, медіакомунікації, політології; журналістів центральних та регіональних медіа; державних службовців; громадських діячів; будь-кого, хто хоче більше дізнатися про дезінформацію та стати стійкішим до неї – адже це проблема, що стосується кожного з нас. Програма курсу передбачає 5 модулів: Модуль 1. Вступ. Дезінформація як система. Модуль 2. Наратив як основний структурний елемент пропаганди. Модуль 3. Основні інструменти та тактики дезінформації. Модуль 4. Фейк як інструмент побудови наративу. Модуль 5. Практичні загрози дезінформації в Україні [2]. Лекції містять реальні кейси та свіжі дані досліджень. Наприкінці кожного модуля експерти дають практичні рекомендації, інструкції та поради. Також слухачі отримують доступ до додаткових матеріалів і ресурсів.

Висновки та напрями подальших досліджень. Сьогодні важливо усвідомлювати, що дезінформація залишається одним із важливих викликів, який постає перед державами, громадянським суспільством та населенням країн (як менш розвинених, так і високорозвинених), дезінформація чинить негативний вплив на свідомість людини, вона відбивається на суспільній думці, виборах, безпеці держави і людей, здоров'ї та житті, кар'єрі тощо [11]. У зв'язку з цим світова спільнота намагається розробити нові політики і рекомендації щодо протидії дезінформації, але при цьому прагне не порушити право на вільне вираження поглядів.

У цифрову епоху дезінформація вийшла на «новий рівень» та безумовно стала одним із головних викликів як для окремих держав, так і для всього міжнародного співтовариства. Саме тому розроблення правових механізмів протидії цьому явищу стало як ніколи нагаль-

ним. Для ефективної протидії дезінформації в Україні потрібне вдосконалення законодавства, виконання європейських рекомендацій щодо підвищення медіаграмотності, розвиток інституцій у сфері боротьби з дезінформацією. Дезінформація як явище потребує юридичного визначення в українському законодавстві. Для ефективної протидії цьому явищу потрібне релевантне законодавство, що визначатиме чіткі механізми боротьби, відповідальність за поширення дезінформації, порядок притяг-

нення до неї. При цьому і міжнародні практики не можуть стояти на місці, оскільки технології застосування дезінформації постійно змінюються. В ідеалі нові політики мають ставати передбаченням і запобіжником небезпек, проте зараз вони є скоріше реакцією.

Подальші дослідження порушеної в статті проблеми вбачаються нам у висвітленні механізмів застосування штучного інтелекту у виявленні та протидії дезінформації в її сучасному спотвореному вигляді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брайчевський С. М. Дезінформація як нелінійний ефект взаємодії інформаційних тематичних потоків. *Інформація і право*. 2011, № 2. С. 91–97. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2011_2_16 (дата звернення – 15.02.2024).
2. Дезінформація : види, інструменти та способи захисту : онлайн-курс. URL : https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+DISINFO101+2021_T2 (дата звернення – 15.02.2024).
3. Де Лара Ф. Дезінформація і пропаганда за доби постправди. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 2018, № 4. С. 64–72. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/stmm_2018_4_6 (дата звернення – 15.02.2024).
4. Де Лара Ф. Дезінформація і пропаганда за часів постправди. *Філософська думка*. 2018. № 5. С. 36–44. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Philos_2018_5_6 (дата звернення – 15.02.2024).
5. Енциклопедія сучасної України. URL : <https://esu.com.ua/article-21273> (дата звернення – 15.02.2024).
6. Звоздецька О. Дезінформація як загроза національній безпеці Європейського Союзу : проблеми та підходи. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2021, Т. 43. С. 30–39. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ippss_2021_43_5 (дата звернення – 15.02.2024).
7. Зибарева О. В. Дезінформація щодо надзвичайних ситуацій як деструктивний фактор розвитку регіональних суспільних систем. *Економіка та держава*. 2014. № 1. С. 6–8. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_1_3 (дата звернення – 15.02.2024).
8. Крикун В., Бауліна Т. Дезінформація як засіб гібридної війни : сутність і наслідки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія*. 2022, Вип. 2. С. 30–33. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNUF_2022_2_7 (дата звернення – 15.02.2024).
9. Кутуза Н. В., Тельпіс Д. М. Дезінформація як складник ІПСО в мегадискурсі: маніпулятивний аспект (на прикладі російсько-української війни періоду повномасштабного вторгнення). *Записки з українського мовознавства*. 2023. Вип. 30. С. 282–292. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2023_30_28 (дата звернення – 15.02.2024).
10. Ліснецька А. Дезінформація в новинному відеоконтенті : маркери та методи розпізнавання. *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика*. 2019. Вип. 45. С. 60–66. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2019_45_10 (дата звернення – 15.02.2024).
11. Миронюк О. Дезінформація: як розпізнати та боротися. URL : <http://Law.chnu.edu.ua/dezinformatsiia-yak-rozpoznaty-ta-borotysia/> (дата звернення – 15.02.2024).
12. Офіційний сайт Центру протидії дезінформації. URL : <https://cpd.gov.ua/> (дата звернення – 15.02.2024).
13. Питання Центру протидії дезінформації: Указ Президента України від 07 травня 2021 року № 187/2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1872021-38841> (дата звернення – 15.02.2024).
14. Посібник з протидії дезінформації. Рада національної безпеки і оборони України, Центр протидії дезінформації. К. URL : <https://cpd.gov.ua/announcement/posibnyk-z-protydiyi-dezinformacziyi/> (дата звернення – 15.02.2024).
15. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР (із змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення – 15.02.2024).
16. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII (із змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення – 15.02.2024).
17. Про медіа : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX (2022) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення – 15.02.2024).
18. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII (2018). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення – 15.02.2024).
19. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII (2017). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення – 15.02.2024).

20. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про створення Центру протидії дезінформації»: Указ Президента України від 19 березня 2021 року № 106/2021 (2021) URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1062021-37421> (дата звернення – 15.02.2024).

21. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 (2021). URL : <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (дата звернення – 15.02.2024).

22. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р. (2020) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення – 15.02.2024).

23. Святець Ю. А. Фальсифікація та дезінформація в історичних джерелах. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Історія та археологія*. 2011. Т. 19, вип. 19. С. 160–168. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduia_2011_19_19_29 (дата звернення – 15.02.2024).

24. Сенченко М. Парламентаризм і демократія – тотальна дезінформація людства. *Вісник Книжкової палати*. 2019, № 2. С. 3–5. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2019_2_2 (дата звернення – 15.02.2024).

25. Шлапаченко В. М. Дезінформація як спосіб інформаційно-психологічного впливу. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2013, № 2. С. 78–86. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/iblsd_2013_2_15 (дата звернення – 15.02.2024).

REFERENCES:

1. Braichevskiy, S.M. (2011). Dezinformatsiia yak neliniinyi efekt vzaiemodii informatsiinykh tematychnykh potokiv [Disinformation as a nonlinear effect of the interaction of informational thematic flows]. *Informatsiia i pravo*. № 2. S. 91–97. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2011_2_16 (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].

2. Dezinformatsiia : vydy, instrumenty ta sposoby zakhystu: onlain-kurs [Disinformation : types, tools and methods of protection: online course]. Retrieved from: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+DISINFO101+2021_T2 (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].

3. De Lara, F. (2018). Dezinformatsiia i propaganda za doby postpravdy [Disinformation and propaganda in the post-truth era]. *Sotsiologhiia : teoriia, metody, marketynh*. № 4. S. 64–72. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stmm_2018_4_6 (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].

4. De Lara, F. (2018). Dezinformatsiia i propaganda za chasiv postpravdy [Disinformation and propaganda in the post-truth era]. *Filosofska dumka*. № 5. S. 36–44. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Philos_2018_5_6 (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].

5. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of modern Ukraine]. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-21273> (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].

6. Zvozdetska, O. (2021). Dezinformatsiia yak zahroza natsionalnii bezpetsi Yevropeiskoho Soiuzu : problemy ta pidkhody [Disinformation as a threat to the national security of the European Union : problems and approaches]. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*. T. 43. S. 30–39. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ippss_2021_43_5 (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].

7. Zybareva, O.V. (2014). Dezinformatsiia shchodo nadzvychainykh sytuatsii yak destruktivnyi faktor rozvytku rehionalnykh suspilnykh system [Misinformation about emergency situations as a destructive factor in the development of regional social systems]. *Ekonomika ta derzhava*. № 1. S. 6–8. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_1_3 (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].

8. Krykun, V. (2022). Dezinformatsiia yak zasib hibrydnoi viiny : sutnist i naslidky [Disinformation as a means of hybrid warfare: essence and consequences]. V. Krykun, T. Baulina. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiia*. Vyp. 2. S. 30–33. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNUF_2022_2_7 (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].

9. Kutuza, N.V. (2023). Dezinformatsiia yak skladnyk IPSO v mehadyskursi : manipulyativnyi aspekt (na prykladi rosiisko-ukrainskoi viiny periodu povnomasshtabnoho vtornhennia) [Disinformation as a component of an informational and psychological operation in a megadiscourse : a manipulative aspect (on the example of the Russian-Ukrainian war during the period of full-scale invasion)]. N. V. Kutuza, D. M. Telpis. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*. Vyp. 30. S. 282–292. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2023_30_28 (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].

10. Lisnetska, A. (2019). Dezinformatsiia v novynnomu videokontenti : markery ta metody rozpiznavannia [Disinformation in news video content: markers and recognition methods]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia : Zhurnalistyka*. Vyp. 45. S. 60–66. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2019_45_10 (data zvernennia – 15.02.2024).

11. Myroniuk, O. Dezinformatsiia : yak rozpiznaty ta borotysia [Misinformation: how to recognize and fight]. Retrieved from: <http://Law.chnu.edu.ua/dezinformatsiia-yak-rozpiznaty-ta-borotysia/> (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].

12. Ofitsiyni sait Tsentru protydyi dezinformatsii [Official website of the Center for Combating Disinformation]. Retrieved from: <https://cpd.gov.ua/> (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].
13. Pytannia Tsentru protydyi dezinformatsii : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 07 travnia 2021 roku № 187/2021 [Issue of the Center for Combating Disinformation: Decree of the President of Ukraine dated May 7, 2021 No. 187/2021]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/1872021-38841> (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].
14. Posibnyk z protydyi dezinformatsii. Rada natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy, Tsentr protydyi dezinformatsii (2023). [Guide to countering disinformation. National Security and Defense Council of Ukraine, Center for Combating Disinformation]. K. Retrieved from: <https://cpd.gov.ua/announcement/posibnyk-z-protydiyi-dezinformacziyi/> (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].
15. Pro zakhyst informatsii v informatsiino-komunikatsiinykh systemakh : Zakon Ukrainy vid 5 lypnia 1994 roku № 80/94-VR (iz zminamy) [On the protection of information in information and communication systems: Law of Ukraine dated July 5, 1994 No. 80/94-VR (as amended)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].
16. Pro informatsiiu : Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 1992 roku № 2657-XII (iz zminamy) [About information: Law of Ukraine dated October 2, 1992 No. 2657-XII (as amended)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].
17. Pro media : Zakon Ukrainy vid 13 hrudnia 2022 roku № 2849-IX [About the media: Law of Ukraine dated December 13, 2022 No. 2849-IX (2022)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].
18. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku № 2469-VIII [On the national security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2018 No. 2469-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].
19. Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 5 zhovtnia 2017 roku № 2163-VIII [On the main principles of ensuring cyber security of Ukraine: Law of Ukraine dated October 5, 2017 No. 2163-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].
20. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 11 bereznia 2021 roku «Pro stvorennia Tsentru protydyi dezinformatsii» : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 19 bereznia 2021 roku № 106/2021 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 11, 2021 “On the creation of the Center for countering disinformation” : Decree of the President of Ukraine dated March 19, 2021 No. 106/2021]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/1062021-37421> (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].
21. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku “Pro Stratehiiu informatsiinoi bezpeky” : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28 hrudnia 2021 roku № 685/2021 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated October 15, 2021 “On Information Security Strategy” : Decree of the President of Ukraine dated December 28, 2021 No. 685/2021]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].
22. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 hrudnia 2020 r. № 1556-r. [On the approval of the Concept for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine : Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 2, 2020 No. 1556.] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].
23. Sviatets, Yu.A. (2011). Falsyfikatsiia ta dezinformatsiia v istorychnykh dzherelakh [Falsification and disinformation in historical sources]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii : Istorii ta arkeolohiia*. T. 19, vyp. 19. S. 160–168. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduia_2011_19_19_29 (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].
24. Senchenko, M. (2019). Parlamentaryzm i demokratiia – totalna dezinformatsiia liudstva [Parliamentarianism and democracy are total misinformation of humanity]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*. № 2. S. 3–5. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2019_2_2 (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].
25. Shlapachenko, V.M. (2013). Dezinformatsiia yak sposib informatsiino-psykholohichnoho vplyvu [Disinformation as a method of informational and psychological influence]. *Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy*. № 2. S. 78–86. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iblsd_2013_2_15 (data zvernennia – 15.02.2024) [in Ukrainian].

УДК 323.21:351.758(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.08>

Тетяна ДРОЗД

кандидат педагогічних наук, декан факультету публічного управління, соціальних та природничих наук, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»

drozdtm0173@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9054-771X

ГРОМАДСЬКИЙ ХАБ ЯК ПЛАТФОРМА ДЛЯ КОНСОЛІДАЦІЇ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ВЗАЄМОДІЇ З ВЛАДОЮ

Анотація. У публікації розглянуто тенденції розвитку громадянського суспільства в Україні у період з 2016 року дотепер. Особливу увагу приділено значенню громадських організацій як соціального інституту, що сприяє налагодженню діалогу та співпраці між громадою і державою.

Розглянуто проблеми й виклики, які виникають у діяльності інститутів громадянського суспільства, зокрема й недостатній рівень розвитку інфраструктури для налагодження партнерської взаємодії. Обґрунтовано доцільність організації хабів громадянського суспільства як ефективного шляху подолання цих викликів.

Стаття має на меті проаналізувати позитивний досвід діяльності хабів громадянського суспільства (на прикладі HUB «Місто змістів» м. Вінниці), довести важливість організації таких соціальних просторів для підвищення інституційної спроможності громадських організацій, консолідації зусиль у налагодженні діалогу й взаємодії між владою і громадою.

Методологічну основу дослідження становлять методи емпіричного дослідження, а саме: опис, порівняння, аналіз статистичних даних та методи теоретичного пізнання, зокрема узагальнення та аналіз, сходження від конкретного до абстрактного.

Наукова новизна роботи полягає у визначенні й аналізі чинників, які мають позитивний вплив на організацію та практичну діяльність просторів громадянського суспільства.

Зроблено **висновки**, що важливе значення в організації діяльності просторів громадянського суспільства мають такі чинники, як: постійна комунікація з місцевою владою; створення документальної бази, що унормовує діяльність на місцевому і державному рівні; вивчення та впровадження зарубіжного досвіду, налагодження співпраці з міжнародними донорськими організаціями та взаємодії з територіальними громадами й ІГС України; використання різних форм і методів роботи в очному, дистанційному та змішаному форматах, систематичні моніторинги запитів різних сегментів цільової аудиторії, гнучкість у реагуванні на виклики й потреби часу, розбудова комунікаційної стратегії, популяризація власної діяльності та обмін досвідом з подібними інституціями в Україні та за кордоном.

Ключові слова: громадянське суспільство, інститути громадянського суспільства, громадські організації, громадські хаби, громадські спілки, мережа організації громадянського суспільства, міжнародна співпраця, грантова і проектна діяльність, чинники розвитку громадських хабів.

Tetiana DROZD

Candidate of Pedagogical Sciences, Dean of the Faculty of Public Administration, Social and Natural Sciences, Public Higher Educational Establishment "Vinnytsia Academy of Continuing Education"

drozdtm0173@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9054-771X

CIVIC HUB AS A PLATFORM FOR CONSOLIDATING CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS AND INTERACTION WITH AUTHORITIES

Abstract. This publication explores the trends in the development of civil society in Ukraine from 2016 to the present. The author of the article pays special attention to the importance of public organizations as a social institution that promotes dialogue and cooperation between the community and the state. The paper describes the challenges and problems that arise in the activities of civil society institutions, in particular, the insufficient level of infrastructure development for the establishment of partnership interactions. It substantiates the expediency of organizing civil society hubs as an effective means of solving these challenges.

The article **aims** to analyze the positive experience of civil society hubs (using the example of the HUB "City of Contents" in Vinnytsia), emphasizing the importance of organizing such social spaces to enhance the institutional capacity of civil organizations and consolidate efforts in fostering dialogue and interaction between the government and the community.

The methodological basis of the research consists of empirical research methods, namely: description, comparison, analysis of statistical data, and methods of theoretical cognition, including generalization and analysis, moving from concrete to abstract.

The scientific novelty of the work lies in identifying and analyzing factors that have a positive impact on the organization and practical activities of civil society spaces.

The conclusions of the article emphasize the significant role of such factors as constant communication with local authorities; creation of a documentary base regulating activities at the local and state levels; studying and implementing foreign experience, establishing cooperation with international donor organizations and interaction with territorial communities and CSOs of Ukraine; use of various forms and methods of work in face-to-face, remote and mixed formats; systematic monitoring of requests from different segments of the target audience; flexibility in responding to the challenges and needs of the time, building a communication strategy, promoting one's own activities and sharing experience with similar institutions in Ukraine and abroad.

Key words: *civil society, civil society institutions, civil organizations, civil hubs, civil unions, network of civil society organizations, international cooperation, grant and project activities, factors of civil hubs development.*

Постановка проблеми. Тривалий час відносини між державним і громадським сектором на пострадянському просторі характеризувались як дефіцит довіри, що стало наслідком зокрема й недосконалості комунікації та відсутності чітко вироблених механізмів співробітництва.

У Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки серед тенденцій розвитку зазначено щорічне збільшення кількості громадських організацій (ГО), починаючи з 2016 року. До прикладу, за даними Державної служби статистики України, станом на грудень 2021 року кількість зареєстрованих громадських організацій в Україні досягла 96258, що на 19193 більше, ніж в 2013 році (тобто приріст складає 25%).

Проте, незважаючи на зростання кількості громадських організацій, за їхньою чисельністю у співвідношенні з кількістю населення Україна значно поступається країнам ЄС. Ще більш важливим, на нашу думку, є не лише формальна кількість громадських об'єднань тощо, скільки їх дієвість, зростання рівня залучення громадян, можливість здійснювати помітний вплив на ухвалення локальних і загальних рішень. Попри велику кількість зареєстрованих неурядових організацій, лише менша їх частина постійно й активно працює, більшість існує лише формально, функціонуючи епізодично.

Участь громадян та інститутів громадянського суспільства (ІГС) у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого, регіонального, загальнодержавного значення, на жаль, переважно не має системного характеру. Потреба активізації діяльності ІГС, спрямованих на урахування потреб та можливостей різних цільових аудиторій, об'єднання зусиль з метою досягнення

більш вагомих результатів не втрачає актуальності.

За підсумками дослідження «Громадянське суспільство України в умовах війни», проведеного у грудні 2022 – січні 2023 року Київським міжнародним інститутом соціології, констатовано, що повномасштабне вторгнення 2022 року зменшило кількість нових ГО, що з'являються в Україні, проте радикально збільшило число нових благодійних організацій. Так, у 2022 році було зареєстровано 2760 ГО, кількість реєстрацій нових БО склала 6367. Події останніх років демонструють значно більш високий рівень громадянської свідомості і відповідальності українців. Аби цей результат й надалі був сталим, необхідне напрацювання механізму ефективного використання наявного соціального капіталу, підвищення рівня кваліфікації лідерів ІГС, створення умов для результативної взаємодії між собою та з органами влади. Позитивний приклад такої діяльності вбачаємо ми у створенні і діяльності хабів громадянського суспільства.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Роль громадських організацій у розвитку громадянського суспільства перебуває у фокусі уваги українських та зарубіжних дослідників. Вітчизняними вченими вивчаються різні аспекти діяльності громадських організацій, а саме: питання сутності та типологізації громадських організацій (Л. Войтова, М. Новіков, В. Степаненко, Л. Усаченко та інші); роль громадських організацій у становленні та розвитку громадянського суспільства (В. Коваленко, А. Лясота, А. Матвійчук, А. Петрашкін, М. Токар, О. Хуснутдінов, О. Юлдашев та інші); правові аспекти взаємовідносин громадських організацій і держави (А. Галай, І. Грицай, О. Зарічний, В. Ковальчук, В. Кравчук, В. Мартиненко, К. Меркулова, С. Пономарьов, О. Тин-

кован та інші); соціальна відповідальність громадських організацій в Україні (О. Бердана, У. Волинець, В. Дементов, І. Стронянська, А. Ткачук та інші). Громадські організації є також об'єктом численних емпіричних соціологічних та статистичних досліджень в Україні.

В останнє десятиліття в Україні активно вивчається та впроваджується зарубіжний досвід діяльності хабів громадянського суспільства як інноваційних майданчиків, що дозволяють акумулювати зусилля діяльності різних громадських організацій, збільшити синергетичний ефект їхньої взаємодії. Саме це питання, на нашу думку, потребує додаткової уваги.

Публікація має **на меті** проаналізувати позитивний досвід діяльності хабів громадянського суспільства в Україні (на прикладі НУВ «Місто змістів» м. Вінниці), довести важливість організації таких соціальних просторів для підвищення інституційної спроможності громадських організацій, оптимізації діяльності й консолідації зусиль, для налагодження діалогу й взаємодії між владою і громадою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток громадянського суспільства є однією з важливих умов становлення України як демократичної, правової держави, її сталого розвитку, практичного вирішення соціально-політичних проблем, зокрема й забезпечення законних прав та свобод людини.

Відповідно до «Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 року № 976, до інститутів громадянського суспільства віднесено: громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші невідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства.

Не зменшуючи значення жодного з вищезазначених ІГС, підтримуємо думку І. Євдокімової щодо важливості громадських організацій як соціального інституту, що сприяє розбудові громадянського суспільства, інституціоналізації суспільних інтересів, ГО як «ядра, важливої ланки та головного посередника між громадою і державою» [3, с. 42].

У Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затвердженій Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021, серед стратегічних завдань зазначено: «реалізація проектів, спрямованих на розвиток інфраструктури, ... яка створює умови для ефективного функціонування інститутів громадянського суспільства, сприяє поліпшенню доступу таких інститутів до навчання, комунікації, мережування, обміну ресурсами» [9, с. 10–11].

У продовження цієї тези підкреслимо, що одним із викликів, зазначених у Національній стратегії, є «недостатній рівень розвитку інфраструктури для ефективного функціонування інститутів громадянського суспільства (ресурсні центри, заклади освіти, навчально-методичні установи, консультаційні та юридичні служби тощо)» [9, с. 10].

Одним із шляхів подолання цих викликів вважаємо організацію та діяльність хабів громадянського суспільства.

Нагадаємо, що хаби – це інноваційні простори, де люди можуть об'єднатися, аби розробляти та реалізовувати найрізноманітніші проекти, до прикладу, з економіки, екології, освіти, культури тощо. Діяльність хабів насамперед спрямована на розвиток громад, інновацій та соціального підприємництва, а також на зміцнення громадської активності та діалогу між різними групами населення [10].

У теперішній час мережа хабів в Україні стрімко збільшується. Розглянемо докладніше діяльність такого простору на прикладі Вінницького міського НУВ «Місто змістів».

Точкою відліку в історії створення «Міста змістів» став 2014 рік, коли найактивніші громадські організації Вінниці внесли пропозицію до «Програми сприяння розвитку інституцій громадянського суспільства на 2015–2017 роки» щодо створення інкубатора для громадських організацій. Малось на увазі облаштування приміщення, де представники місцевих ГО, ініціативні групи й активні громадяни могли б спілкуватися й налагоджувати взаємодію.

У 2015 році таке приміщення було обрано й передано Вінницькою міською радою на баланс комунального підприємства «Інституту розвитку міст». Під час проведення ремонтних робіт були враховані пропозиції громадських організацій щодо дизайну приміщення.

Підкреслимо, що вже на цьому етапі відбувалась постійна комунікація представників міської влади й ІГС. Ідея «Соціохабу» знайшла підтримку серед 50 громадських об'єднань Вінниці.

У 2017 році завершено ремонтні роботи, закуплено меблі та мультимедійне обладнання. Водночас для адміністрування приміщення та сприяння налагодженню взаємодії «влада – громада» у структурі КП «Інститут розвитку міст» створено відділ розвитку громадянського суспільства. Саме він надалі відіграє ключову роль у координації спільних дій.

Хаб відкрився у січні 2018 року. Він став не лише фізичним місцем для проведення заходів, а ще першим в Україні соціальним простором для розвитку місцевого громадянського суспільства, платформою для взаємодії та комунікації органів влади з громадою. Упродовж року в хабі проведено понад 365 заходів за участю представників громадських організацій, органів влади, активних мешканців міста. Загальну кількість заходів, проведених за час функціонування хабу, надалі узагальнимо в таблиці.

На концептуальному й організаційному етапах організації хабу важливим стало вивчення світового досвіду країн, які є флагманами запровадження інструментів партисипації. На етапі практичної діяльності за участі представників громадських організацій розпочалась реалізація грантового проєкту «Місто зі змістом: простір комунікації та партисипації» за фінансування Уряду Канади через Фонд підтримки ініціатив з демократичного врядування та розвитку. У цей час ідея хабу трансформувалася в поняття партнерства влади і активної громади. Простір отримав назву НУВ «Місто змістів». Для подальшої діяльності ключове значення мало створення Стратегії розвитку партнерства влади і громади.

Вищесказане дозволяє дійти певних висновків: по-перше, для організації хабів громадянського суспільства важливе значення має організаційна й фінансова підтримка ініціатив ІГС органами місцевого самоврядування. По-друге, таке партнерство потребує створення відповідної нормативної бази. По-третє, врахування в роботі закордонного досвіду, участь у грантовій та проєктній діяльності є тими чинниками, що забезпечують більш інтенсивний та результативний розвиток.

Значущою подією в цей період стало заснування Громадської спілки «Мережа організацій громадянського суспільства «Місто змістів»», до складу якої увійшли спочатку 29 громадських організацій міста Вінниці. Динаміку розвитку цієї спілки буде відображено в таблиці нижче.

У 2019 році розпочато важливі для розвитку ІГС проєкти: загальноміський НеФорум-активація «Дізнавайся. Долучайся. Дій» та «Школа активних вінничан/ок «ActiveLAB». Заходи мали на меті активізацію вінничан, представлення громадських організацій міста, обговорення викликів, що виникають перед громадським сектором, та спільне напрацювання шляхів їх вирішення.

Серед форматів заходів, які використовувалися найчастіше: лекції, робочі зустрічі, тренінги, громадські слухання, засідання, семінари, прес-конференції, молодіжні обміни, модульні навчальні програми, конкурси грантів, ярмарки проєктів, дискусії, консультації, презентації, круглі столи.

Доцільним організаційно-управлінським рішенням стало створення Координаційної ради Спілки «Мережа організацій громадянського суспільства «Місто змістів», яка стала керівним органом Мережі, що забезпечує сталу та якісну роботу Спілки.

У грудні 2019 року в Києві відбувся форум розвитку громадянського суспільства від ІСАР «Єднання», де понад 2500 представників та представниць громадських та благодійних організацій, донорів, медіа, бізнесу та влади дискутували про розбудову сталих практик самозарадності третього сектору. На форумі було презентовано «Місто змістів» як приклад ефективної взаємодії громади і влади у Вінниці.

Варто зазначити, що якісна промоційна кампанія та участь у такого роду заходах сприяла, з одного боку, популяризації діяльності Вінницького хабу в Україні та за її межами, з другого – стала потужним мотивуючим фактором для подальшого розвитку.

У 2020 році важливою подією в контексті взаємодії громадськості й влади стало підписання Меморандуму про Партнерство між Громадською спілкою «Мережа організацій громадянського суспільства «Місто змістів» та Вінницькою міською радою, під час якого представники влади та громадськості домо-

вилились про створення платформи для діалогу, постійної комунікації щодо розвитку міста.

Викликом для налагодженої діяльності хабу стали обмежувальні протиепідемічні заходи у зв'язку з поширенням на території України COVID-19. Зважаючи на карантинні обмеження, введені Постановою Кабінету Міністрів України № 211 від 11 березня 2020 року, частина запланованих подій була скасована, робота Координаційної ради Мережі перенеслась в онлайн.

Відповідно вимогам часу став проєкт «NGO Talks» – цикл онлайн-зустрічей з громадськими організаціями Вінниці. Тематику для спілкування були обрані «Виклики для третього сектору, пов'язані з карантином», «Взаємодія з донорськими організаціями та зміна форматів роботи ГО», «Вихід з карантину: як зміниться громадський сектор після пандемії» тощо. Сумарно ефіри охопили близько 2000 глядачів та залишилися доступними для перегляду на сторінці хабу у соціальній мережі Фейсбук.

Отож, важливою ознакою якісної діяльності хабу є гнучкість у роботі, вміння швидко реагувати на нові виклики, пропонуючи заходи, спрямовані на задоволення актуальних запитів.

Безумовно значущим для розвитку продуктивного середовища стало формування експертного пулу. Так, у цей період сформовано базу експертів, які висловили готовність допомагати організаціям громадянського суспільства розвиватись і підвищувати свою організаційну спроможність.

Вважаємо за доцільне також підкреслити, що за підтримки Ініціативного центру сприяння активності та розвитку громадського почину «Єднання» (ІСАР «Єднання»), аналітичного центру «CEDOS» та проєкту «ПРОМІС» було проведено дослідження щодо взаємодії влади і громади у Вінниці, яке надалі стало традиційним щорічним. Такий моніторинг дозволяє своєчасно реагувати на нові тенденції, констатувати й аналізувати проблемні питання, що виникають, коригувати відповідно до них стратегічні напрями подальшої діяльності.

Діяльність хабу «Місто змістів» не обмежується місцевими ініціативами. Представники відділу розвитку громадянського суспільства та Координаційної ради долучилися до розробки «Карті правових реформ для громадянського суспільства в Україні» в рамках проєкту «Ініці-

атива секторальної підтримки громадянського суспільства України», реалізованого Консорціумом у складі ІСАР Єднання, Українського незалежного центру політичних досліджень (УНЦПД) та Центру демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ), та взяли участь у розробці та обговореннях проєкту Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні.

Хаб – це майданчик, відкритий для інновацій. Вінницький міський хаб «Місто змістів» цілком відповідає такій характеристиці. Так, у 2021 році Координаційною радою спільно з представниками Вінницької міської ради було розроблено Стратегію партнерства між організаціями громадянського суспільства та Вінницькою міською радою. Започатковано процедуру надання тендерів ГО; обговорено проблеми сектору культури та залучено ГО до розробки програми розвитку культури на 2022–2024 рр.; прийнято рішення про розробку Екологічної стратегії для Вінницької міської територіальної громади.

Окрему увагу приділено розвитку територій, нещодавно приєднаних до Вінницької міської громади. Організатори низки заходів і навчань, тренінгів, круглих столів поставили за мету підвищення активності та залученості мешканців та мешканок Вінницької міської територіальної громади новоприєднаних населених пунктів.

Покращенню внутрішніх та зовнішніх комунікацій сприяла розбудова комунікаційної стратегії, зокрема й започаткований регулярний дайджест новин на сайті хабу та сторінках у соцмережах Facebook та Instagram, інформування членів мережі через розсилку електронною поштою.

Повномасштабне вторгнення внесло корективи в роботу хабу. Доцільність і часові рамки окремих проєктів було переглянуто та перенесено. Особливої актуальності набув такий напрям діяльності, як інтеграція внутрішньо переміщених осіб. Налагоджено контакти з громадськими організаціями, представники яких під час війни переїхали до м. Вінниці, та з ГО, нещодавно утвореними вимушено переселеними особами, для подальшої підтримки цих організацій та допомоги в адаптації в місті, консультативної підтримки про можливості діяльності.

Завершуючи аналітичний огляд діяльності хабу громадянського суспільства у Вінниці,

зазначимо, що у 2023 році розроблено та затверджено план реалізації на 2023–2024 рр. «Стратегії партнерства між інституціями громадянського суспільства та Вінницькою міською радою».

Узагальнимо ключові статистичні дані в таблицях.

Позитивна динаміка зростання кількості ІГС, які виявили намір та доєдналися до Громадської спілки «Мережа організацій громадянського суспільства «Місто змістів»», переконливо свідчить про те, що громадські організації вбачають доцільність у налагодженні партнерських взаємин та організації спільної діяльності.

Варто підкреслити, що заходи й проєкти, реалізовані на базі хабу, відповідають Стратегії партнерства між інститутами громадянського суспільства та Вінницькою міською радою і реалізовувались громадськими організаціями міста, структурними підрозділами Вінницької міської ради, комунальними підприємствами та установами, соціальними службами м. Вінниці у партнерстві з КП «Інститут розвитку міст» та Мережею ОГС «Місто змістів». Окремі ГО та департаменти ВМР долучалися до проведення заходів в якості організаторів або учасників неодноразово.

Висновки. Підводячи підсумки, зазначимо: проаналізувавши діяльність хабу «Місто змі-

тів», ми довели, що хаб громадянського суспільства є результатом партнерства активної громади і влади. Мета діяльності такого інфраструктурного об'єкту полягає в розширенні участі інституцій громадянського суспільства у розвитку місцевої громади. Це вартий уваги приклад налагодження співпраці громадських організацій з органами державної влади, залучення НУО до прийняття рішень, напрацювання дієвих механізмів розвитку громадянського суспільства.

Ми проаналізували, що важливе значення в організації діяльності просторів громадянського суспільства мають такі чинники, як: постійна комунікація з місцевою владою; створення документальної бази, що унормовує діяльність, на місцевому і державному рівні; вивчення та впровадження зарубіжного досвіду, налагодження співпраці з міжнародними донорськими організаціями та взаємодії з територіальними громадами й ІГС України; використання різних форм і методів роботи в очному, дистанційному та змішаному форматах, систематичні моніторинги запитів різних сегментів цільової аудиторії, гнучкість у реагуванні на виклики й потреби часу, розбудова комунікаційної стратегії, популяризація власної діяльності та обмін досвідом з подібними інституціями в Україні та за кордоном.

Таблиця 1

Кількість інститутів громадянського суспільства (ГО, БО), членів Громадської спілки «Мережа організацій громадянського суспільства "Місто змістів"»

Рік	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Кількість ІГС	29	33	41	47	50	57	68
Прийнято нових членів Мережі		4	8	6	3	7	11

Таблиця 2

Загальна кількість заходів, проведених на базі Вінницького міського НУВ «Місто змістів»

Рік	Організатори заходів			Загальна кількість заходів
	Вінницькі ОГС (зокрема й за участі Всеукраїнських та міжнародних організацій) + Ініційовані ІГС «Мережа ОГС "Місто змістів"»	Структурні підрозділи Вінницької міської ради	Інші інституції (комунальні підприємства та установи, соціальні служби)	
2018				365
2019	92	17	2	476
2020	62	39	43	144
2021	72 + 15	40	46	173
2022	172 + 7	24	94	297
2023	198 + 29	33	82	342
Загальна кількість заходів				1797

Організована в такий спосіб спільна діяльність дає змогу інституціям громадянського суспільства більш системно та довгостроково працювати над розв'язанням суспільних про-

блем, захищати свої права та представляти інтереси, реалізовувати суспільно значущі проекти, впливати на прийняття рішень на місцевому й державному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Громадські хаби – універсальні платформи взаємодії: досвід різних міст України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/74846/>
2. Громадянське суспільство України в умовах війни – звіт за результатами дослідження [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/pzuec>
3. Євдокимова І. А., Вітковська І. М. Тенденції розвитку громадських організацій у сучасній Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. № 41. С. 42–48.
4. Меморандум про Партнерство між Громадською спілкою «Мережа організацій громадянського суспільства «Місто змістів»» та Вінницькою міською радою [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/rjffq>
5. Програма сприяння розвитку інституцій громадянського суспільства на 2015–2017 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/rjfgc>
6. Про стан розвитку громадянського суспільства України в 2021 році та його зміни на початку 2022 року : матер. щоріч. доп. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2022.15>
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 року № 976 Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>
8. Стратегія партнерства між інститутами громадянського суспільства та Вінницькою міською радою [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/rjfgj>
9. Указ Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021 Про затвердження Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>
10. Хаби в Україні: мета, формати, ресурси. Посібник [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?library=posibnyk-haby-v-ukrajini-meta-formaty-resursy>

REFERENCES:

1. Hromadski khaby – universalni platformy vzaemodii: dosvid riznykh mist Ukrainy [Civic Hubs – Universal Platforms for Interaction: Experience from Various Cities in Ukraine]. Retrieved from: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/74846/> [in Ukrainian].
2. Hromadianske suspilstvo Ukrainy v umovakh viiny – zvit za rezultatamy doslidzhennia [Civil Society of Ukraine in the Conditions of War – Research Report]. Retrieved from: <http://surl.li/pzuec> [in Ukrainian].
3. Evdokimova, I. A., & Vitkovska, I. M. (2018) Tendentsii rozvytku hromadskykh orhanizatsii u suchasni Ukraini [Trends in the Development of Civil Organizations in Modern Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina – Karazin Kharkiv National University Bulletin*, 41, 42–48 [in Ukrainian].
4. Memorandum pro Partnerstvo mizh Hromadskoiu spilkoiu «Merezha orhanizatsii hromadianskoho suspilstva «Misto zmistiv»» ta Vinnytskoiu miskoiu radoiu [Memorandum of Partnership between the Civic Association «Network of Civil Society Organizations «City of Content»» and Vinnytsia City Council]. Retrieved from: <http://surl.li/rjffq> [in Ukrainian].
5. Prohrama spriyannia rozvytku instytutsii hromadianskoho suspilstva na 2015–2017 roky [Program to Support the Development of Civil Society Institutions for 2015–2017]. Retrieved from: <http://surl.li/rjfgc> [in Ukrainian].
6. Pro stan rozvytku hromadianskoho suspilstva Ukrainy v 2021 rotsi ta yoho zminy na pochatku 2022 roku : mater. shchorich. dop. [On the State of Civil Society Development in Ukraine in 2021 and its Changes in Early 2022: Annual Report]. Retrieved from: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2022.15> [in Ukrainian].
7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 lystopada 2008 roku № 976 Pro zatverdzhennia Poriadku spriyannia provedenniu hromadskoi ekspertyzy diialnosti orhaniv vykonavchoi vlady. Cabinet of Ministers of Ukraine Resolution of November 5, 2008, No. 976 on Approval of the Procedure for Facilitating Public Expertise of the Activities of Executive Authorities. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
8. Stratehiia partnerstva mizh instytutamy hromadianskoho suspilstva ta Vinnytskoiu miskoiu radoiu [Partnership Strategy between Civil Society Institutions and Vinnytsia City Council]. Retrieved from: <http://surl.li/rjfgj> [in Ukrainian].
9. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 27 veresnia 2021 roku № 487/2021 Pro zatverdzhennia Natsionalnoi stratehii spriyannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021-2026 roky. Decree of the President of Ukraine dated September 27, 2021, No. 487/2021 on Approval of the National Strategy for the Development of Civil Society in Ukraine for 2021-2026. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> [in Ukrainian].
10. Khaby v Ukraini: meta, formaty, resursy. Posibnyk [Hubs in Ukraine: Purpose, Formats, Resources. Guide]. Retrieved from: <https://www.prostir.ua/?library=posibnyk-haby-v-ukrajini-meta-formaty-resursy> [in Ukrainian].

УДК 352

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.09>

Денис ЗАБОЛОТЕНКО

аспірант кафедри управління та адміністрування, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»

zabolotenkodenys@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9775-070X

Костянтин ГЕРАСИМЮК

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри управління та адміністрування, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»

kgerasymyuk@ukr.net

ORCID: 0000-0002-5189-8418

**ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
ТА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПОСАДОВИХ ОСІБ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ**

Анотація. Мета статті полягає у проведенні дослідження щодо впливу цифрових інновацій на ефективність управління на місцевому рівні та визначення основних викликів і можливостей, що виникають у зв'язку з цифровою трансформацією з урахуванням розвитку професійних компетентностей посадових осіб місцевого самоврядування в умовах цифрової епохи. **Методологія.** Теоретичний аналіз взаємодії державного управління та місцевого самоврядування на місцевому рівні в умовах цифрової трансформації. Вивчення ключових аспектів цієї взаємодії спрямоване на виявлення викликів та можливостей, що виникають в умовах застосування цифрових технологій. **Наукова новизна.** Наукова робота може бути використана для розвитку та вдосконалення системи управління місцевим самоврядуванням в сучасних умовах. Осмислення різних аспектів цього процесу дає можливість розробити ефективні стратегії впровадження та використання цифрових технологій для підвищення якості публічних послуг, взаємодії з громадою, оптимізації управлінських процесів. **Висновки.** Аналіз впливу цифрової трансформації на ефективність публічного управління на місцевому рівні стверджує важливість розвитку професійної компетентності посадових осіб місцевого самоврядування в умовах цифрової епохи. Такий підхід є фундаментальним для створення ефективної, прозорої та відкритої системи місцевого самоврядування, спрямованої на задоволення потреб громадян у цифровому суспільстві.

Ключові слова: цифрова трансформація, місцеве самоврядування, цифрові технології, кібербезпека, доступність послуг, підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування.

Denys ZABOLOTENKO

Postgraduate Student of the Department of Management and Administration, Vinnytsia Academy of Continuing Education

zabolotenkodenys@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9775-070X

Kostiantyn GERASYMIUK

PhD in Public Administration, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Management and Administration, Vinnytsia Academy of Continuing Education

kgerasymyuk@ukr.net

ORCID: 0000-0002-5189-8418

**DIGITAL TRANSFORMATION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT
AND DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCIES
OF LOCAL SELF-GOVERNMENT OFFICIALS**

Abstract. The purpose of the article is to conduct a study on the impact of digital innovations on the effectiveness of local governance and to identify the main challenges and opportunities arising from digital transformation, taking into account the development of professional competencies of local government officials in the digital age. **Methodology.**

*Theoretical analysis of the interaction between public administration and local self-government at the local level in the context of digital transformation. The study of the key aspects of this interaction is aimed at identifying the challenges and opportunities that arise in the context of digital technologies. **Scientific novelty.** The research can be used to develop and improve the local government management system in modern conditions. Understanding the various aspects of this process makes it possible to develop effective strategies for the implementation and use of digital technologies to improve the quality of public services, interaction with the community, and optimization of management processes. **Conclusions.** The analysis of the impact of digital transformation on the effectiveness of public administration at the local level confirms the importance of developing the professional competence of local government officials in the digital age. This approach is fundamental to creating an effective, transparent and open local government system aimed at meeting the needs of citizens in a digital society.*

Key words: digital transformation, local self-government, digital technologies, cybersecurity, accessibility of services, professional development of local government officials.

Постановка проблеми. Цифрова епоха, що супроводжується швидким технологічним розвитком, робить питання публічного управління на місцевому рівні надзвичайно актуальними та важливими. Цифрова трансформація проникає в усі сфери життя суспільства, викликаючи нові завдання та відкриваючи можливості для органів місцевого самоврядування в цьому контексті вкрай важливим є питання підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування.

Концепція публічного управління на місцевому рівні стає невід'ємною частиною життя сучасних громад, провідною силою у забезпеченні ефективного функціонування, задоволенні потреб громадян та розвитку громад [9].

У цьому контексті дослідження має на меті проаналізувати вплив цифрової трансформації та важливість розвитку професійної компетентності публічного управління на місцевому рівні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Публічне управління на місцевому рівні в умовах цифрової трансформації досліджується багатьма науковцями.

Наукові праці Лопушинський І. П., Бобровська О. Ю., Квітка С. А., аналізують цифровізацію публічного управління на державному та регіональному рівні. Головка О. М. досліджує інформаційну культуру та цифрову культуру з урахуванням прав людини в епоху цифрових трансформацій. Коляшко О. В. досліджує взаємодію органів державної влади та місцевого самоврядування з громадськістю.

Мета статті – полягає у проведенні дослідження щодо впливу цифрових інновацій на ефективність управління на місцевому рівні, визначення основних викликів і можливостей, що виникають у зв'язку з цифровою трансформацією з урахуванням розвитку професійних

компетентностей посадових осіб місцевого самоврядування в умовах цифрової епохи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Публічне управління на місцевому рівні – це складний і багатогранний процес, спрямований на ефективне та справедливе управління ресурсами та послугами для задоволення потреб громадян у конкретній територіальній громаді [11].

Місцеве самоврядування відіграє важливу роль у забезпеченні гармонійного розвитку та підвищенні якості життя на місцевому рівні. Це сфера, де місцеві органи влади взаємодіють з громадою для досягнення цих цілей. Однією з ключових особливостей публічного управління на місцевому рівні є його першочергова орієнтація на конкретний територіальний простір. Важливо зауважити, що місцеве самоврядування охоплює широкий спектр діяльності, такий як розв'язання інфраструктурних питань, надання освітніх та медичних послуг, забезпечення безпеки та порядку, а також інші ініціативи, спрямовані на покращення життя мешканців. Шляхом тісної співпраці між владою та громадою можна досягти значного прогресу в розвитку і підтримці місцевих спільнот.

Цифрова трансформація регіонів є одним із основних пріоритетів Міністерства цифрової трансформації України та важливою складовою загальнонаціональних змін. Міністерство цілеспрямовано прискорює впровадження цифрових технологій у громадах, а також активно поширює інформацію про досягнення регіонів в цифровій сфері на всю територію країни.

Міністерство цифрової трансформації України спільно з партнерами розробило платформи та концепції для обміну досвідом у сфері цифрових трансформацій у регіонах за допомогою Smart City Club та Smart Regions Community.

Smart City Club – це експертна спільнота відповідальних за цифрову трансформацію

найбільших міських громад України, серед яких керівники IT-підрозділів і цифрові лідери [12]. Smart Regions Community – координації цифрової трансформації в регіонах та громадах, обміну досвідом, розв'язання проблемних питань, презентації цифрових продуктів та розвитку компетенцій [13].

Створені платформи спрямовані на координацію цифрової трансформації в містах та регіонах, обмін досвідом, вирішення проблем, презентацію цифрових продуктів і розвиток компетенцій, об'єднуючи експертну спільноту для спільної роботи над інноваціями у місцевому самоврядуванні та регіональному розвитку.

Цифрова трансформація має стати однією з пріоритетних тем на місцевому рівні з кількох причин:

По-перше, цифрові технології значно впливають на життя людей і бізнесу, і регіональним медіа важливо відображати цей вплив, висвітлюючи цифрові ініціативи та їхній вплив на розвиток регіонів.

По-друге, розуміння та відстеження цифрових ініціатив на рівні регіонів допомагає громадянам бути освіченими і свідомими у сфері цифрових технологій, що сприяє більш ефективному використанню цих технологій та участі мешканців громади у розвитку регіонів за допомогою цифрових інструментів.

По-третє, цифрові ініціативи є джерелом економічного зростання для регіонів, привертаючи інвестиції та створюючи нові робочі місця. Нарешті, активна роль регіональних медіа у висвітленні цифрових технологій стимулює створення сприятливого середовища для розвитку та впровадження інновацій у регіоні, а також може призвести до залучення талановитих фахівців та розвитку стартап-екосистеми.

З розвитком цифрових технологій і впровадженням інновацій у всі сфери суспільного життя зростає потреба в підвищенні якості підготовки працівників, що необхідно для забезпечення можливості модернізації економіки країни відповідно до сучасних вимог.

Високий рівень професійних компетентностей працівників державних органів, органів місцевого самоврядування вкрай важливий для реалізації нових завдань держави та запитів суспільства щодо формування та реалізації політики в тому числі деокупації та реінтегра-

ції тимчасово окупованих територій, забезпечення післявоєнного відновлення та розвитку України, що поєднуються із заходами щодо розбудови миру, посилення обороноздатності держави, забезпечення подальшого суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку України на засадах європейської та євроатлантичної інтеграції.

2 травня 2023 р. Верховна Рада України прийняла новий Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» № 3077-ІХ, який набирає чинності через 6 місяців з дня опублікування, але не раніше ніж через 6 місяців з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні [10].

Закон визначає обов'язком посадової особи місцевого самоврядування професійне навчання службовців місцевого самоврядування протягом проходження служби, а підвищення кваліфікації – не рідше одного разу на три роки, що сприятиме професійної компетентності та вдосконалення організації службової діяльності.

Отже, ця норма закону сприяє розвитку професійних навичок та підвищенню кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування, зокрема в галузі цифрових навичок, що в свою чергу сприяє покращенню роботи органів місцевого самоврядування та забезпеченню якісного та ефективного надання послуг громадянам.

Підвищення професійної компетентності передбачає вироблення належного теоретичного обґрунтування та пошук практичних заходів щодо підвищення загального рівня управлінської культури посадових осіб місцевого самоврядування. Це вимагає вироблення новітніх підходів до організації підготовки, перепідготовки та підвищення їх кваліфікації, а також спрямування всієї системи навчання на зростання професіоналізму та компетентності [7].

За даними Інформаційно-аналітичного звіту про результати надання освітніх послуг закладами освіти на підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування за державним замовленням Національного агентства України з питань державної служби у 2023 році підвищили кваліфікацію 39 147 державних службовців, голів місцевих

державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування, з них державних службовців 37 205 осіб (95,04% від загальної кількості), посадових осіб місцевого самоврядування – 1 810 осіб (4,62%) та голів місцевих державних адміністрацій, їх перші заступників та заступників – 132 особи (0,34%) [5].

На нашу думку, розширення можливостей підвищення кваліфікації для посадових осіб місцевого самоврядування сприятиме для ефективного управління та розвитку громад, адже саме місцеве самоврядування в умовах війни показало свою стійкість, сміливість, міцність та готовність до змін. Представники громади на місцевому рівні відповідають за розв'язання питань, які безпосередньо стосуються життя людей. Це робить місцеву владу більш доступною для громадян і сприяє підвищенню довіри до неї.

Разом з тим, місцеве самоврядування потребує оновлених підходів, конструктивної співпраці з громадянами, обміну досвідом з іншими громадами, включаючи застосування цифрових технологій, в тому числі для удосконалення професійної компетентності посадових осіб місцевого самоврядування, надання фахових знань, необхідних для ефективного функціонування громади, виконання посадових обов'язків в умовах воєнного часу, роботи на деокупованих територіях та робота з внутрішніми переміщеними особами тощо.

Вкрай важливим на шляху України до вступу до Європейського союзу є робота з впровадження європейських стандартів та європейських принципів як в законодавстві, так і на практиці.

Варто зазначити, що ефективно публічне управління на місцевому рівні має значний вплив на життя громадян. Місцева влада, здатна розв'язувати проблеми на рівні спільноти, виступає ключовим елементом демократії та активної громадянської участі. Важливо, щоб у процесі ухвалення рішень місцеві органи влади були відкриті до думок та потреб мешканців, що сприяє створенню прозорого та відкритого управління.

Цифрова трансформація на основі діджиталізації публічного управління – неминуче майбутнє України як частини розвиненого сучасного світу [6].

Місцеве самоврядування в системі публічної влади визначається як форма публічної влади, що має визначені права та обов'язки органів місцевого самоврядування щодо регулювання значної частини суспільних справ на територіальному рівні. Відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування, ратифікованої Верховною Радою України, це право визначається відповідно до закону, під відповідальність і на користь місцевого населення [1].

Цифровізація муніципального управління є новим етапом розвитку місцевого самоврядування, змістом його реформування. Вона дає можливість значного підвищення його ефективності в межах загального тренду на становлення цифрового суспільства в Україні, так само як у всьому світі [8]. Забезпечення доступності цифрових технологій та максимальне їх залучення до громад потребує розширення швидкісного широкосмугового Інтернету, особливо у малих містах та селах. Розвиток мобільного доступу 3G/4G може стати ефективним рішенням для цієї проблеми.

Основними аспектами на місцевому рівні є прийняття рішень, планування, реалізація та оцінка програм і послуг, а також комунікація та взаємодія з громадою. Це система, яка має бути відкритою, прозорою, доступною для всіх верств населення та враховувати інтереси різних груп населення. Ще одним важливим аспектом є здатність органів місцевого самоврядування адаптуватися до змін у суспільстві та використовувати інновації, в тому числі технологічні рішення, для покращення якості послуг та оптимізації процесів.

Тому, на наш погляд, цифрова трансформація на місцевому рівні означає перехід від традиційних методів управління та надання послуг до використання інновацій, включаючи в себе впровадження електронних систем, веб-платформ, аналітичних інструментів, штучного інтелекту та інших цифрових рішень для поліпшення якості управління, забезпечення відкритості та прозорості у взаємодії між владою та громадянами.

Створення всебічного та глибокого розуміння державного управління на місцевому рівні, що враховує різні виміри та виклики цього важливого аспекту, може бути досягнуто шляхом поєднання різних підходів. Україна, яка зазнає особливих труднощів у контек-

сті цифрової трансформації через триваючий збройний конфлікт, на сьогоднішній день стикається з економічною, соціальною та політичною нестабільністю. Це зумовлює важливість швидкого впровадження цифрових рішень для підтримки ефективності та стабільності управління та надання державних послуг.

Одним із ключових аспектів публічного управління на місцевому рівні в умовах цифрової трансформації є забезпечення кібербезпеки та конфіденційності інформації, оскільки впровадження цифрових технологій підвищує ризик кіберзагроз та несанкціонованого доступу до даних [3].

Отже, забезпечення кібербезпеки при прийнятті рішень органами публічного управління, спрямоване на запобігання, своєчасне виявлення, припинення чи нейтралізацію реальних і потенційних загроз у кіберпросторі, разом з використанням легітимних механізмів забезпечення кібербезпеки, що є ключовим аспектом забезпечення безпеки та конфіденційності інформації в публічному управлінні, особливо у контексті впровадження цифрових технологій, яке збільшує ризик кіберзагроз та несанкціонованого доступу до даних, тому необхідно приділяти належну увагу заходам захисту та обмеженням доступу до цієї інформації.

Як повідомляє Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України безпосередньо аналітиками безпеки було зафіксовано та оброблено 1105 кіберінцидентів, що на 62,5% більше, ніж за результатами 2022 року.

Протягом 2023 року до Системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки протягом звітного періоду було підключено 24 нових об'єктів кіберзахисту, що належать до урядового (22), енергетичного (1) та військового (1) секторів [14].

На нашу думку, забезпечення кібербезпеки є важливим аспектом публічного управління на всіх рівнях влади, оскільки це сприяє безпеці та конфіденційності інформації в державних органах, установах, організаціях та ін. Зростання кіберзагроз та несанкціонований доступ до даних у зв'язку з впровадженням цифрових технологій підкреслює важливість заходів захисту та обмеження доступу до цієї інформації. Дані про збільшення кіберінцидентів та підключення нових об'єктів кіберзахисту свідчать про необхідність постійного удосконалення та роз-

витку системи кібербезпеки для забезпечення безпеки інформаційного простору, а також розвитку цифрової грамотності публічних службовців та громадян України.

Варто зазначити багато країн на сьогодні активно впроваджують електронні системи охорони здоров'я (далі – eHealth) та використовують їх як ключовий інструмент для забезпечення доступності та організації медичних послуг на місцевому рівні державного управління. Система полегшує життя лікарів та медичних працівників, оскільки дозволяє швидко та без зайвої паперової роботи створювати медичні висновки, рецепти, направлення, отримати доступ до історії хвороби пацієнтів.

Для пацієнтів, електронні сервіси забезпечують швидкий доступ до їх лікаря та особистої медичної інформації, такої як історія захворювання, через особистий електронний кабінет у системі E-Health. Крім того, вони можуть скористатися інструментом електронної черги для зручного планування своїх візитів до медичних закладів.

На наш погляд, електронна система охорони здоров'я (eHealth) є вдалою інтегрованою інформаційною екосистемою, яка об'єднує різні аспекти медичного сектору, починаючи від пацієнтів і закінчуючи медичними працівниками та адміністраторами. Основною метою є підвищення якості, ефективності та доступності медичної допомоги. Система надає можливість лікарям та пацієнтам взаємодіяти у сфері медицини у електронному форматі за допомогою інформаційних технологій, таких як смартфони або комп'ютери.

Розглянувши місцеве самоврядування в контексті цифрової трансформації, можна запропонувати називати процес і результати цифрової трансформації в Україні «цифровізацією». Цифрові технології замінюють традиційні методи в багатьох сферах, таких як державне управління, охорона здоров'я, комунальна та приватна власність, управління населеними пунктами, доступність та можливість отримання адміністративних послуг тощо.

В рамках цифрової трансформації в Україні ми можемо посилатися на конкретні результати цифрової трансформації в регіонах України за 2023 рік [4]:

1. Індекс цифрової трансформації регіонів становить 60%, оцінюючи рівень інституцій-

ної спроможності, розвитку інтернету, центрів надання адміністративних послуг, впровадження режиму «без паперів», цифрової освіти та інших факторів.

2. Середнє значення галузевої цифрової трансформації становить 50%, що вказує на необхідність підвищення кібербезпеки у владних структурах.

3. 6 мільйонів українців взяли участь у програмах розвитку цифрових навичок, що сприяло розвитку цифрової грамотності серед 60% дорослого населення.

4. Результати останнього дослідження зафіксовано зростання на 13% частки дорослого населення, яке опанувала цифрові навички на базовому та вищому рівнях – із 47% (2019) до 60% (2023). Серед дітей віком 10–17 років ця частка становить 85,9%. Хоч частка дорослого населення, яка не опанувала жодних цифрових навичок, упродовж 4 років знизилася майже вдвічі та 2023 року становить 7,2%, це спонукає органи влади й надалі впроваджувати заходи із цифрової грамотності.

5. Загалом доступ до інтернету забезпечено в середньому для 71,0% укріттів у закладах середньої освіти, для 67,0% укріттів у закладах дошкільної освіти та для 57,0% закладів охорони здоров'я.

Висновки. Розробка та впровадження відповідних стратегій цифрового управління на місцевому рівні є одним із ключових аспектів.

Децентралізація влади, власне, дає можливості створення в кожному регіоні власної електронної мережі міжуправлінських взаємозв'язків. Проте, для цього в кожному регіоні має бути проведено моніторинг технічної бази (програмне забезпечення, наявність техніки та можливості забезпечення нею працівників, сервісні координуючі центри тощо) та нормативно-правового забезпечення такого

процесу; повинна бути розроблена власна система звітності працівників та їх обробки, аналізу тощо [2].

Для створення потужної екосистеми цифрової економіки України потрібна консолідація зусиль стейкхолдерів на місцевому рівні, громадянського суспільства, бізнесу. Також лідери цифрових трансформацій у регіонах мають бути на одній хвилі з центральними органами влади, щоб постійно зміцнювати та розвивати цифрові навички, щоб кожен громадянин міг повною мірою скористатися можливостями сучасних електронних державних послуг.

Важним етапом у розвитку професійних компетентностей є створення методичних рекомендацій для розробки, оновлення та відстеження виконання індивідуальної програми підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб місцевого самоврядування. Ці рекомендації повинні включати основні завдання, ключові показники та потреби у професійному навчанні, а також враховувати результати оцінки їх службової діяльності, спрямованої на здобуття та вдосконалення професійних знань, умінь та навичок, необхідних для відповідності вимогам посади. Однією з ключових напрямків професійних компетентностей є цифрова грамотність та забезпечення кібербезпеки. Для ефективного використання цифрових технологій необхідно мати відповідні знання і навички.

Беручи до уваги конкретні результати за 2023 рік, можна побачити значні успіхи у впровадженні цифрових ініціатив та позитивний вплив на розвиток суспільства та економіки.

Отже, важливо продовжувати роботу на регіональному рівні з підвищення рівня знань цифрової грамотності, кібербезпекою, інклюзивністю та постійною оптимізацією для забезпечення сталої та ефективної цифрової трансформації на регіональному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бобровська О.Ю., Зеніна-Біліченко А.С. Змістовно-порівняльний аспект державного управління на місцевому рівні. *Публічне управління: теорія і практика*, 2014, 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2014_2_22
2. Герасимюк К. Х., Зелінська Н. С. Механізми впровадження інновацій у процес регіонального управління в умовах децентралізації. *Право та державне управління*. С. 260–265. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2020/40.pdf
3. Головка О. М. Цифрова культура та інформаційна культура: права людини в епоху цифрових трансформацій. *Інформація і право*, 2019, 4 (31). С. 37–44. URL: <http://surl.li/qwiuo>
4. Індекс цифрової трансформації регіонів України підсумки 2023 року. М-во цифр. трансформації України. 26 с. URL: <http://surl.li/qwyhx>

5. Інформаційно-аналітичний звіт про результати надання освітніх послуг закладами освіти на підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування за державним замовленням НАДС у 2023 році. Нац. агентство України з питань держ. служби. Київ, 2024. 40 с. URL: <http://surl.li/rtezm>

6. Миколюк А. В. Діджиталізація та публічна комунікація як інструменти підвищення ефективності місцевого самоврядування. ISSN 2310-9653. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022, №. 2 (33), С. 45–50. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/5186/1/8.pdf>

7. Надрага В. І. Підвищення компетентності посадових осіб місцевого самоврядування як пріоритет територіального розвитку. ISSN 1562-0905 *Регіональна економіка*. 2018, Т. 3. С. 21–28. URL: https://re.gov.ua/re201803/re201803_021_NadragaVI.pdf

8. Перспективні напрямки цифрової трансформації публічного управління. Квітка С., Новіченко Н., Піскоха Н., Бардах О., Демощенко Г. / *Аспекти публічного управління*. 2020, Том 8 № 4. С. 129–146. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/807/784>

9. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11>

10. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 2 травня 2023 року № 3077-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20#Text>

11. Public governance at the local level in the context of digital transformation. Герасимюк К., Заболотенко Д., Баймуратов М., Кофман Б., Бобровник Д. *Журнал міждисциплінарних досліджень*. 2024. С. 94–99. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140139/papers/A_18.pdf

12. Смартизація індустріальних міст. Співавторка стратегії USA Smart Cities поділилась досвідом з українськими громадами. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <http://surl.li/qwnha> (дата звернення: 01.03.2024).

13. Спільнота Розумні Регіони. Мінцифра оголошує про запуск спільноти для лідерів цифрової трансформації в регіонах. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <http://surl.li/qwnhu> (дата звернення: 01.03.2024).

14. Статистичний звіт за результатами роботи Системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки в 2023 році. Державного центру кіберзахисту Держспецзв'язку. URL: <https://scrc.gov.ua/uk/articles/334>

REFERENCES:

1. Bobrovska, O.Y., & Zenina-Bilichenko, A.S. (2014). Zmistovno-porivniialnyi aspekt derzhavnoho upravlinnia na mistsevomu rivni [Content and comparative aspect of public administration at the local level]. *Public administration: theory and practice*, 2. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2014_2_22 [in Ukrainian].

2. Gerasymiuk, K.H., & Zelinska, N.S. (2020). Mekhanizmy vprovadzhenia innovatsii u protses rehionalnoho upravlinnia v umovakh detsentralizatsii [Mechanisms for introducing innovations in the process of regional management in the conditions of decentralization]. *Law and public administration*. 260-265. Retrieved from: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2020/40.pdf [in Ukrainian].

3. Golovko, O.M. (2019). Tsyfrova kultura ta informatsiina kultura: prava liudyny v epokhu tsyfrovoykh transformatsii [Digital culture and information culture: human rights in the era of digital transformations]. *Information and Law*. 4 (31), 37–44. Retrieved from: <http://surl.li/qwiuo> [in Ukrainian]

4. Indeks tsyfrovoy transformatsii rehioniv Ukrainy pidsumky 2023 roku [Index of digital transformation of Ukrainian regions in 2023]. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. 26 с. Retrieved from: <http://surl.li/qwyhx> [in Ukrainian].

5. Informatsiino-analitychnyi zvit pro rezultaty nadannia osvitykh posluh zakladamy osvity na pidvyshchennia kvalifikatsii derzhavnykh sluzhbovtziv, holiv mistsevykh derzhavnykh administratsii, yikh pershykh zastupnykiv ta zastupnykiv, posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia za derzhavnym zamovlenniam NADS u 2023 rotsi. [Information and analytical report on the results of the provision of educational services by educational institutions for the advanced training of civil servants, heads of local state administrations, their first deputies and deputies, local self-government officials by the state order of the NAUCS in 2023]. Kyiv: National Agency of Ukraine on Civil Service, 2024. 40 s. Retrieved from: <http://surl.li/rtezm> [in Ukrainian].

6. Mykoliuk, A.V. (2022) Didzhytalizatsiia ta publichna komunikatsiia yak instrumenty pidvyshchennia efektyvnosti mistsevoho samovriaduvannia [Digitalization and public communication as tools for improving the efficiency of local government]. ISSN 2310-9653. *Public administration and customs administration*. No 2 (33). 45–50. Retrieved from: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/5186/1/8.pdf> [in Ukrainian].

7. Nadraga, V.I. (2018). Pidvyshchennia kompetentnosti posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia yak priorityet terytorialnoho rozvytku [Increasing the competence of local government officials as a priority of territorial development].

ISSN 1562-0905. *Regional economy*. Т. 3. 21–28. Retrieved from: https://re.gov.ua/re201803/re201803_021_NadrahaVI.pdf [in Ukrainian].

8. Kvitka, S., Novichenko, N., Piskokha, N., Bardakh, O., & Demoshenko, H. (2020). Perspektyvni napriamky tsyfrovoyi transformatsii publichnoho upravlinnia [Perspective directions of digital transformation of public administration]. *Aspects of public administration*. Vol. 8 No. 4. 129–146. Retrieved from: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/807/784> [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky [On approval of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 5, 2020, No. 695. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11> [in Ukrainian].

10. Pro sluzhbu v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia [On Service in Local Self-Government Bodies]: Law of Ukraine of May 2, 2023 No. 3077-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20#Text> [in Ukrainian].

11. Gerasymiuk, K., Zabolotenko, D., Baimuratov, M., Kofman, B., & Bobrovnik, D. (2024). Public governance at the local level in the context of digital transformation. *Journal of interdisciplinary research*. 94–99. Retrieved from: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140139/papers/A_18.pdf [in English].

12. Smartyzatsiia industrialnykh mist. Spivavtorka stratehii USA Smart Cities podilylas dosvidom z ukrainskymy hromadamy [Smartification of industrial cities. The co-author of the USA Smart Cities strategy shared her experience with Ukrainian communities]. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Retrieved from: <http://surl.li/qwnha> (accessed 01.03.2024) [in Ukrainian].

13. Spilnota Rozumni Rehiony. Mintsyfra oholoshuie pro zapusk spilnoty dlia lideriv tsyfrovoyi transformatsii v rehionakh [Smart Regions Community. The Ministry of Digital Transformation announces the launch of a community for digital transformation leaders in the regions]. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Retrieved from: <http://surl.li/qwnhu> (accessed 01.03.2024) [in Ukrainian].

14. Statystychnyi zvit za rezultatamy roboty Systemy vyiavlennia vrazlyvostei i reahuvannia na kiberintsydeny ta kiberataky v 2023 rotsi [Statistical report on the results of the System for Identifying Vulnerabilities and Responding to Cyber Incidents and Cyber Attacks in 2023]. State Center for Cyber Defense of the State Special Communications Service of Ukraine. Retrieved from: <https://scpc.gov.ua/uk/articles/334> [in Ukrainian].

УДК 351.74:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.10>

Євгеній КИЄНКО-РОМАНЮК

аспірант спеціальності «Публічне управління та адміністрування» ступеня вищої освіти «Доктор філософії», Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»

kyuynkoromanyukye@gmail.com

ORCID: 0009-0006-5683-1593

Е-УРЯДУВАННЯ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ТА ВИКЛИКИ У ПЕРІОД КРИЗИ

Анотація. Метою статті є аналіз філософських засад й визначення можливостей та обмежень е-урядування у публічному управлінні під час кризи. Стаття розглядає філософський аспект теми, а саме цінності та принципи, що лежать в основі електронного урядування, досліджує їх вплив на формування сучасного суспільства та розвиток громад.

Методологія дослідження є наукові праці, законодавство та концепції, пов'язані з е-урядуванням, публічним управлінням та філософією, основні тенденції у розвитку е-урядування та їх взаємозв'язок з філософськими концепціями у період кризи.

Наукова новизна роботи. У дослідженні представлено основні концепції, що лежать в основі е-урядування, та розкрито їх філософські корені й вплив на сучасне публічне управління. Це дозволило виявити не лише технологічний аспект, а й фундаментальні ціннісні принципи, що лежать в основі систем електронного управління.

В контексті публічного управління обґрунтовуються можливості електронної системи оперативного реагування та координування дій влади і громади. Аналізується низка обмежень, зокрема недостатність доступу до технологій, проблеми кібербезпеки та економічні обмеження. У період кризи важливо підтримувати довіру громадськості. Електронні системи повинні забезпечувати прозорість та достовірність інформації, оскільки це визначає рівень готовності громадськості дотримуватися рекомендацій та взаємодіяти з державними органами. Кризові ситуації можуть вимагати швидких змін у функціонуванні електронних систем. Гнучкість та легкість впровадження змін є ключовими якість, які дозволяють адаптувати електронні механізми до нових викликів. Важливо забезпечити високий рівень конфіденційності даних у період кризи, оскільки електронні системи мають бути стійкими до кіберзагроз та забезпечувати безпеку особистої інформації.

Висновки. Ефективне використання соціальних мереж у публічному управлінні дозволяє оперативно інформувати громадськість, виявляти та реагувати на проблеми, а також залучати громадян до активної участі. Завдяки урахуванню цих аспектів, можливе розширення розуміння ролі е-урядування в публічному управлінні в період нестабільності та змін.

Ключові слова: публічне управління, механізми е-урядування, електронні технології управління.

Ievgenii KYIENKO-ROMANIUK

Postgraduate student, Vinnytsia Academy of Continuing Education

kyuynkoromanyukye@gmail.com

ORCID: 0009-0006-5683-1593

E-GOVERNANCE IN PUBLIC ADMINISTRATION: PHILOSOPHICAL ASPECT AND CHALLENGES IN TIMES OF CRISIS

Abstract. The aim of the article is to analyze the philosophical foundations and identify the opportunities and limitations of e-government in public administration during the crisis. The article examines the philosophical aspect of the topic, namely the values and principles underlying e-government, and explores their impact on the formation of modern society and community development.

Scientific novelty. The study presents not only the basic concepts underlying e-governance, but also reveals their philosophical roots and impact on modern public administration. This allows us to reveal not only the technological aspect, but also the fundamental value principles underlying e-government systems.

In the context of public administration, the author substantiates the capabilities of an electronic system for rapid response and coordination of government and community actions. A number of constraints are analyzed, including lack of access to technology, cybersecurity issues, and economic constraints. During a crisis, it is important to maintain public trust. Electronic systems must ensure transparency and reliability of information, as this determines the level of public willingness to follow recommendations and interact with government agencies. Crisis situations may require rapid changes in the functioning of electronic systems. Flexibility and ease of implementation of changes are key qualities that allow electronic mechanisms to adapt to new challenges. It is important to ensure a high level of data confidentiality during a crisis, as electronic systems must be resistant to cyber threats and ensure the security of personal information.

Conclusions. *Effective use of social media in public administration allows for prompt public information, identification and response to problems, and engagement of citizens in active participation. Taking these aspects into account will allow us to expand our understanding of the role of e-government in public administration in times of instability and change.*

Key words: *public administration, e-government mechanisms, electronic management technologies.*

Постановка проблеми. На початку 1980-х років розпочалися динамічні та багатогранні соціально-економічні перетворення, спричинені стрімким розвитком електронних технологій в управлінні. На сьогодні використання комп'ютерів та Інтернету набуло широкого розповсюдження, щодня зростає кількість користувачів ресурсів глобальної мережі та відповідно обсяг можливостей. Технології, пов'язані з глобальною мережею проникають не лише у бізнес-структури, приватне сфери життя громадян, а й у сферу публічного управління. Інтернет є важливим інструментом доступу до інформації, знань та взаємодії. Потенційно мережеві технології несуть з собою можливості для розвитку багатьох сфер суспільного життя, зокрема публічного управління.

Контакти громадян з представниками публічного управління (як центрального, так і місцевого) завдяки електронним технологіям значно спростились і розширились. Сьогодні, в епоху Інтернету, ми все частіше говоримо про електронний офіс, електронне адміністрування або електронні послуги. За допомогою Інтернету ми можемо не лише шукати інформацію, пов'язану з можливостями вирішення офіційних питань в режимі он-лайн, а також і вирішувати їх.

Разом з тим владні структури у контексті механізмів публічного управління розвитком е-врядування на засадах клієнтоорієнтованості зустрічаються з низкою протиріч, серед яких, наприклад, потреба у вдосконаленні послуг щодо забезпечення населення ефективними й швидкодіючими державними послугами та традиційними механізмами управління, необхідність стимулювання інновацій та гнучкості у розвитку е-врядування, розвиток е-врядування в умовах обмежених ресурсів тощо. Ці протиріччя визначають необхідність вирішення проблем ефективних механізмів публічного управління розвитком е-врядування на засадах клієнтоорієнтованості в умовах кризового періоду.

В умовах сучасних глобальних трансформацій, а особливо в період кризи, питання електронного урядування в сфері публічного

управління стає надзвичайно актуальним та важливим. Кризові ситуації, такі як війна, економічні кризи, епідеміологічні загрози, розкривають необхідність ефективних механізмів управління, а е-урядування може стати важливим інструментом в управлінні в умовах невизначеності та зміни. Філософський аспект дослідження дозволяє розкрити основні принципи та цінності, на яких ґрунтується е-урядування, визначити його роль у формуванні сучасного суспільства та визначити етичні та соціокультурні аспекти його впливу. У контексті кризових явищ розвиток механізмів е-урядування робить публічне управління спроможним бути спрямованим на задоволення потреб громадян в умовах публічного управління в період кризи. Розуміння та вирішення цих викликів є ключовим для оптимізації публічного управління та забезпечення стійкості суспільства в умовах труднощів. Таким чином урахування філософських засад е-урядування дозволяє аналізувати його ефективність в контексті викликів, що виникають у період кризи.

Аналіз дослідження проблеми. Модернізацію інструментарію публічного управління та адміністрування відповідно до потреб громади, глобальних викликів, покращення соціально-економічних детермінант досліджували і висвітлювали у своїх працях: Білик О. О., Василенко Н. В., Герасимюк К. Х., Іванюта П. В., Жарая С. Б., Коваль Г. В., Ковальова Т. В., Коротич О. Б., Кухарчук П. М., Красіловська З. В., Липовська Н. А., Мазур Г. Ф., Радиш Я. Ф., Семко М. І., Халецька А. А., Халецький А. В., Хожило І. І, Шевчук І. В. та інші науковці України та зарубіжжя [1], [2], [3], [6]. Дослідженню пріоритетів, форм та інструментів реформування систем публічного адміністрування в ЄС присвятили свої праці Чукут С. А., Загвойська О. В., Федірко О. А., Федірко Н. В. та інші [4], [5].

Пріоритетною метою України та Європейського Союзу впродовж крайніх десяти років 21 століття було створення «інтелектуальної Європи» шляхом підтримки цифрової трансформації суспільства й використання електронних технологій в публічному управлінні.

Чинні політичні документи України та ЄС свідчать, що досягнення цифрової трансформації Європи залишається, поряд з екологічною трансформацією, найважливішим завданням та викликом. Згідно з підготовленою стратегією до 2025 року під назвою «Формування цифрового майбутнього Європи» ЄС повинен 1) розробляти, впроваджувати та використовувати технології, які приносять користь людям; 2) забезпечувати розвиток справедливої та конкурентоспроможної економіки, заснованої на цифрових технологіях, продуктах і послугах; 3) формувати відкрите, демократичне та стале суспільство. Крім того, криза, спричинена спочатку COVID-19, а потім російсько-українською війною, продемонструвала необхідність прискорення цифрової трансформації. Як зазначила Комісія у своєму повідомленні «Цифровий компас до 2030 року», виклики крайніх років спричинили радикальну зміну ролі та сприйняття цифрової трансформації в суспільствах та економіках країн Європи й спричинили прискорення цього процесу. Цифрові технології стали зараз незамінними для роботи, навчання, розваг, спілкування, покупок та доступу до всіх видів послуг – від охорони здоров'я до освіти і культури [7].

Мета статті полягає в розкритті філософських засад та цінностей, що лежать в основі е-урядування в сфері публічного управління, а також в обґрунтуванні та аналізі викликів, які ставляться перед системою е-урядування в період кризи. Зосереджуючись на філософському аспекті, стаття визначає роль е-урядування в формуванні сучасного суспільства, розглянувши його соціокультурні аспекти. Серед завдань: виявлення можливостей та обмежень е-урядування в контексті публічного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Послуги е-урядування – це технологічні послуги, які забезпечують цифрову взаємодію між органами врядування й громадянами, органами врядування й бізнесом, органами врядування й працівниками та органами врядування й місцевими відомствами. Беручи до уваги обсяг інвестицій в електронні технології, зроблені урядом та місцевими радами, а також їх потенціал для трансформації державних послуг, аналіз наявного стану є вкрай необхідним. Проте, як зазначають українські дослідники, більшість

організацій не мають діючих процесів оцінювання, особливо в державному секторі; оцінювання е-урядування залишається складним питанням, особливо через проблеми, що лежать в його основі. Ці складнощі пов'язані з великою кількістю зацікавлених сторін і відповідних політичних, соціальних і фінансових інтересів, комбінованим соціальним й технічним характером оцінки, а також складністю кількісного визначення переваг і втрат [1; 2; 3; 4].

У становленні державної політики щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні виокремлюють три етапи. Перший етап, 1998–2006 роки, асоціюється із прийняттям перших Законів України у сфері нормування електронного документообігу та інформатизації, таких як «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про національну програму інформатизації», «Про електронний цифровий підпис», а також актів уряду, які визначали основи нормативно-правової бази інформатизації. Цей період також відзначився заснуванням систем (телекомунікаційної, національних інформаційних ресурсів) та інформатизацією стратегічних напрямів розвитку економіки, безпеки, оборони, а також соціальної сфери. Другий етап припадає на період ухвалення Законів України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» та «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», а також інших нормативно-правових актів, в яких було здійснено конкретизацію та деталізацію зазначених законів. В Законі України «Про Основні засади розбудови інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», виходячи з матеріалів Женевської декларації принципів, визначено поняття «інформаційного суспільства» як «орієнтованого на інтереси людей, відкритого для всіх і спрямованого на розвиток суспільства, в якому кожен може створювати та накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, забезпечуючи можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя». Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» № 537 акцентує увагу на використанні інформаційно-телекомунікацій-

них технологій з метою розвитку державного управління, поліпшення взаємодії між державою та громадянами, створення електронних форм контакту між органами державної влади та органами місцевого самоврядування та фізичними й юридичними особами. Третій – основний етап розвитку електронного урядування припадає на період з 2015 року. Варто зазначити, що цьому передувало підписання Коаліційної угоди парламентських фракцій Верховної Ради України у 2014 році та схвалення Президентом Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015). Тоді ж до розробки програмного забезпечення залучили волонтерів та іноземних фахівців і почали розрізняти моделі розвитку e-Gov 1.0 та e-Gov 2.0.

В Україні, як і в усіх інших країнах, котрі розвивали і продовжують розвивати електронне урядування, можемо відслідкувати наступні індикатори впровадження. На перших порах ініціювалося створення веб-ресурсів різних міністерств, відомств та державних установ і організацій, які містять інформацію про їхню місію і напрямки діяльності. Сайти державних органів, як правило, не підтримувалися централізовано й не об'єднувалися в єдиний портал. Наступним кроком була поява перших ознак інтерактивності, таких як можливість громадян задати питання та отримати відповідь, послуговуючись електронною поштою. Також громадяни могли слідкувати за діяльністю державних органів влади: вони регулярно публікували новини на електронних сторінках своїх сайтів. Поступово інтерактивність ставала звичною і невимушеною. З'явилась можливість проводити низку операцій через сервіси в онлайн-режимі, такі як: стати на чергу у сервісний центр, сплатити штрафи, оплатити послугу, замовити документ, продовжити дію низки ліцензій, патентів тощо. Це значно конкретизувало роботу електронного управління, зорієнтувавши його не лише на інформування, але й на задоволення конкретних запитів громадян-клієнтів, а також спонукало до наступного кроку – створення фахових сайтів для центральних та місцевих органів влади з метою підтримки означених сервісів. Далі портали різних відомств і служб було об'єднано з можливістю проводити трансакції, котрі раніше передбачали безпосереднє звернення грома-

дян до органів державної або місцевої влади. Такі портали в регіонах дозволили реєструвати підприємства, оформляти низку фінансових документів, легалізувати іноземні документи тощо. Вони об'єднали спектр адміністративних послуг, серед інших й недержавного сектора (системи електронної комерції, інтернет-банкінгу). На сьогодні продовжується формуватися електронна система державного управління на основі єдиних стандартів, а також урядовий портал як точка доступу до системи послуг для клієнтів – як окремих громадян, так і для бізнес-структур. Провідні науковці і практики України та зарубіжжя вважають, що створення електронної системи волевиявлення (електронного голосування) стане найближчим часом вершиною розвитку електронної демократії та впровадження е-урядування.

Оцінювання електронного урядування є важливим завданням, разом з тим з низкою викликів. Його важливість полягає в тому, що уряд прагне реформувати державне та публічне управління й зменшити адміністративний і фінансовий тягар шляхом надання послуг в режимі онлайн. Виклики, які визначені в літературі для розробки системи оцінювання електронного урядування, полягають в існуванні різних зацікавлених сторін, складності кількісного визначення витрат і вигод, а також в урахуванні як соціальних, так і технічних аспектів. Існуючі підходи до оцінювання зосереджені на готовності національних урядів надавати державні послуги в електронному вигляді. Широко застосовувані системи оцінювання, здається, ігнорують перспективу громадян, в той час як різноманітні показники ефективності, які відображають задоволеність громадян, показують, що оцінювання електронного уряду залишається незрілою і неоднозначною сферою. Більше того, існуючі підходи можуть визнавати неефективність, але не враховують можливості стратегічного вдосконалення для оптимізації послуг електронного урядування.

Можливості та обмеження е-урядування в контексті публічного управління можна розглядати з декількох поглядів. З одного боку, електронні системи дозволяють швидко передавати і обробляти інформацію, що дозволяє державним органам оперативно реагувати на ситуації в період кризи та вживати необхідні заходи. Е-урядування сприяє покращенню координації

дій між різними рівнями влади, що є важливим у період кризи, та може полегшити доступ до ресурсів й послуг для населення під час кризи, що допомагає забезпечити необхідність і підтримку. Взаємодія між органами може бути полегшена за допомогою електронних платформ. Засоби електронної комунікації дозволяють владним структурам ефективно спілкуватися з громадськістю та іншими зацікавленими сторонами, надаючи точну та актуальну інформацію. Разом з тим, у деяких випадках, особливо в менш розвинених регіонах, може бути недостатній рівень доступності та використання технологій для всієї громади, що обмежує можливість е-урядування. Великий обсяг інформації, що поступає в електронні системи в період кризи, може створювати труднощі в обробці та аналізі, а також може виникати проблема фейкової інформації. Також збільшується ризик кібератак в кризовий період, зокрема під час війни, що може негативно впливати на функціонування електронних систем та порушувати збереження конфіденційної інформації. Окрім того, варто зважити, що впровадження та підтримка е-урядування вимагає значних економічних ресурсів, які можуть бути обмеженими у період кризи.

Кризові періоди, часи цивілізаційних змін часто породжують необхідність швидкої інтеграції нових технологій для ефективного відновлення та розвитку регіонів. У час кризи ефективні механізми е-урядування можуть стати важливим інструментом для забезпечення безпеки, координації гуманітарної допомоги та ведення адміністративних процесів. Під час повоєнного відновлення, застосування інноваційних технологій у сфері е-урядування може прискорити процеси відбудови і забезпечити прозорість та ефективність використання ресурсів. Крім того, розвиток е-урядування

в регіональному контексті може сприяти створенню нових можливостей для місцевих громад та підприємств, щоб активно взяти участь у процесах регіонального відновлення та розвитку. Клієнтоорієнтовані електронні сервіси можуть полегшити взаємодію між владою та громадянами, сприяти привабливості регіону для інвесторів і забезпечити сталість соціальних та економічних процесів у період реконструкції.

Висновки. Аналіз філософського аспекту е-урядування в публічному управлінні дав можливість виокремити виклики, які виникають у період кризи. Аналізуючи цінності та принципи, що лежать в основі електронного урядування, ми визначили його потенціал для ефективного реагування на надзвичайні ситуації та координації дій урядових структур.

Серед аспектів, що сприяють удосконаленню механізмів розвитку ефективного використання е-урядування в умовах нестабільності та розумінню його важливої ролі у сучасному суспільстві нами визначено наступні: стійкість/вразливість електронних систем управління до різних ризиків, зокрема кіберзагроз та технічних неполадок; урахування системою електронного урядування особливостей взаємодії влади й громади в період кризи, зважаючи на роль соціальних мереж та засобів масової інформації; оптимізація електронних систем управління для кращого реагування на надзвичайні ситуації та підвищення ефективності публічного управління.

Майбутні дослідження можуть розглядати глибше аспекти сприяння удосконаленню механізмів розвитку ефективного використання електронного урядування в публічному управлінні, враховуючи вплив цих цінностей на формування сучасного суспільства та розвиток громади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білик О.О. Сучасні підходи до впровадження електронного документообігу у систему державного управління. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. № 4. С. 38–45.
2. Василенко Н.В. Формула успіху сучасного керівника: мотиваційний аспект. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 2. С. 33–39.
3. Іванюта П.В. КСУ (комплексна система управління) на сучасному стані розвитку державного управління в Україні. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 1. С. 34–42.

4. Чукут С.А., Загвойська О.В. Вітчизняний і зарубіжний досвід впровадження електронного урядування / Збірник матеріалів науково-практичної конференції. За заг. ред. д-ра наук з держ.упр., проф. К., 2008. 1128 с.
5. Федірко О.А., Федірко Н.В. Напрями та інструменти реформування систем публічного адміністрування в ЄС. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1533>.
6. Education process digitalization and its impact on human capital of an enterprise Andriushchenko, Kateryna; Khaletska, Alina; Ushenko, Natalya; Zholnerchuk, Hanna; Ivanets, Iryna; et al. *Journal of Management Information and Decision Sciences*; London. 2021. Vol. 24, Iss. 5.
7. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade: web-site. URL: <http://surl.li/ezpgg>.

REFERENCES:

1. Bilyk, O.O. (2023). Suchasni pidkhody do vprovadzhennya elektronnoho dokumentoobihu u systemu derzhavnogo upravlinnya [Modern approaches to the implementation of electronic document management in the system of public administration]. *Scientific Bulletin of Vinnytsia Academy of Continuous Education. Series «Ecology. Public Administration and Administration»*, 4, P. 38–45. Odesa: Helvetika Publishing House [in Ukrainian].
2. Vasylenko, N.V. (2022). Formula uspikhu suchasnogo kerivnika: motivatsiynny aspekt [The formula for the success of a modern leader: the motivational aspect]. *Scientific Bulletin of Vinnytsia Academy of Continuous Education. Series «Ecology. Public Administration and Administration»*, 2, P. 33–39. Odesa: Helvetika Publishing House [in Ukrainian].
3. Ivanyuta, P.V. (2022). KSU (kompleksna systema upravlinnya) na suchasnomu stani rozvytku derzhavnogo upravlinnya v Ukraini [KSU (complex management system) on the current state of development of public administration in Ukraine]. *Scientific Bulletin of Vinnytsia Academy of Continuous Education. Series «Ecology. Public Administration and Administration»*, 1, P. 34–32. Odesa: Helvetika Publishing House [in Ukrainian].
4. Chukut, S.A., & Zahvoyska, O.V. (Eds.). (2008). Vitchyzniani i zarubizhnyi dosvid vprovadzhennya elektronnoho upravlinnya [Domestic and Foreign Experience of E-Government Implementation]. Kyiv: 1128 p. [in Ukrainian].
5. Fedirko, O.A., & Fedirko, N.V. (2019). Napriamy ta instrumenty reformuvannya system publicnogo administruvannya v YES [Directions and Instruments of Public Administration Systems Reform in the EU]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 12. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1533> [in Ukrainian].
6. Andriushchenko, K., Khaletska, L., Ushenko, N., Zholnerchuk, H., & Ivanets, I., et al. (2021). Education process digitalization and its impact on human capital of an enterprise. *Journal of Management Information and Decision Sciences*, 24(5) [in English].
7. European Commission. (2021). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade. Retrieved from <http://surl.li/ezpgg> [in English].

УДК 339.138

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.11>

Іван ЛОПУШИНСЬКИЙ

доктор наук з державного управління, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

doctordumetaua@meta.ua

ORCID: 0000-0002-7460-7476

Наталія ЛОПУШИНСЬКА

спеціаліст вищої категорії, старший учитель, заступник директора, Херсонська гімназія № 1 Херсонської міської ради

ORCID: 0009-0004-1480-7427

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ШКІЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглядається управлінський аспект реформування системи шкільного харчування в Україні. Показано, що в процесах повноцінного розвитку і зростання здобувачів освіти важливу роль відіграє належна організація їхнього правильного та здорового харчування. Переконаливо доведено, що правильне та здорове харчування не тільки сприяє загальному зміцненню організму школярів, але й постійно впливає на їхню працездатність й успішність. З'ясовано, що новації, які мають місце в закладах загальної середньої освіти України на шляху оновлення системи харчування, стосуються складу шкільного меню, рецептур приготування їжі, форми організації надання харчових послуг, рекомендацій до обладнання харчоблоків та роботи з постачальниками, а також сучасних підходів до формування культури здорового харчування учнів, як наскрізної компетенції Нової української школи. Показано, що реформа шкільного харчування – це комплекс заходів, спрямованих на вдосконалення та модернізацію системи харчування в українських навчальних закладах. Переконаливо доведено, що головна мета реформи – не лише забезпечити якомога більше дітей здоровим та якісним харчуванням через переформування чинної системи, але й сформувати здорові харчові звички як у дітей, так і у дорослих, популяризувати ідею здорового харчування серед українців.

У результаті реформи шкільного харчування діти отримують безпечні харчові звички, що залишаться з ними і в дорослому житті. Смачна й цікава їжа сприяє цікавому та якісному навчанню. Водночас батьки залишаються спокійними, оскільки вони можуть бути впевнені в якості, безпечності та корисності харчування в школах. У той же час школи матимуть більше можливостей для впровадження своїх ідей з організації шкільного харчування. Україна ж отримає суспільство, що складається зі здорових, свідомих та освічених громадян. Як наслідок, ці зміни покликані поліпшити здоров'я населення і підвищити якість життя в Україні.

Ключові слова: школа, здорове покоління дітей, шкільне харчування, реформа шкільного харчування, роль держави, органів місцевого самоврядування, соціально відповідального бізнесу та інститутів громадянського суспільства в організації належного харчування школярів.

Ivan LOPUSHYNSKYI

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Head of the Department of Public Management and Administration, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

doctordumetaua@meta.ua

ORCID: 0000-0002-7460-7476

Nataliia LOPUSHYNSKA

Council Specialist of the highest category, Senior Teacher, Deputy Director, Kherson Gymnasium No. 1 Kherson City

ORCID: 0009-0004-1480-7427

REFORMING THE SCHOOL FOOD SYSTEM IN UKRAINE: ADMINISTRATIVE ASPECT

Abstract. *The article examines the management aspect of reforming the school food system in Ukraine. It is shown that proper organization of their correct and healthy nutrition plays an important role in the processes of full-fledged development and growth of education seekers. It has been convincingly proven that proper and healthy nutrition not only contributes to the general strengthening of the body of schoolchildren, but also constantly affects their work capacity and success. It was found that the innovations taking place in general secondary education institutions of Ukraine on the way to renewing the food system relate to the composition of the school menu, cooking recipes, forms of organization of food service provision, recommendations for the equipment of food units and work with suppliers, as well as modern approaches to the formation of a culture of healthy nutrition for students, as the end-to-end competence of the New Ukrainian School. It is shown that school nutrition reform is a set of measures aimed at improving and modernizing the nutrition system in Ukrainian educational institutions. It has been convincingly proven that the main goal of the reform is not only to provide as many children as possible with healthy and high-quality food through the reformatting of the current system, but also to form healthy eating habits in both children and adults, to popularize the idea of healthy food among Ukrainians.*

As a result of the reform of school meals, children receive safe eating habits that will remain with them in adult life. Tasty and interesting food contributes to interesting and high-quality learning. At the same time, parents remain calm because they can be sure of the quality, safety and usefulness of food in schools. At the same time, schools will have more opportunities to implement their ideas on the organization of school meals. Ukraine will get a society consisting of healthy, conscious and educated citizens. As a result, these changes are designed to improve the health of the population and improve the quality of life in Ukraine.

Key words: *school, a healthy generation of children, school meals, reform of school meals, the role of the state, local self-government bodies, socially responsible business and civil society institutions in the organization of proper nutrition for schoolchildren.*

Постановка проблеми. Збереження здоров'я дітей є одним із найважливіших завдань держави. За даними ЮНІСЕФ, систематичний аналіз освітніх програм у 52 країнах світу показав, що існування програми шкільного харчування є одним із небагатьох чинників, які позитивно впливають не тільки на бажання відвідувати школу, а й на рівень навчання в цілому. У результаті реалізації програми шкільного харчування учні показували вищі бали під час когнітивних, мовних та математичних тестів. Національною стратегією розбудови безпечного і здорового освітнього середовища, затвердженою Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020 [11] та Планом заходів з реалізації Національної стратегії, затвердженим Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2023 року № 174-р [10], визначено етапи формування ключових засад здорового харчування, введення для цього нових норм, форм і моделей харчування, сучасних меню і технологічних процесів, забезпечення здобувачів освіти якісними і безпечними продуктами. Саме тому в Україні останнім часом розгорнуто повномасштабну реформу шкільного харчування. Новацій має зазнати не тільки склад шкільного меню та рецептури приготування, але й форми організації харчування, рекомендації до обладнання харчоблоків та роботи з постачальниками, а також підходи у формуванні культури здоро-

вого харчування у школярів, як наскрізної компетенції Нової української школи. Стратегічна мета цієї реформи – забезпечити різноманітне, збалансоване та якісне харчування в закладах освіти, сприяючи соціальному захисту вразливих груп населення та формуючи навички здорового харчування серед дітей і дорослих. Реалізація стратегії реформи шкільного харчування має стати основою для формування здорового суспільства і значного зниження рівня неінфекційних захворювань в Україні.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Останнім часом до проблеми шкільного харчування зверталися Л. Гейко та Т. Юрочко (здійснили огляд літератури з проблем політики здорового харчування для дітей раннього шкільного віку в Україні) [1], Г. Запаренко, А. Якименко-Терещенко, Н. Борисова, Н. Олійник, Т. Гонтар (проводять проєктування та аналіз якості добового раціону харчування для дітей молодшого шкільного віку [2], С. Клубей, К. Погорєлова, Г. Салтикова, Г. Гнилокурєнко, О. Король (досліджують сучасні тенденції шкільного харчування та фактори формування харчових звичок у дітей різного віку) [3], А. Коноваленко (розглядає політико-правові чинники розвитку ринку продуктів харчування для дітей шкільного віку [6], досліджує управління безпекою харчування дітей [7], описує методичні підходи до визначення споживчої мотивації дітей щодо

харчування у закладах освіти [5], вивчає економічні аспекти організації харчування дітей у загальноосвітніх закладах [4], Т. Меркулова, Т. Пересипкіна, О. Авдієвська, Г. Чернякова (розглядають питання організації харчування дітей в закладах загальної середньої освіти) [8] та ін. Водночас, у цих та інших публікаціях по суті не розглядаються управлінські аспекти реформування шкільного харчування, що останнім часом активно постали і впроваджуються в діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівництва закладів загальної середньої освіти, соціально відповідального бізнесу та громадянського суспільства в Україні.

Саме тому **метою** нашої статті й стало висвітлення управлінських підходів до реформування шкільного харчування, аналіз останніх нормативно-правових актів Української держави з цієї проблематики, скерованих на забезпечення збереження здоров'я школярів через їхнє раціональне й збалансоване харчування.

Виклад основного матеріалу. Міністр освіти і науки України Оксен Лісовий зазначає, що питання реформи шкільного харчування не можна відкладати на часи, коли закінчиться війна чи інші негаразди. Діти мають отримувати в закладах освіти поживний здоровий обід «тут і зараз». Це питання, яке не можна відкласти до завершення війни. Ми повинні зробити все можливе, щоби підсилити громади та забезпечити безоплатним харчуванням кожну дитину першого-четвертого класів і кожну дитину пільгових категорій [15]. Перша леді України Олена Зеленська переконана, що реформа шкільного харчування під час війни набула особливого значення, оскільки вона стала формою захисту українських дітей і піклування про їхнє сьогодні. «Ця глобальна всеукраїнська реформа – про дітей і для дітей, задля їхнього здоров'я сьогодні й задля здоров'я українців у майбутньому. Ми розпочинали її ще до вторгнення, маючи на меті сформувати здорові харчові звички в цілому покоління. Але під час повномасштабної війни вона набула більшого значення, бо стала формою захисту наших дітей, піклування про їхнє сьогодні, затьмарене російською агресією. Ми маємо створити їм найкращі умови, щоб у них були сили навчатися, планувати майбутнє та втілювати задумане», – зазначає дружина Президента [13].

Як відомо, харчування відіграє серйозну роль у питанні повноцінного розвитку і зростання школярів. Воно не тільки сприяє загальному зміцненню організму дітей, але також може впливати на їхню працездатність й успішність. Достатня кількість поживних речовин і правильна культура споживання їжі не лише вберігають дитину від численних хвороб, а й роблять її бадьорішою і уважнішою. Їжа у школі має бути не тільки корисною, але й смачною і різноманітною.

Раціональне харчування учнів будується на дотриманні трьох основних принципів: забезпечення відповідності енергетичної цінності раціону харчування енергозатратам організму; задоволення фізіологічних потреб організму у визначеній кількості енергії і співвідношенні у харчових речовинах; дотримання оптимального режиму харчування, тобто фізіологічно обґрунтованого розподілу кількості споживаної їжі протягом дня [15].

Упродовж 5–15 березня 2020 року в Україні проводилося опитування «Задоволеність батьків та учнів шкільним харчуванням» [15]. У ньому взяли участь 923 учні та 3 519 батьків із всіх областей України та міста Києва, окрім тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та Автономної Республіки Крим. У межах дослідження учні та батьки могли оцінити шкільний буфет, якість перших і других страв, напоїв, смакові якості шкільного харчування загалом, а також чистоту шкільних їдалень та охайність їх працівників.

Опитування, зокрема, показало, що шкільними їдальнями користуються понад 50% школярів. Основними причинами, через які учні відмовляються від харчування у школі, є несмачна та холодна їжа або поганий вигляд та запах страв [15].

Результати опитування окреслили наявні проблеми та в подальшому допоможуть поліпшувати шкільне харчування, а також відслідковувати ефективність змін. Над ними Міністерство освіти і науки України (МОН) працює спільно з іншими міністерствами в міжвідомчій робочій групі, утвореній при Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства.

З метою поліпшення харчування дітей у школах 2020 року в Україні вперше виділили державну субвенцію в розмірі 400 млн грн на

модернізацію харчоблоків у шкільних їдальнях. З 15 тис. українських шкіл 1809 закладів змогли скористатися цією субвенцією [15].

Як відомо, реформа шкільного харчування розпочалася 2020 року за ініціативи першої леді Олени Зеленської. Зокрема, за короткий час вдалося: розпочати реформування шкільного харчування в межах Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі [11]; розробити план заходів з реформування шкільного харчування; напрацювати проєкт постанови Уряду щодо затвердження норм та порядку організації харчування учнів; сприяти оновленню харчоблоків у їдальнях на кошти резерву освітньої субвенції 2019 року розміром у 400 млн грн; розпочати інформаційну кампанію щодо популяризації культури здорового шкільного харчування [15].

Того ж року Кабінет Міністрів України ухвалив розпорядження від 05 серпня 2020 року № 1008-р «Про затвердження плану заходів з реформування системи шкільного харчування» [9]. Документом, зокрема, передбачалося внести в установленому порядку Кабінету Міністрів України проєкт постанови Кабінету Міністрів України щодо затвердження норм та порядку організації харчування учнів у закладах освіти (серпень 2020), затвердити в установленому порядку Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти (жовтень 2020), розробити примірні двотижневі меню з урахуванням використання сезонних продуктів (вересень 2020), затвердити в установленому порядку Методологію щодо особливостей здійснення закупівель у сфері організації харчування в закладах освіти (серпень 2020), затвердити в установленому порядку методичні настанови щодо розроблення, запровадження та використання постійно діючих процедур, які базуються на принципах системи аналізу небезпечних чинників та контролю в критичних точках для закладів освіти (вересень 2020), забезпечити впродовж 2020–2023 років виконання регіонального плану заходів щодо поліпшення організації харчування в закладах загальної середньої освіти та оприлюднення інформації про його виконання на офіційних веб-сайтах органів державної влади, сприяти протягом аналогічного періоду модернізації харчоблоків у закладах загальної середньої освіти, сприяти

популяризації формування культури харчування та розвитку принципів здорового харчування із залученням інститутів громадянського суспільства, постійно забезпечувати здійснення постійного державного моніторингу поставальників харчових продуктів та/або послуг з організації харчування для закладів загальної середньої освіти, затвердити в установленому порядку гігієнічні вимоги до харчоблоків закладів загальної середньої освіти (вересень 2020) [9]. Слід зазначити, що практичні всі передбачені в Розпорядженні [9] заходи було виконано як центральними, так і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Перші результати виконання урядових документів щодо поліпшення шкільного харчування можна було побачити вже через певний період. Так, 11–12 листопада 2021 року у Львові відбувся Всеукраїнський форум «Україна 30. Здорова Україна». На другий день Форуму, 12 листопада, на стадіоні «Арена-Львів» у межах Заходу відбувався четвертий регіональний форум «Реформа системи шкільного харчування». Аналогічні форуми за ініціативою Першої леді Олени Зеленської також до цього було організовано в містах Дніпро, Буча та Одеса.

Форум пройшов у межах Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі [11] за ініціативи Олени Зеленської та у співпраці Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства економіки, Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, ГО «Національна асоціація громадського харчування» та за підтримки Львівської обласної державної адміністрації.

Дискусійні панелі було присвячено темам безпечності та якості як основі реформи системи шкільного харчування, проєктному підходу в переоснащенні харчоблоків закладів освіти, якісним критеріям публічних закупівель, новітнім стандартам громадського харчування.

Під час Форуму також відбулася презентація результатів Всеукраїнського дослідження «Знання, відношення та практика щодо здорового харчування та реформи шкільного харчування серед дітей, батьків, управлінців та працівників закладів освіти». Дослідження було орга-

нізовано Дитячим Фондом ООН (ЮНІСЕФ), швейцарсько-українським проектом DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти», українсько-швейцарським проектом «Діємо для здоров'я», дослідницькою компанією «Info Sapiens» за підтримки Посольства Швейцарії в Україні.

На виконання рішень Уряду вже 1 січня 2022 року в українських школах було запроваджено оновлене меню для учнів. Його розробляв український кулінар Євген Клопотенко. Ключовою особливістю змін і підходів у харчуванні школярів став перехід до більш здорового харчування: менше цукру, солі, хліба, жирів і субпродуктів. Водночас, не всі батьки схвально відреагували на реформу, і навколо шкільного харчування виникла дискусія.

Для подолання протиріч, що виникли, узимку 2023 року розпочалася робота над Стратегією реформування системи шкільного харчування [12], і вже наприкінці лютого її надіслали на розгляд Уряду.

Ухвалення цього Документа стало одним із найважливіших кроків у процесі зміни та реформування системи організації харчування в закладах освіти й забезпечення дітей якісною та поживною їжею. Стратегія [12] визначає план дій на 2023–2024 роки задля вирішення відповідних проблем, пріоритетні напрями роботи до 2027 року та операційні завдання.

На найближчі роки Стратегія [12] має стати «дорожньою картою» реалізації реформи для всіх її учасників – від центральних органів виконавчої влади до представників органів місцевого самоврядування. На її основі громади можуть розробити регіональні стратегії впровадження змін на місцях.

Затверджений Документ базується на низці нормативно-правових актів: Конституції України, Законі України «Про освіту», Указі Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» тощо.

Стратегія [12] визначає план дій на 2023–2024 роки, пріоритетні напрямки роботи до 2027 року та операційні завдання. Зокрема, ідеться про чотири стратегічні цілі реформи: 1) достатність фінансового ресурсу в замов-

ників для закупівель харчових продуктів чи послуг з організації харчування та здійснення закупівель просто та ефективно; 2) відновлення та модернізація харчоблоків закладів освіти з використанням новітніх технологічних процесів, поліпшення показників енергоефективності та дотримання принципів системи НАССР (система аналізу і контролю критичних точок і ризиків, що можуть виникати під час будь-якого виробничого процесу, пов'язаного з продуктами харчування – *авт.*); 3) забезпечення органів місцевого самоврядування і закладів освіти достатнім штатом кваліфікованих працівників, які якісно та безпечно організують харчування і сприяють формуванню в учнів здорових харчових звичок. 4) свідоме обрання українцями здорового харчування [12].

Стратегічна мета реалізації цих чотирьох цілей реформи – забезпечити різноманітне, збалансоване та якісне харчування в закладах освіти, сприяючи соціальному захисту вразливих груп населення та формуючи навички здорового харчування серед дітей і дорослих.

Показниками досягнення стратегічної мети мають стати: зменшення відсотка ожиріння серед дітей до 18 років; рівень задоволеності учнів харчуванням у закладах освіти, зміна харчових уподобань дітей шкільного віку; збільшення кількості учнів, які харчуються в закладах освіти, кількість комплексно модернізованих або відновлених харчоблоків.

Найголовнішим у цьому є те, що реалізація Стратегії реформи шкільного харчування має стати основою для формування здорового суспільства і значного зниження рівня неінфекційних захворювань в Україні.

Одним із виконавців реформи системи шкільного харчування є Міністерство освіти і науки України (МОН), що насамперед долучилося до розроблення Операційного плану дій на 2023–2024 роки на виконання Стратегії. МОН також працює над розробленням рекомендацій та нормативно-правової бази, що стосується організації харчування.

Окрім цього, МОН працює над залученням додаткових інвестицій та розвитком партнерств, щоби поліпшувати процеси організації харчування в закладах освіти. Зокрема, у лютому 2023 року МОН підписало Меморандум про взаєморозуміння і співпрацю із Всесвітньою продовольчою програмою ООН в Україні.

У жовтні 2023 року Україна підтвердила намір долучитися до Коаліції шкільного харчування (School Meals Coalition), яка наразі налічує понад 90 країн. Це сталося під час Першого саміту Коаліції, участь у якому від МОН узяв заступник міністра освіти і науки Андрій Сташків.

МОН також працює в напрямку розвитку кадрового потенціалу та підвищення кваліфікації кухарів закладів освіти. Зокрема, на базі закладів професійно-технічної освіти відкриваються кулінарні хаби. У цих хабах підвищують кваліфікацію майстри виробничого навчання, які потім стають «агентами змін» реформи шкільного харчування – передають набуті знання кухарям закладів освіти.

Експертний та організаційний супровід розроблення Стратегії шкільного харчування здійснювався в межах Швейцарсько-українського проєкту DECIDE за підтримки Посольства Швейцарії в Україні.

Значна робота щодо перебудови шкільного харчування останнім часом проводиться й на регіональному та місцевому рівнях. Так, наприклад, 16 листопада 2023 року в Івано-Франківську за ініціативою обласної військової адміністрації та за підтримки Проєктного форуму реформи системи харчування відбувся регіональний форум з питань реалізації Стратегії реформування системи шкільного харчування на період до 2027 року «Шкільне харчування: зміни, досягнення та виклики» [13].

Учасників форуму за допомогою відеозв'язку привітала Перша леді Олена Зеленська. Вступне слово виголосила голова обласної державної адміністрації – начальник обласної військової адміністрації, доктор наук з державного управління Світлана Онищук.

Програму заходу було розбито на чотири панелі: план реалізації Стратегії [12], модернізація харчоблоків із застосуванням трьох технологічних моделей харчування; фінансова спроможність громад для реалізації реформи (фінансування, закупівлі, порушення при їх проведенні); безпечне збалансоване харчування, кадровий потенціал і підготовка «агентів реформи»; українці свідомо обирають здорове харчування – регіональний аспект впровадження реформи.

У ході панельних дискусій присутні обговорили перспективи і шляхи реалізації Стратегії

в розрізі актуальних тем. Зокрема, субвенційної підтримки створення навчально-практичних центрів сучасної професійної освіти і на придбання обладнання, модернізацію харчоблоків загальної середньої освіти; вірогідності отримання і критеріїв відбору об'єктів для спрямування субвенції й можливості залучення ресурсів міжнародних донорів для модернізації харчоблоків; нижньої межі вартості харчування і закупівлі продуктів, послуг харчування і кейтерингу (англ. catering від cater – «постачати провізію») – спосіб підприємництва, пов'язаний з наданням послуг харчування на виїзді – *авт.*); нового професійного стандарту підготовки кухаря закладу освіти; перспектив створення в регіоні кулінарного хабу; практичних кейсів імплементації реформи системи харчування у громадах, закладах освіти різних типів [14].

Ще один важливий інструмент реформи – великий інформаційний портал. Його завдання – полегшити імплементацію змін та стати ядром кампанії, зібрати максимум корисної інформації про реформу, шкільне харчування, принципи здорового харчування та стати обов'язковим місцем для пошуку інформації для управлінців та учнів, батьків і бізнесу, який хоче долучитись до допомоги школам. Портал розроблявся спільно з технічним партнером – компанією Soft Serve. Ресурс було запущено вже до початку 2021–2022 навчального року.

Висновки. Реформа системи харчування у закладах освіти, розпочата в Україні 2020 року, – важливий крок до здоров'я і щастя дитини та суспільства в цілому. Наразі це комплекс заходів, метою яких є зміна системи харчування – від норм споживання, технологічних процесів, підходу до закупівлі продуктів, послуг харчування та обладнання харчоблоків до поведінкових аспектів і суспільного сприйняття та розуміння здорового харчування й корисних харчових звичок. Розроблення та імплементацію реформи системи харчування в закладах освіти України започатковано з ініціативи першої леді Олени Зеленської. Реформу здійснюють профільні міністерства – освіти і науки, охорони здоров'я, економіки, окремі державні установи – Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Централізована закупівельна організація Дер-

жавна установа «Професійні закупівлі», Державне підприємство «Прозорро», Центр громадського здоров'я МОЗ, Антимонопольний комітет України. Вона відбувається за підтримки міжнародних партнерів – Дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ, українсько-швейцарських проєктів DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти» та «Діємо для здоров'я», експертного середовища та найкращих українських фахівців, як-от команда Євгена Клопотенка CultFood, Асоціація дієтологів України, Національна асоціація громадського харчування. Технічний партнер

та розробник порталу – компанія SoftServe. У результаті реформи шкільного харчування діти отримують безпечні харчові звички, що залишаються з ними і в дорослому житті. Смачна й цікава їжа сприяє цікавому та якісному навчанню. Водночас батьки залишаються спокійними, оскільки вони можуть бути впевнені в якості, безпечності та корисності харчування в школах. У той же час школи матимуть більше можливостей для впровадження своїх ідей з організації шкільного харчування. Україна ж отримає суспільство, що складається зі здорових, свідомих та освічених громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гейко Л. І., Юрочко Т. П. Політика здорового харчування для дітей раннього шкільного віку в Україні: огляд літератури. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 15-16. С. 81–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iprd_2020_15-16_16 (дата звернення 24.02.2024).
2. Запаренко Г. В., Якименко-Терещенко А. О., Борисова Н. В., Олійник Н. Ю., Гонтар Т. Б. Проектування та аналіз якості добового раціону харчування для дітей молодшого шкільного віку. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія : *Нові рішення в сучасних технологіях*. 2022. № 1. С. 56–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vntuhpi_2022_1_11 (дата звернення 24.02.2024).
3. Клубей С., Погорелова К., Салтикова Г., Гнилокурченко Г., Король О. Сучасні тенденції шкільного харчування та фактори формування харчових звичок у дітей різного віку. *Український науково-медичний молодіжний журнал*. 2021. № 1. С. 70–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unmmj_2021_1_10 (дата звернення 24.02.2024).
4. Коноваленко А. С. Економічні аспекти організації харчування дітей у загальноосвітніх закладах. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 4 (2). С. 233–239. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2020_4\(2\)_42](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2020_4(2)_42) (дата звернення 23.02.2024).
5. Коноваленко А. С. Методичні підходи до визначення споживчої мотивації дітей щодо харчування у закладах освіти. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2020. № 3-4. С. 174–188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2020_3-4_16 (дата звернення 24.02.2024).
6. Коноваленко А. С. Політико-правові чинники розвитку ринку продуктів харчування для дітей шкільного віку. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. 2019. Т. 24, Вип. 4. С. 63–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_ekon_2019_24_4_13 (дата звернення 24.02.2024).
7. Коноваленко А. С. Управління безпекою харчування дітей. *Економіка харчової промисловості*. 2020. Т. 12, Вип. 1. С. 28–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2020_12_1_5 (дата звернення 24.02.2024).
8. Меркулова Т. В., Пересипкіна Т. В., Авдієвська О. Г., Чернякова Г. М. До питання організації харчування дітей в закладах загальної середньої освіти. *Клінічна та профілактична медицина*. 2020. № 2. С. 54–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Clinprevmed_2020_2_4 (дата звернення 24.02.2024).
9. Про затвердження плану заходів з реформування системи шкільного харчування: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 р. № 1008-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-reformuvannya-sistemi-shkilnogo-t50820> (дата звернення 24.02.2024).
10. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2023 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2023 р. № 174-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D1%80#Text> (дата звернення 24.02.2024).
11. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі: Указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789> (дата звернення 24.02.2024).
12. Про схвалення Стратегії реформування системи шкільного харчування на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2024 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 р. № 990-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvallenia-strategii-reformuvannia-sistemy-shkilnoho-kharchuvannia-na-period-do-2027-roku-ta-t271023> (дата звернення 24.02.2024).
13. Реформа шкільного харчування: О. Зеленська підбила підсумки роботи за рік. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3805421-reforma-skilnogo-harcuvanna-zelenska-pidbila-pidsumki-roboti-za-rik.html> (дата звернення 24.02.2024).

14. Сайт Івано-Франківської обласної державної адміністрації. URL: <https://www.if.gov.ua/> (дата звернення 24.02.2024).

15. Сайт Міністерства освіти і науки України. Шкільне харчування. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/shkilne-harchuvannya> (дата звернення 24.02.2024).

REFERENCES:

1. Heiko, L.I., & Yurochko, T.P. (2020). Polityka zdorovoho kharchuvannia dlia ditei rannoho shkilnoho viku v Ukraini: ohliad literatury [Policy of healthy nutrition for children of early school age in Ukraine: a review of the literature] *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 15–16, S. 81–91. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2020_15-16_16 [in Ukrainian].

2. Zaparenko, H.V., Yakymenko-Tereshchenko, A.O., Borysova, N.V., Oliinyk, N.Yu., & Hontar, T.B. (2022). Proektuvannia ta analiz yakosti dobovoho ratsionu kharchuvannia dlia ditei molodshoho shkilnoho viku [Design and analysis of the quality of the daily diet for children of primary school age]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI». Serii : Novi rishennia v suchasnykh tekhnolohiiakh*. 1. S. 56–63. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vntuhipi_2022_1_11 [in Ukrainian].

3. Klubei, S., Pohorielova, K., Saltykova, H., Hnyloskurenko, H., & Korol, O. (2021). Suchasni tendentsii shkilnoho kharchuvannia ta faktory formuvannia kharchovykh zvychoh u ditei riznoho viku [Current trends in school meals and factors in the formation of eating habits in children of different ages]. *Ukrainskyi naukovo-medychnyi molodizhnyi zhurnal*. 1. S. 70–82. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unmmj_2021_1_10 [in Ukrainian].

4. Konovalenko, A.S. (2020). Ekonomichni aspekty orhanizatsii kharchuvannia ditei u zahalnoosvitnikh zakladakh [Economic aspects of the organization of children's meals in general educational institutions]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. № 4(2). S. 233–239. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2020_4\(2\)_42](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2020_4(2)_42) [in Ukrainian].

5. Konovalenko, A.S. (2020). Metodichni pidkhody do vyznachennia spozhyvchoi motyvatsii ditei shchodo kharchuvannia u zakladakh osvity [Methodical approaches to determining consumer motivation of children regarding nutrition in educational institutions]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzen*. № 3–4. S. 174–188. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2020_3-4_16 [in Ukrainian].

6. Konovalenko, A.S. (2019). Polityko-pravovi chynnyky rozvytku rynku produktiv kharchuvannia dlia ditei shkilnoho viku [Political and legal factors of the development of the food market for school-aged children]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii : Ekonomika*. T. 24, Vyp. 4. S. 63–68. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2019_24_4_13 [in Ukrainian].

7. Konovalenko, A.S. (2020). Upravlinnia bezpekoiu kharchuvannia ditei [Children's nutrition safety management]. *Ekonomikakharchovoi promyslovosti*. T. 12, Vyp. 1. S. 28–34. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2020_12_1_5 [in Ukrainian].

8. Merkulova, T.V., Peresyapkina, T.V., Avdiievska, O.H., & Cherniakova, H.M. (2020). Do pytannia orhanizatsii kharchuvannia ditei v zakladakh zahalnoi serednoi osvity [To the issue of the organization of children's nutrition in institutions of general secondary education]. *Klinichna ta profilaktychna medytsyna*. № 2. S. 54–61. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Clinprevmed_2020_2_4 [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z reformuvannia systemy shkilnoho kharchuvannia: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05 serpnia 2020 r. № 1008-r. [On the approval of the plan of measures to reform the school food system: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 5, 2020 № 1008-r.] Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-reformuvannya-sistemi-shkilnogo-t50820> [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Natsionalnoi stratehii rozbudovy bezpechnoho i zdorovoho osvitnoho seredovyscha u novii ukrainskii shkoli na 2023 rik: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 liutoho 2023 r. № 174-r. [On the approval of the action plan for the implementation of the National Strategy for the development of a safe and healthy educational environment in the new Ukrainian school for 2023: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 24, 2023 № 174-r.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

11. Pro Natsionalnu stratehiiu rozbudovy bezpechnoho i zdorovoho osvitnoho seredovyscha u Novii ukrainskii shkoli: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25 travnia 2020 roku № 195/2020 [On the National Strategy for Building a Safe and Healthy Educational Environment in the New Ukrainian School: Decree of the President of Ukraine dated May 25, 2020 No. 195/2020]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789> [in Ukrainian].

12. Pro skhvalennia Stratehii reformuvannia systemy shkilnoho kharchuvannia na period do 2027 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2023-2024 rokakh: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 zhovtnia 2023 r. № 990-r. [On the approval of the Strategy for reforming the school nutrition system for the period until 2027 and the approval of the operational plan of measures for its implementation in 2023-2024: Order of the Cabinet

of Ministers of Ukraine of October 27, 2023 No. 990-r.]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-reformuvannia-systemy-shkilnoho-kharchuvannia-na-period-do-2027-roku-ta-t271023> [in Ukrainian].

13. Reforma shkilnoho kharchuvannia: O. Zelenska pidbyla pidsumky roboty za rik (2024) [Reform of school meals: O. Zelenska summed up the results of the year's work]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3805421-reforma-skilnogo-harcuvanna-zelenska-pidbila-pidsumki-roboti-za-rik.html> [in Ukrainian].

14. Ivano-Frankivska oblasna derzhavna administratsia: Ofitsiyni sait Ivano-Frankivskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii (2024) [Website of the Ivano-Frankivsk Regional State Administration]. Retrieved from: <https://www.if.gov.ua/> [in Ukrainian].

15. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Shkilne kharchuvannia: Ofitsiyni sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy (2024). [Website of the Ministry of Education and Science of Ukraine. School meals]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/shkilne-harchuvannya> [in Ukrainian].

УДК 35.082

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.12>

Олександр МАТОХНЮК

аспірант спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування», Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»

O. Matohnyuk@gmail.com

ORCID: 0009-0009-5121-9129

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНО-ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК ЛІДЕРСТВА ПУБЛІЧНОГО СЛУЖБОВЦЯ

Анотація. Мета статті полягає в дослідженні сутності інформаційно-комунікаційно-цифрової грамотності, як показника лідерства, що є вимогою стратегічної компетентності управління. **Методологія дослідження.** Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні філософського (системності, діалектичної суперечності, єдності якості та кількості, діалектичного заперечення, розвитку, причинності тощо та ін.) та конкретно-тематичного (основні положення психології комп'ютеризації; концепція трьох хвиль цивілізаційного розвитку та ін.) принципів з методами системності, науковості та верифікації. **Наукова новизна** полягає в тому, що, використовуючи метод аналізу наукової літератури з метою визначення структури інформаційно-комунікаційно-цифрової грамотності як показника лідерства публічного службовця. **Висновки.** На основі вивчення наукової літератури встановлено, що управлінська діяльність публічного службовця в інформаційно-цифровому суспільстві характеризується інформаційною відкритістю; застосуванням електронний документообіг; наявністю системи звернень громадян в електронному форматі та онлайн обговорень; проведенням підвищення кваліфікації в онлайн форматі; здійсненням моніторингу та оцінки рівня взаємодії з громадськістю. Здійснено аналіз нового формату роботи управлінців, який ґрунтується на використанні дистанційних технологій та дає можливість врахувати безпеку особистості.

Таким чином, сутність лідерства, полягає в тому, що послідовники визнають лідера тільки в тому випадку, коли він довів свою компетентність і цінність для них. Лідер отримує владу від послідовників і для її підтримки він повинен надавати їм можливість задовольняти свої потреби. У відповідь послідовники задовольняють потребу лідера у владі над ними та надають йому необхідну підтримку.

Інформаційно-комунікаційно-цифрова грамотність публічного службовця включає набір навичок, які дозволяють керівнику ефективно шукати, оцінювати, використовувати та обробляти інформацію; ефективно взаємодіяти з іншими людьми, включаючи вміння висловлювати свої думки та почуття чітко і зрозуміло, слухати та розуміти інших, а також будувати гармонійні та продуктивні відносини; ефективно взаємодіяти з комп'ютером та будь-якими іншими пристроями та програмним забезпеченням, створювати, розробляти цифрове, онлайн середовище для формування стратегічної компетентності, ефективно професійної діяльності та покращення якості життя.

Ключові слова: компетентії, лідер, лідерство, публічний службовець, стратегічна компетентність, професійна компетентність, стратегічна компетентність, інформація, інформаційно-комунікаційно-цифрова грамотність, управління, електронний документообіг.

Oleksandr MATOKHNIUK

Postgraduate Student of specialty 281 "Public management and administration", Public Higher Educational Establishment "Vinnytsia Academy of Continuing Education"

O. Matohnyuk@gmail.com

ORCID: 0009-0009-5121-9129

INFORMATION-COMMUNICATION-DIGITAL LITERACY AS AN INDICATOR OF THE LEADERSHIP OF A PUBLIC SERVANT

Abstract. The purpose of the article is to study the essence of information-communication-digital literacy as an indicator of leadership, which is a requirement of the manager's strategic competence. **Research methodology.** The research methodology is based on a combination of philosophical (systematicity, dialectical contradiction, unity of quality and quantity, dialectical negation, development, causality, etc.) and concrete-thematic (basic provisions of the psychology of computerization; the concept of three waves of civilizational development, etc.) principles with systematic, scientific and verification methods. **The scientific novelty** is that, using the method of analysis of scientific literature in order to determine the structure of information-communication-digital literacy as an indicator of the leadership of a public servant. **Conclusions.** Based on the study of scientific literature, it was established that the managerial activity of a public servant

in the information and digital society is characterized by information openness; using electronic document management; the presence of a system of citizens' appeals in electronic format and online discussions; conducting advanced training in online format; monitoring and evaluating the level of interaction with the public. The analysis of the new format of work of managers, which is based on the use of remote technologies and provides an opportunity to take into account personal safety, was carried out.

Thus, the essence of leadership is that followers recognize the leader only when he has proven his competence and value to them. A leader derives power from followers, and in order to maintain it, he must provide them with the opportunity to satisfy his needs. In return, followers satisfy the leader's need for power over them and provide him with the support he needs.

Information, communication and digital literacy of a public servant includes a set of skills that allow a manager to effectively search, evaluate, use and process information; interact effectively with other people, including the ability to express one's thoughts and feelings clearly and comprehensibly, to listen and understand others, and to build harmonious and productive relationships; interact effectively with a computer and any other devices and software, create, develop a digital, online environment for the formation of strategic competence, effective professional activity and improvement of the quality of life.

Key words: *competencies, leader, leadership, public servant, strategic competence, professional competence, strategic competence, information, information-communication-digital literacy, management, electronic document flow.*

Постановка проблеми. У сучасному світі цифрові технології стали не просто невід'ємною частиною нашого життя, але й необхідним інструментом для ефективної комунікації, навчання, розваг і роботи. Інформатизація суспільства суттєво змінила наш спосіб життя та вплинула на багато сфер життя таких як, управління, бізнес, освіта тощо.

Управління також перейшло в онлайн-формат, що вимагає від публічних службовців адаптації до нових умов як лідера. За допомогою відеоконференцій, електронних навчальних платформ та інших цифрових інструментів лідеру необхідно довести свою компетентність і цінність для послідовників та забезпечити можливість у задоволенні їхніх потреб, зокрема і в умовах карантину, війни в Україні та інших обмежень.

Цифрові технології дозволяють працювати та керувати командою віддалено. За допомогою спеціалізованих програм та аналітичних інструментів, управлінці можуть прогнозувати розвиток ситуацій та реагувати на них заздалегідь. Інформатизація дозволяє швидше обробляти та аналізувати великі обсяги даних, що дозволяє приймати більш обґрунтовані та швидкі управлінські рішення. Велика кількість пристроїв та об'єктів в майбутньому буде підключена до Інтернету, що дозволить збирати великі обсяги даних та використовувати їх для автоматизації та оптимізації різних процесів, керуванням трудовою діяльністю групи. Розвиток інформатизації у сфері публічного управління дозволить покращити доступ до послуг та оптимізувати внутрішні процеси державних установ.

Отже, цифрові технології стали важливим інструментом, який дозволяє публічним управлінцям, зокрема і лідерам, адаптуватися до нових умов і забезпечити встановлення цілей, пріоритетів та орієнтирів у контексті стратегічного управління. В сучасних умовах публічний службовець має стати лідером, прикладом для наслідування та мотивувати до використанні цифрових технологій, що в свою чергу сприяє всебічному розвитку керівнику як особистості. Також важливо врахувати безпечне поведіння в інформаційному просторі, в умовах викликів, що виникають у світі сьогодні. Це означає, що ефективне управління стане додатковою конкурентною перевагою для лідерських якостей особистості, формування ефективно організації культури державної служби, розвитку організацій та країни. Тому актуальним питання є формування інформаційно-комунікаційно-цифрової грамотності, як показника лідерства публічного службовця.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нормативно-правове обґрунтування понятійного апарату лідерства публічного управління, зокрема у напрямі її цифровізації, та наукове осмислення інтегрували низку дефініцій. Зарубіжні автори (Б. Адамс, Р. Беннет, Д. Белла, Д. Букенгем, Х. Грэхем, В. Зигерт, Л. Ланг, М. МакЛюєна, Е. Мерманн, Г. Мюнстерберг, Н. Постмана, Т. Стоуньєра, Ф. Уебстер, А. Урсул, А. Файоль, Л. Хейтін, К. Шенон та ін.) та українські науковці (Є. Архіпов, Н. Баловсяк, К. Ворсноп, В. Гура, М. Жалдака, Й. Завадського, А. Короченський, Н. Мартиненко, П. Офдерхед, Н. Поляк, Н. Сороко, М. Туріянсько, А. Федоров та ін.) розтлумачують кате-

горії «цифрової грамотності», «інформаційної компетентності», «цифрової культури», «технологічної грамотності», «комп'ютерної грамотності», «цифрових трансформацій» та дотичні до них поняття, визначають їх структуру, модель та специфічні особливості лідерства публічного управління, пов'язані зі стрімким розвитком сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Мета статті дослідити сутність інформаційно-комунікаційно-цифрової грамотності, як показника лідерства публічного службовця.

Відповідно до мети нами було **визначено завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз поняття інформаційно-комунікаційно-цифрової грамотності публічних службовців.

2. Дослідити складові інформаційно-комунікаційно-цифрової грамотності як показника лідерства публічних службовців.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано теоретичні методи:

- для першого завдання це аналіз, узагальнення, інтеграція теоретичних даних;
- для другого завдання порівняння, систематизація теоретичних даних.

Викладення основного матеріалу. Сьогодні в умовах реформування державної служби одним із напрямків оптимізації робочого процесу є його спрямування на демократизацію взаємовідносин управлінців з людьми, що відображається в нових підходах до відкритого та прозорого управління, а також взаємодії з громадськістю. В інформаційно-цифровому суспільстві управлінська діяльність має наступні характеристики:

– інформаційна відкритість (висвітлення даних про роботу державних органів, їхні фінанси та діяльність для загального доступу згідно чинного законодавства на сайтах організації);

– електронний документообіг (оформлення та створення текстових документів, електронних таблиць, презентацій у цифровому форматі, використання електронних підписів тощо);

– системи звернень громадян в електронному форматі (розробка та впровадження спеціалізованих платформ для звернень громадян, де вони можуть висловлювати свої пропозиції та скарги);

– громадські обговорення (проведення консультацій, в тому числі і онлайн, з питань важливих рішень та врахування думки громадськості в управлінських рішеннях);

– підвищення кваліфікації співробітників публічної служби (формування навичок спілкування та взаємодії з громадськістю для працівників публічної служби в режимі онлайн та очному);

– моніторинг та оцінка рівня взаємодії з громадськістю (проведення електронного анкетування, аналізу та оцінки ефективності механізмів взаємодії з громадськістю за допомогою цифрових сервісів) та ін.

Формат роботи управлінців набув нового статусу з використанням дистанційних технологій. Ця робота може бути організована в синхронному режимі через платформи Zoom, Meet тощо або в асинхронному режимі через відео-, аудіо- записи YouTube, ел. скриньку Gmail.

Це є найпотужнішим, викликом для фахівців. Необхідно не тільки обрати платформу для роботи, а й опанувати її, навчитися в ній працювати, розуміти як дана платформа працює з позиції адміністратора та з позиції споживача. Навчитися застосовувати її таким чином, що б управлінський процес був ефективним.

На нашу думку, наступний важливий елемент у фаховій роботі управлінця є компетентне використання Кібер простору. Слово «Кібер» походить від грецького κυβερ та означає «над, той що виходить за межі». *Кібер* – в ненаголошеній позиції при додаванні до іменника і прикметника утворює слова зі значенням пов'язаними з комп'ютерними мережами, Інтернетом. Найчастіше термін *Кібер безпека* застосовуються у Сполучених Штатах Америки, країнах членах ЄС, країнах Азійського континенту та Тихоокеанського регіону. В цих країнах термін інформаційна безпека майже повністю не застосовується. В Україні, навпаки, до останнього часу, найбільше поширеним і поки залишається термін *Інформаційна безпека*. Безпека людини – такий стан людини, коли дія зовнішніх та внутрішніх факторів не призводить до смерті, погіршення функціонування та розвитку організму, свідомості, психіки та людини в цілому і не перешкоджає досягненню певних бажаних, для людини, цілей [11] (рис. 1).

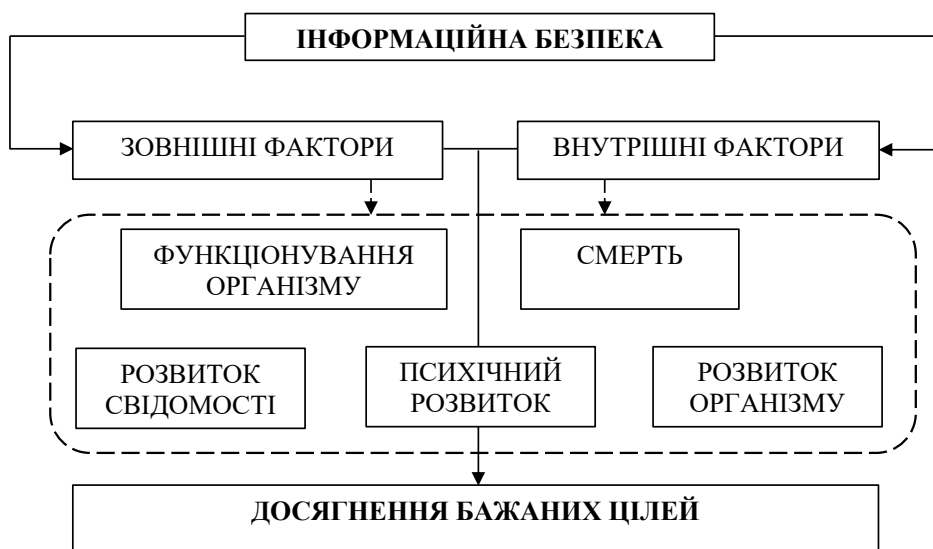

Рис. 1. Теоретична модель інформаційної безпеки особистості

Що б оцінити достовірність інформації необхідно знати цілі з якими створюють і поширюють інформацію.

В Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» зазначені засади електронного документообігу [14]. Електронний документообіг – це систематизований та організований процес обміну, обробки, зберігання та контролю документів у електронному форматі. Він замінює традиційний паперовий документообіг і базується на використанні електронних технологій та програмних засобів [16]. Передбачено, що відправлення та передавання електронних документів здійснюються автором або посередником в електронній формі за допомогою засобів інформаційних, електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем або шляхом відправлення електронних носіїв, на яких записано цей документ. Електронний документообіг дозволяє ефективно управляти документами, зменшує час на їх обробку, полегшує відстеження та контроль за ними, а також забезпечує високу надійність та безпеку зберігання інформації. Це особливо важливо в сучасних умовах, коли швидкість обміну даними та потреби у точності та надійності високі.

Саме тому, на нашу думку формування інформаційно – комунікаційно-цифрової грамотності, як показника лідерства публічних службовців потребує загальної підтримки і повинна бути запроваджена, зокрема в сфері публічного управління.

Інформаційно-комунікаційно-цифрова грамотність передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні (рис. 2).

Вважаємо за необхідне деталізувати інформаційно-комунікаційно-цифрову грамотність публічних службовців.

1. *Інформаційна грамотність.* «Інформація», як абстрактне поняття, це документовані або публічно оголошені відомості, зміст, знання того, про що отримувач довідався у результаті сприйняття і переробки певних даних в процесі життєдіяльності [11, с. 68].

Щодо формального визначення поняття, то вони різні в залежності від сфер людської діяльності. Зупинимось на тлумаченні інформаційної грамотності Линьова К.О. у навчальному посібнику «Інформаційне забезпечення державного управління та державної служби», який зазначає що «... Інформаційна грамотність – це загальне уявлення про інформаційні системи, яке включає в себе знання принципів роботи з ними організацій та окремих користувачів, разом з технічними навичками роботи на комп'ютері» [9, с. 20].

Тілікіна Н.В. трактує інформаційну грамотність, як отримання знань не через друковані засоби інформації (книги, газети тощо), а за допомогою сучасних комп'ютерних технологій [13, с. 50].

Рис. 2. Теоретична модель інформаційно-комунікаційно-цифрової грамотності публічних службовців

Разом з тим, Максименко Ю.Б. та Матюхнюк Л.О. трактують інформаційну компетентність, як інтегральну якість особистості, яка визначає спрямованість особистості здійснювати свою професійну діяльність та забезпечувати ефективну життєдіяльність [10].

Можемо зробити висновок, що інформаційна грамотність – це набір навичок, умінь, які дозволяють особі, зокрема і публічному службовцю, ефективно шукати, оцінювати, використовувати та обробляти інформацію в сучасному цифровому світі та здійснювати свою управлінську діяльність, забезпечувати ефективну життєдіяльність.

Публічний службовець повинен мати навички роботи з офіційною документацією, вміння

аналізувати дані, враховувати різні джерела інформації та навички з використання сучасних технологій для роботи з даними. Лідерство також важливо мати публічному службовцю, як етичний підхід до обробки конфіденційної інформації. Інформаційна грамотність впливає на здатність керівника ефективно працювати з інформацією та використовувати її для досягнення стратегічних цілей та завдань. Тому вона в повній мірі відображає сутність лідерства публічного службовця.

До інформаційної грамотності публічного службовця віднесемо наступні характеристики:

- пошук та відбір інформації (вміння користуватися пошуковими системами, визначати надійні джерела інформації);

– оцінка достовірності інформації послідовників (здатність визначати властивості інформації);

– критичне мислення (здатність застосовувати систему суджень, яка дозволяє аналізувати інформацію таким чином, щоб на її підставі ухвалювати раціональні рішення);

– медіаграмотність (набір компетентностей, необхідних для активної й усвідомленої участі в житті медійного суспільства як лідера та його послідовників);

– аналіз та синтез інформації (здатність лідера розбиратися у складних темах, виявляти зв'язки та визначати ключові аспекти);

– створення та поширення інформації (навички створення контенту, його публікації та спільного використання);

– захист приватності та конфіденційності (розуміння основ безпеки в інтернеті, вміння захищати свої персональні дані, дані послідовників);

– етика лідера та послідовників в інформаційному середовищі (розуміння норм і правил користування та поширення інформації, у тому числі у соціальних мережах, дотримання авторського права);

– інформаційна безпека лідера (навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці);

– адаптація до нових технологій та змін у інформаційних технологіях (готовність швидко навчатися та пристосовуватися до нових технологічних змін) [20].

Отже, інформаційна грамотність лідерства публічного службовця стає все важливішою у сучасному світі, де обсяг інформації швидко зростає, і правильне використання цієї інформації стає ключовим для формування стратегічної компетентності та успішності в різних сферах життя.

2. *Комунікаційна грамотність.* Вміння ефективно спілкуватися, передавати інформацію, впливати на інших та будувати відносини в організації це надзвичайно важлива навичка для успішного управління. Ефективність управління організацією важлива частина діяльності як керівника так і підлеглого та залежить на пряму від ефективності комунікаційних процесів. Враховуючи той факт, що комунікація є процесом взаємодії, під час якого відбувається передача чи обмін інформацією, то важливим є успішний кінцевий результат який приведе

до ефективної зміни поведінки особистості [5, с. 37]. Отже, постає питання формування комунікації публічного службовця, як грамотного лідера.

Грамотна та якісна комунікація вимагає активної участі всіх сторін. Важливо, щоб співробітники були зацікавлені у взаємодії та готові вносити свій внесок у комунікаційні процеси. У сучасних умовах важливо мати співробітників, які не тільки готові співпрацювати, але й вмють ефективно обробляти та аналізувати великі обсяги інформації. Важливо, щоб комунікація була відкритою та дружньою. Це створює атмосферу довіри, де співробітники відчують зручність в обговоренні питань та висловлюванні своїх думок. Лідер грає ключову роль у створенні та підтримці ефективної комунікації в колективі або організації. Загалом, лідер є керівником комунікаційного процесу в організації та відіграє важливу роль у створенні позитивного та продуктивного комунікаційного середовища, яке визначає вимоги до компонентів лідерства, а саме: вміння мотивувати до ефективної професійної діяльності; сприяння всебічному розвитку особистості; вміння делегувати повноваження та управляти результатами діяльності; здатність до формування ефективної організаційної культури державної служби.

Енциклопедія державного управління визначає «комунікації в публічному управлінні» як процес обміну інформацією органів державної влади й органів місцевого самоврядування між різними інституціями суспільства (суб'єктами комунікації) [7].

Дрешпак В.М. у навчальному посібнику «Комунікації в публічному управлінні» зазначає, що під час «... комунікативного процесу реалізуються управлінська, інформативна, емотивна (така, що викликає емоції) і фактична (пов'язана з установленням контактів) функції комунікації» [6, с. 8]. Отже, зазначимо, що комунікація є ключовою частиною управлінської функції та забезпечує лідерові здатність ефективно керувати своєю командою та досягати стратегічних цілей у сфері державної служби. Тому, лідер повинен бути здатним ефективно передавати інформацію членам своєї команди, співробітникам та громадськості використовуючи сучасні цифрові технології для правильного розуміння завдань, мети та стратегії роботи.

Борисенко О.П. прийшов до висновку про те, що в процесі розвитку комунікативних теорій можна простежити три стадії розвитку комунікацій: міжособистісну комунікацію, медійну комунікацію, інтернет-комунікацію [1, с. 62]. З позиції публічного службовця міжособистісна комунікація дозволяє лідеру встановлювати особистий зв'язок з індивідуальними членами команди чи партнерами, в той час як медійна та інтернет-комунікація дозволяють донести повідомлення до широкої аудиторії через ЗМІ та онлайн-платформи. Медійна та інтернет-комунікація надає можливість лідеру впливати на аудиторії національного та міжнародного масштабу. Позитивний імідж в медіа та інтернеті допомагає збільшити вплив та довіру до публічного службовця.

Лашкіна М.Г. у наукових дослідженнях вводить таке поняття, як конвергентна інтерактивна комунікація під якою розуміє «... різновид необмеженого в часі і просторі, багаторонного інформаційного взаємообміну, в якому відбувається зближення або злиття функцій, каналів, засобів, форм та типів відносин між учасниками комунікації» [8]. Загалом, сучасні інформаційні технології та комунікаційні засоби мають великий потенціал для покращення інформаційного забезпечення та просування ідей у сферах державної політики. Важливо вміти використовувати їх ефективно та враховувати потреби та очікування аудиторії.

Комунікаційна грамотність в цифровому суспільстві є надзвичайно важливою для лідерства публічних службовців в контексті їхньої управлінської діяльності. Узагальнюючи результати наукових досліджень зазначимо, що комунікаційна грамотність публічного службовця – це набір навичок, вмінь ефективно взаємодіяти з іншими людьми в онлайн середовищі, включаючи вміння висловлювати свої думки та почуття чітко і зрозуміло, слухати і розуміти інших, а також будувати гармонійні та продуктивні відносини для ефективного управління та успішної життєдіяльності. До структури комунікативної грамотності лідерства публічного службовця в цифровому суспільстві віднесемо наступні характеристики:

– вміння ефективно спілкуватися через електронну пошту, месенджери, соціальні мережі та інші цифрові засоби;

– здатність проводити онлайн-конференції, відеопрезентації та вебінари для комунікації з колегами, громадськістю та іншими учасниками;

– здатність адаптувати свій стиль спілкування до аудиторії та ситуації;

– знання та навички використання платформ соціальних мереж для спілкування та поширення інформації;

– вміння керувати командою, яка може бути розташована в різних місцях за допомогою цифрових інструментів та платформ для спільної роботи;

– розуміння принципів зберігання та захисту конфіденційної інформації в цифровому середовищі;

– вміння швидко навчатися та адаптуватися до нових цифрових інструментів та технологій;

– вміння ефективно обробляти електронні повідомлення та враховувати відгуки, пропозиції та побажання;

– вміння розробляти та впровадження стратегій комунікації, які враховують особливості цифрового середовища.

Комунікаційна грамотність є надзвичайно важливою навичкою для лідерства, оскільки в цифровому суспільстві, швидка та ефективна комунікація є критично важливою для успішної роботи та досягнення стратегічних цілей, для формування ефективної організаційної культури державної служби.

3. *Цифрова грамотність.* Ключові компетентності державного службовця були визначені у Законі України «Про державну службу» та наказі від 15 січня 2021 р. № 4-21 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань визначення спеціальних вимог до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорій «Б» і «В», та підготовки умов проведення конкурсу» Національного агентства України з питань державної служби та ін. [3].

Ключові компетентності державного службовця це ті, які необхідні фахівцям для особистої реалізації та розвитку, активного громадянського життя, соціальної єдності. До основних вимог компетентності відносять цифрову грамотність.

Розглянемо більш детально чому саме навчає цифрова грамотність, що вона дає та де ще її можна використовувати.

Бородкіна І.Л., Бородкін Г.О. у своїх дослідженнях прийшли до висновку, що цифрова грамотність являє собою цілісну концепцію, яка включає медіа-грамотність, інформаційну грамотність, ІКТ-грамотність, комунікаційну грамотність, навички навчання, кар'єру і стиль управління [2, с. 397]. Адже лідер повинен бути здатний ефективно використовувати різноманітні цифрові інструменти та платформи для управління, комунікації та роботи з даними. Цифрова грамотність дозволяє оптимізувати робочий процес шляхом використання ефективних інструментів, автоматизації завдань та використання цифрових платформ. Знання цифрових інструментів дозволяє лідеру впроваджувати і використовувати сучасні технології для автоматизації рутинних завдань, що звільняє час для вирішення стратегічних питань та прийняття важливих управлінських рішень. Отже, цифрова грамотність не тільки допомагає лідеру впевнено користуватися сучасними технологіями, але й впливає на його кар'єрний ріст, стиль управління та загальну ефективність в державній службі.

Як влучно зазначають Гаврілова Л.Г. та Топольник Я.В. поняття «цифрової культури», «цифрової грамотності», «цифрової компетентності» в сучасних дослідженнях торкаються широкого кола культурологічних, соціогуманітарних, комунікативних, ціннісних, етичних та ін. аспектів [4]. Підтримуємо їх думку, оскільки публічний службовець має справу з різноманітними аспектами, що охоплюють різні сфери знань та навичок. Так, наприклад, розуміння та повага до різних культур, їхніх традицій, мов та звичаїв є важливим для того, щоб ефективно працювати з різноманітними групами громадян. Публічний службовець повинен дотримуватися високих стандартів етики та поведінки, мати вищі цілі та цінності, які керують його діями та рішеннями [17]. Ці аспекти допомагають публічному службовцеві ефективно та відповідально виконувати свої обов'язки, забезпечуючи найкращий інтерес громадян та суспільства в цілому.

Привертає увагу думка Разумей Г.Ю. та Разумей М.М. які доводять, що формування цифрової грамотності у населення України є запорукою успішного впровадження цифрових трансформацій. На їх думку «... набуття цифрових компетентностей державними служ-

бовцями стане важливою передумовою діджиталізації публічного управління, а також запровадження «цифрових» та «мобільних» робочих місць, що наблизить публічні послуги до суспільства» [12, с. 139]. Діджиталізація публічного управління – це процес впровадження та використання цифрових технологій та інформаційних систем для оптимізації роботи органів влади та покращення надання послуг громадянам. Цей процес охоплює введення електронного документообігу, електронних сервісів для громадян, аналіз та використання даних для прийняття управлінських рішень, кібербезпеку та інші аспекти цифровізації в сфері публічного управління. Діджиталізація публічного управління вимагає від лідерів особливих цифрових навичок та властивостей, разом з тим важливо пам'ятати, що лідерство у діджиталізації публічного управління вимагає не тільки технічних знань, але й здатності працювати з людьми, вирішувати конфлікти та бути стратегічним мислителем.

Досвід та практика дозволило розглядати цифрову грамотність лідерства публічного службовця, як багатогранне поняття, яке характеризується наступним:

- основи роботи з комп'ютером та операційними системами, тобто вміння включати та вимикати комп'ютер, працювати з операційною системою, встановлювати та використовувати програмне забезпечення;
- робота з офісним пакетом, а саме володіння текстовим редактором, електронною таблицею, програмою для презентацій;
- робота в Інтернеті та використання онлайн-сервісів передбачає вміння користуватися веб-браузерами, використовувати електронну пошту, соціальні мережі, пошукові системи;
- ефективне використання інформаційних ресурсів означає вміння працювати з різноманітними форматами інформації, а саме текст, відео-, аудіо- та програмними засобами;
- основи програмування та автоматизації, тобто розуміння базових концепцій програмування та вміння використовувати інструменти для автоматизації завдань.

Отже, цифрова грамотність, як навичка лідерства публічного службовця є надзвичайно важливою в сучасному світі, де цифрові технології глибоко вплетені в усі сфери життя. Лідер повинен розуміти та вміти використовувати

різноманітні програмні та технологічні засоби для ефективної роботи та прийняття управлінських рішень [18]. Володіння цими навичками дозволяє сформувати лідерські якості публічного службовця. Стратегічну компетентність, яка розвинена на високому рівні сприяє публічним службовцям бути конкурентоспроможним у сучасному інформаційному суспільстві.

Висновки. На основі наукової літератури встановлено сутність інформаційно-комунікаційно-цифрової грамотності, як показника лідерства публічного службовця, здійснено аналіз нового формату роботи управлінців з використанням дистанційних технологій з врахуванням безпеки особистості. Виявлено, що управлінська діяльність публічного службовця в інформаційно-цифровому суспільстві характеризується інформаційною відкритістю; застосуванням електронний документообіг; наявністю системи звернень громадян в електронному форматі та онлайн обговорень; проведенням підвищення кваліфікації в онлайн форматі; здійсненням моніторингу та оцінки рівня взаємодії з громадськістю.

Аналіз наукових джерел з питань використання інформаційно-комунікаційно-цифрової компетентності публічного службовця у професійній діяльності фахівців, дозволив зробити деякі узагальнення щодо інформаційної, комунікаційної та цифрової грамотності лідерства публічного службовця [15].

Визначено сутність інформаційно-комунікаційно-цифрової грамотності лідерства публічного службовця як набір навичок, які дозволяють лідеру ефективно шукати, оціню-

вати, використовувати та обробляти інформацію; ефективно взаємодіяти з іншими людьми, включаючи вміння висловлювати свої думки та почуття чітко і зрозуміло, слухати і розуміти інших, а також будувати гармонійні та продуктивні відносини; ефективно взаємодіяти з комп'ютером та будь-якими іншими пристроями та програмним забезпеченням, створювати, розробляти цифрове, онлайн середовище для формування стратегічної компетентності, ефективної професійної діяльності та покращення якості життя [19].

Інформаційно-комунікаційно-цифрова грамотність лідерства публічного службовця є надзвичайно важливою у сучасному світі, оскільки цифрові технології відіграють значущу роль у ефективній управлінській діяльності, організаційній культурі державної служби. Ці навички сприяють всебічному розвитку керівнику як особистості, допомагають ефективно користуватися цифровими можливостями, уникати можливих небезпек та забезпечують успішну взаємодію з громадськістю, брати на себе відповідальність за досягнення конкретних цілей та вимог, встановлених для певного процесу, команди чи організації.

Перспективи подальших досліджень. Окреслені поняття наразі залишаються дискусійними та потребують подальшого ґрунтовного вивчення. Актуальним залишається питання розроблення методів, методик та критеріїв емпіричного дослідження рівня розвитку лідерства, як вимоги стратегічної компетентності публічного службовця, що й становить перспективу подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисенко О. П. Комунікація як інструмент державного управління: сучасні тенденції / О. П. Борисенко, К. О. Чернокалова. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 2(25). С. 58–62.
2. Бородкіна І. Л., Бородкін Г. О. Цифрова грамотність як фактор реформування вищої школи. *Молодий вчений*. 2017. № 8. 48. С. 395–399. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/8/87.pdf> (дата звернення 02.05.2019).
3. Василенко Н. В., Матохнюк О. Д. Структурно-компонентна модель розвитку лідерства в контексті професіоналізації публічної служби. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*. 2023. № 4. С. 58–64. <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2023-4.09>.
4. Гаврілова, Л. Г., Топольник Я. В. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. № 61, вип. 5. С. 1–14.
5. Делія О. Ефективна комунікація в управлінні персоналом. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2012. Вип. 1 (6). С. 36–40.
6. Дрешпак В. М. Комунікації в публічному управлінні : навч. посіб./ В. М. Дрешпак. Д. : ДРІДУ НАДУ, 2018. 168 с.
7. Енциклопедія державного управління [Текст] : у 8 т. / наук.ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк (голова) [та ін.]; Національна академія державного управління при Президенті України. К.: НАДУ, 2011. Т. 8: Публічне врядування / наук.ред. кол.: В.С. Загорський (голова), С.О. Телешун (співголова) [та ін.]; Львівський регіональний інститут

державного управління Національна академія державного управління при Президентіві України. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. с. 273–278.

8. Лашкіна М. Нові підходи до комунікації в публічному просторі державного управління [Електронний ресурс] / М. Лашкіна. Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/1/02.pdf>.

9. Линьов К. Ю. Інформаційне забезпечення державного управління та державної служби : навчальний посібник / К. Ю. Линьов. К., 2016. 42 с.

10. Максименко Ю. Б., Матохнюк Л. О. Концептуальна модель інформаційної компетентності особистості. *Психологія і суспільство*. 2020. № 3. С. 82–103.

11. Матохнюк Л. О. Психологія інформаційної компетентності особистості (генеза онтологічного розвитку) : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2019. 527 с.

12. Разумей Г. Ю. Діджиталізація публічного управління як складник цифрової трансформації України. Г. Ю. Разумей, М. М. Разумей. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 2(25). С. 139–145.

13. Тілікіна Н. В. Медіа-, інформаційна і комп'ютерна грамотність як компоненти цифрової грамотності. *Наукові записки Львів. ун-ту бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2021. Вип. 29. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5149025>.

14. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від від 22.05.2003 № 851-IV URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/print-53715.html>.

15. Bloschynskiy I. H., Halus O. M., Pochekalin I. M., Taushan D. V. Use of electronic educational and methodological software packages for improving the preparation of future bachelors of philology. *Information technologies and learning tools*. 2018. 66(4), 105–121. <https://doi.org/10.33407/itlt.v66i4.2327>.

16. Information Literacy Competency Standards for Higher Education. URL: <http://hdl.handle.net/11213/7668>.

17. Davis R.A. A cognitive behavioral model of pathological Internet use. *Computers in Human Behavior*, 2001. V. 17, 2, 187–195.

18. Ferrari A. Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks. Europe Commission Joint Research Center. Institute of Prospective Technologies Studie European Union. 2012. 92 p.

19. Hamburger Y. A., Ben Artzi E. The relationship between extraversion and neuroticism and the different uses of the Internet. *Computers in Human Behaviour*. V. 16, 441–449. Hamburger, Y.A., Ben Artszi, E. 2000. Information Literacy Competency Standards for Higher Education URL: <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/informationliteracycompetency.htm>.

20. Key E.U. Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework – Brussels: European Commission, 2005.

REFERENCES:

1. Borysenko, O.P., & Chernokalova, K.O. (2020). Komunikatsiia yak instrument derzhavnoho upravlinnia: suchasni tendentsii [Communication as a tool of state management: modern trends]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*. 2(25). p. 58–62 [in Ukrainian].

2. Borodkina, I.L., & Borodkin, H.O. (2017). Tsyfrova hramotnist yak faktor reformuvannia vyshchoi shkoly [Digital literacy as a factor in reforming higher education]. *Molodyi vchenyi*, 8(48), 395–399 [in Ukrainian].

3. Vasylenko, N., & Ivatsko, T. (2023). Formuvannia prohramnykh kompetentnostei v umovakh mahistratury z publichnoho upravlinnia ta administruvannia: mediatsiina ta dialohichna kompetentsii [Structural-component model of leadership development in the context of professionalization of public service]. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriiia «Ekolohiia. Publichne upravlinnia ta administruvannia»*, (3), 44–51 [in Ukrainian].

4. Havrilova, L.H., & Topolnyk, Ya.V. (2017). Tsyfrova kultura, tsyfrova hramotnist, tsyfrova kompetentnist yak suchasni osvichni fenomeni [Digital culture, digital literacy, digital competence as modern educational phenomena]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*, (61, vyp. 5), 1–14 [in Ukrainian].

5. Deliiia, O., & Delyia, O. (2012). Efektyvna komunikatsiia v upravlinni personalom [Effective communication in personnel management]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*. Vyp. 1 (6). S. 36–40 [in Ukrainian].

6. Dreshpak, V.M. (2018). Komunikatsii v publichnomu upravlinni: navch. posib. [Communications in public administration: academic. guide]. D.: DRIDU NADU. 168 s. [in Ukrainian].

7. Kovbasiuk, Yu.V., Troshchynskiy, V.P., Surmin, Yu.P., Bilynska, M.M., Hoshovska, V.A., Amosov, O.Yu., ... & Teleshun, S.O. (2011). Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedia of public administration]. Vol. 8: Public administration / scientific editor. coll.: V.S. Zahorskyi (chairman), S.O. Teleshun (co-chairman) [etc.]; Lviv Regional Institute of Public Administration National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Lviv: LRIDU NADU [in Ukrainian].

8. Lashkina, M.H. (2013). Novi pidkhody do komunikatsii v publichnomu prostori derzhavnoho upravlinnia [New approaches to communication in the public space of state administration]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, (1), 10–18 [in Ukrainian].
9. Lynov, K.O. (2016). Informatsiine zabezpechennia derzhavnoho upravlinnia ta derzhavnoi sluzhby: navchalnyi posibnyk [Information provision of state administration and public service: study guide]. K. Yu. Lin'ev. K. 42 p. [in Ukrainian].
10. Maksymenko, Yu.B., & Matokhniuk, L.O. (2020). Kontseptualna model informatsiinoi kompetentnosti osobystosti [Conceptual model of information competence of the individual]. *Psykhologhiia i suspilstvo*, (3), 82–103 [in Ukrainian].
11. Matokhniuk, L.O., & Matokhniuk, L.A. (2019). Psykhologhiia informatsiinoi kompetentnosti osobystosti (geneza ontolohichnoho rozvytku) [Psychology of informational competence of the individual (the genesis of ontological development)]. *Doctor's thesis*. Derzhavnyi zaklad «Pivdenoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni KD Ushynskoho». 527 p. [in Ukrainian].
12. Razumei, H.Yu., & Razumei, M.M. (2020). Didzhitalizatsiia publichnogo upravlinnia yak skladnyk tsyfrovoy transformatsii Ukrainy [Digitalization of public administration as a component of digital transformation of Ukraine]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*. № 2(25). S. 139–145 [in Ukrainian].
13. Tilikina, N.V. (2021). Media-, informatsiina i kompiuterna hramotnist yak komponenty tsyfrovoy hramotnosti [Media, information and computer literacy as components of digital literacy]. *Naukovi zapysky Lviv. un-tu biznesu ta prava. Serii ekonomichna. Serii yurydychna*, 29, 46–56 [in Ukrainian].
14. Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih : Zakon Ukrainy vid vid 22.05.2003 № 851-IV [On electronic documents and electronic document management: Law of Ukraine dated 22.05.2003 No. 851-IV]. Retrieved from: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/print-53715.html> [in Ukrainian].
15. Bloschynskyi, I.H., Halus, O.M., Pochekalin, I.M., & Taushan, D.V. (2018). Use of electronic educational and methodological software packages for improving the preparation of future bachelors of philology. *Information technologies and learning tools*. 66(4), 105–121. <https://doi.org/10.33407/itlt.v66i4.2327> [in English].
16. Information Literacy Competency Standards for Higher Education. Retrieved from: <http://hdl.handle.net/11213/7668> [in English].
17. Davis, R.A. (2001). A cognitive behavior ral model of pathological Internet use. *Computers in Human Behavior*, V. 17, 2, 187–195 [in English].
18. Ferrari, A. (2012). Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks. Europe Commission Joint Research Center. Institute of Prospective Tdechnologies Studie European Union. 92 p. [in English].
19. Hamburger, Y.A., & Ben Artzi, E. (2000). The relationship between extraversion and neuroticism and the different uses of the Internet. *Computers in Human Behaviour*. V. 16, 441–449. Information Literacy Competency Standards for Higher Education Retrieved from: <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/informationliteracycompetency.htm> [in English].
20. Key, E.U. (2005). Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework – Brussels: European Commission, 2005 [in English].

УДК 371.1+342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.13>

Владислав МУСІЙ

аспірант, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»

vladmusii24@gmail.com

ORCID: 0009-0001-8760-9753

АДАПТАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДО ЗМІШАНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ ОСВІТИ

Анотація. Статтю присвячено проблемним аспектам адаптації педагогічних кадрів до змішаних технологій у публічному адмініструванні освіти. Виокремлено та проаналізовано моделі змішаних технологій в публічному адмініструванні освіти. Акцентовано увагу на проблемах, які виникають у викладачів та адміністраторів при використанні інноваційних технологій та перспективних векторах подальшого впровадження змішаних технологій у публічному адмініструванні освіти. Підкреслено, що саме постать викладача відіграє ключову роль в освітньому процесі. Адже він має знання та вміння для організації діяльності колективу, здатний передати вихованцям певний набір знань, сприяти формуванню особистості, вихованню моральних цінностей.

Метою статті є вивчення процесу та факторів, що впливають на адаптацію педагогічних кадрів до змішаних технологій у сфері публічного адміністрування освіти.

Змішане навчання є продуктивною освітньою технологією, яку необхідно комплексно досліджувати і впроваджувати в освітній процес та сферу публічного адміністрування.

Методологією дослідження даної статті є аналіз сучасного стану використання змішаних технологій у публічному адмініструванні освіти та визначення чинників, які впливають на ефективність адаптації педагогічних кадрів.

Для галузі публічного адміністрування освітня парадигма «Blended Learning» застосовується для різних аудиторій: це може бути навчання здобувачів освіти, а можуть бути тренінги та корпоративне навчання педагогічних кадрів з метою їх саморозвитку, підвищення кваліфікації, чи то навіть налагодження стабільної педагогічної комунікації з метою проведення нарад, педагогічних рад, консультацій.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що змішане навчання було досліджено як комбінація традиційного контактного формату та використання інформаційно-комунікаційних технологій, що вимагає високого рівня організації та співпраці між різними учасниками освітнього процесу. Роль адміністратора та викладача стає ключовою для успішної реалізації такого підходу.

Технологія змішаного навчання, поєднуючи в собі переваги та недоліки традиційних та дистанційних форм навчання, має ряд особливостей. Суттєвою перевагою цієї технології є різноманіття можливостей для взаємодії педагога та здобувача освіти, при якому навчання стає найбільш ефективним. Така взаємодія створює сприятливе середовище для спільного навчання.

Висновки. Однією з основних проблем при впровадженні технології змішаного навчання у освітній процес є неготовність педагогічного персоналу та публічних адміністраторів до використання їх у професійній діяльності.

Ключові слова: змішані технології навчання, публічне адміністрування освіти, адаптація.

Vladyslav MUSII

Postgraduate Student, Public Higher Educational Establishment “Vinnytsia Academy of Continuing Education”

vladmusii24@gmail.com

ORCID: 0009-0001-8760-9753

ADAPTATION OF TEACHING STAFF TO BLENDED LEARNING IN PUBLIC ADMINISTRATION OF EDUCATION

Abstract. The article is devoted to the problematic aspects of the adaptation of teaching staff to mixed technologies in the public administration of education. The models of mixed technologies in the public administration of education are distinguished and analyzed. Attention is focused on the problems that teachers and administrators face when using innovative technologies and promising vectors for the further implementation of mixed technologies in the public administration of education. It is emphasized that the figure of the teacher plays a key role in the educational process. After all, he has the knowledge and skills to organize the team's activities, is able to pass on a certain set of knowledge to pupils, to contribute to the formation of personality, and the education of moral values.

The purpose of the article is to study the process and factors affecting the adaptation of pedagogical personnel to mixed technologies in the field of public administration of education.

Blended learning is a productive educational technology that needs to be comprehensively researched and implemented in the educational process and the field of public administration.

The research methodology of this article is an analysis of the current state of the use of mixed technologies in the public administration of education and the determination of factors that affect the effectiveness of the adaptation of pedagogical personnel.

For the field of public administration, the educational paradigm «Blended Learning» is used for different audiences: it can be the training of education seekers, and it can be trainings and corporate training of pedagogical personnel for the purpose of their self-development, professional development, or even establishing stable pedagogical communication for the purpose of holding meetings, pedagogical councils, consultations.

The scientific novelty of the work lies in the fact that blended learning was investigated as a combination of the traditional contact format and the use of information and communication technologies, which requires a high level of organization and cooperation between various participants in the educational process. The role of the administrator and teacher becomes key to the successful implementation of such an approach.

Blended learning technology, combining the advantages and disadvantages of traditional and remote forms of learning, has a number of features. A significant advantage of this technology is the variety of opportunities for interaction between the teacher and the learner, in which learning becomes the most effective. Such interaction creates a favorable environment for joint learning.

Conclusions. One of the main problems in the implementation of the technology of mixed learning in the educational process is the unpreparedness of the teaching staff and public administrators to use them in their professional activities.

Key words: blended learning technologies, public administration of education, adaptation.

Постановка проблеми. Системні зміни у професійній діяльності закладу освіти потребують нових підходів до управління освітнім процесом та створення умов для безперервного розвитку педагогічних працівників, освітніх установ та організацій. Також нових підходів вимагає процес публічного адміністрування закладу освіти, форми реалізації освітнього процесу тощо. Вони детермінують зміну структури управління освітнім процесом зсередини та ззовні. Вагома роль у цьому процесі належить адміністратору.

Домінантним вектором діяльності сучасного освітнього закладу є розвиток професійних компетентностей педагогів та адміністраторів щодо використання змішаних технологій навчання у діяльності закладів освіти. Адже саме постає викладача та адміністратора відіграє ключову роль в освітньому процесі щодо організації діяльності колективу, ефективної передачі набору знань та навичок, сприяння формуванню особистості та вихованню моральних цінностей.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Шляхи розв'язання проблеми підвищення ефективності освітнього процесу через застосування змішаних технологій навчання зустрічаються у дослідженнях Т. Гнатенко, Н. Лисенко [1], І. Грушина [2], Р. Гуревич, М. Кадемія [3], В. Дивак, Ю. Юрченко [4], І. Кравченко [5], К. Осадча, В. Осадчий, О. Спірін [6], Я. Сікора [7], А. Фандеєва [11] та ін. Водночас роль

публічного адміністрування у ньому вивчена недостатньо.

Метою статті є дослідження ролі публічного адміністрування у адаптації педагогічних кадрів до використання змішаних технологій у закладі освіти.

Виклад основного матеріалу. З огляду на карантинні обмеження Covid-19 та військовий стан на території України, Міністерством освіти і науки було рекомендовано вітчизняним закладам освіти запровадити змішане навчання здобувачів освіти з метою збереження життя та здоров'я здобувачів освіти. Відповідно до «Рекомендацій щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та закладах професійної (професійно-технічної) освіти» така організаційна форма навчання передбачає «ефективне поєднання безпосередньої та опосередкованої форми взаємодії студентів і викладачів» [8]. Згодом, з послабленням карантину і стабілізацією ситуації, вже після повномасштабного вторгнення на більшій території нашої держави знову відбувався перехід до змішаних технологій, оскільки саме вони можуть забезпечити збереження життя та здоров'я учасників освітнього процесу. Зважаючи на це, одним із головних завдань, як постали перед адміністрацією закладів освіти стало питання адаптації педагогічного колективу до змішаних технологій навчання.

Досліджуючи адаптаційні процеси, Я. Сікора слушно вказує, що «адаптація є невід'ємною

характеристикою людини, яка безпосередньо впливає на ступінь її включення до соціальних відносин, елементом яких є освітній процес» [7, с. 136–137].

«Розглядаючи викладача та здобувача освіти як суб'єктів такого процесу, варто враховувати характеристики адаптації, на соціальному рівні (входження людини в нове соціальне середовище, прийняття цієї людини соціальним оточенням); психологічному рівні (відчуття психологічного комфорту від ситуації свого життя); дидактичному (здатність людини виконувати дії, що складають зміст навчальної діяльності, засвоєння нових навичок, планування розподілу навантаження протягом дня/тижня)» [7, с. 137–138]. Таким чином, сутністю адаптації педагогічних кадрів має виступати процес активної взаємодії педагогів та адміністрації закладу освіти з освітнім середовищем, що забезпечує ефективність професійної педагогічної та адміністративної діяльності, генерує цілеспрямований та виважений підхід до управління освітнім процесом, його динамікою та детермінантами.

Актуальним та трендовим напрямом освіти сьогодні стала цифровізація простору, у тому числі освітнього. Технологія змішаного навчання поєднує в собі цифрові дистанційні технології та контактне спілкування педагога зі здобувачем освіти.

Змішані технології навчання вважаються однією з форм дистанційного навчання [1, с. 28–34]. Організація дистанційного навчання ґрунтується на використанні й поєднанні специфічних освітніх технологій і технічних засобів зв'язку із сучасними методиками навчання, на передаванні інформації. Питання належної організації дистанційного навчання потребують відповідного системотехнічного забезпечення закладу освіти.

Ці та інші функції, відповідно до пункту 3 статті 37 Закону України «Про повну загальну середню освіту» [14], покладено на засновника закладу, де зазначено, що він «зобов'язаний забезпечити утримання та розвиток заснованого ним закладу освіти, його матеріально-технічної бази на рівні, достатньому для виконання вимог державних стандартів, ліцензійних умов провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти, вимог трудового законодавства, оплати праці педагогічних та інших пра-

цівників, охорони праці, безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки тощо».

Розглянемо ці види забезпечення, оскільки саме керівник закладу освіти повинен потурбуватись про їх наявність для організації та проведення результативного освітнього процесу:

- апаратні засоби; інформаційно-комунікаційне забезпечення; програмне забезпечення загального та спеціального призначення; технічна/сервісна підтримка; електронні освітні ресурси відповідно до Положення про електронні освітні ресурси, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01 жовтня 2012 року № 1060 (зі змінами) [15];

- інформаційно-комунікаційне забезпечення з цілодобовим доступом до електронних освітніх ресурсів;

- ліцензійне програмне забезпечення або програмні продукти з відкритими кодами загального та спеціального призначення;

- технічна/сервісна підтримка для забезпечення безперервної роботи платформи дистанційного навчання.

Важливим реалізації змішаного навчання є створення інформаційно-освітнього середовища, яке може бути реалізоване на базі хмарних сервісів, або платформи дистанційного навчання.

Для ефективної організації навчання з використанням змішаних технологій дослідники рекомендують використовувати такі цифрові інструменти: Microsoft 365, Google Workspace for Education, Moodle, Edmodo, Classdojo тощо. Ці сервіси мають можливість відстежувати результати роботи учасників освітнього процесу (учителів, учнів), спостерігати за наповненням та проведенням дистанційних занять, зберігати роботи учнів та фіксувати результати навчання.

Moodle (<https://moodle.org/>) – це безкоштовна, відкрита навчальна платформа, призначена для створення персоналізованого освітнього середовища. Платформу можна розгорнути на власному веб-сервері. З-поміж різних варіантів розміщення Moodle-сайту можна виділити ресурс **Gnomio** (<https://www.gnomio.com/>), який дозволяє створити власний сайт з готовими налаштуваннями. Система має простий та ефективний web-інтерфейс, дизайн має модульну структуру і легко модифікується,

підтримуються різні структури курсів. Кожен курс може бути додатково захищений за допомогою кодового слова. Наявний багатий набір модулів-складових для курсів: чат, опитування, форум, глосарій, робочий зошит, урок, тест, анкета, вікі, семінар, ресурс (у вигляді тексту, веб-сторінки, каталогу). Усі оцінки додаються у сторінку журналу (або у вигляді файлу), доступний повний звіт щодо роботи користувача в системі, можливе налаштування e-mail (розсилки новин, форумів, оцінок і коментарів учителів). Однак, на відміну від Google Classroom, ця платформа потребує більш серйозного підходу та поглибленого вивчення інструментів роботи. Не дивлячись на переваги Moodle, варто зазначити що закладу освіти потрібно буде запросити фахівця, який буде здійснювати технічну та методичну підтримку системи. **Microsoft 365** (<https://www.microsoft.com/uk-ua/>) – платний хмарний власницький інтернет-сервіс і програмне забезпечення компанії Microsoft, що розповсюджується за схемою «програмне забезпечення + послуги». Хмарний формат означає, що дані зберігаються в центрі обробки даних, а не на комп'ютері, що забезпечує користувачам доступ до документів і даних через браузер з різних пристроїв з можливістю виходу в Інтернет.

Google Workspace for Education – це пакет спеціалізованого хмарного програмного забезпечення, інструментів для спільної роботи та дистанційного навчання від компанії Google.

Google Classroom – веб-сервіс, створений Google для навчальних закладів з метою спрощення створення, поширення і класифікації завдань безпаперовим шляхом. Основна мета сервісу – прискорити процес поширення файлів між педагогами та здобувачами освіти

Google Classroom об'єднує в собі: Google Drive для створення і обміну завданнями, Google Docs, Sheets and Slides для їх написання, Gmail для спілкування, Google Calendar для розкладу та інші веб-сервіси. Здобувачі освіти можуть бути запрошені до класу через приватний код, чи автоматично імпортуватися з сайту закладу освіти. Кожен клас створює окрему папку на Google диску відповідного користувача Google Drive, куди подається робота, котру оцінює викладач. Мобільні додатки, доступні на iOS і Android, дозволяють користувачам робити фото та прикріпляти їх до завдань, діли-

тися файлами з інших додатків та мати офлайн доступ до інформації. Педагог може відстежувати прогрес кожного здобувача освіти, а після оцінки його роботи, повернути її, супроводжуючи коментарями.

Електронні журнали, електронний щоденник «Нові Знання», Human, E-school, Prosvita та ін. дають можливість отримувати інформацію про проведення уроків, оцінки та здійснювати аналіз успішності окремих учнів, груп та всього закладу освіти в цілому, що є частиною публічного адміністрування.

Так, наприклад, особливістю платформи Human (<https://www.human.ua/>) є забезпечення комплексної цифровізації освітніх закладів завдяки консолідації інструментів для організації освітнього процесу, комунікації та аналітики в єдиній системі. Як результат, заклад отримує інструменти для очної та дистанційної форми навчання, а також прозору статистику освітнього процесу. E-school (<https://e-schools.info/>) призначений для оброблення й надання в зручному електронному вигляді інформації про успішність учнів. Сервіс забезпечує можливість вчителям розміщати навчальні матеріали, учням – виконані завдання, проводити тестування. Prosvita (<https://prosvita.net/>), крім функції фіксації освітніх досягнень учнів дозволяє педагогам наповнювати онлайн-курс навчальними матеріалами з доступом для учнів за допомогою програмних інструментів для спільного онлайн-навчання. Крім того, наявна можливість здійснювати онлайн-трансляції, наявний електронний щоденник, онлайн-бібліотека, можливість тестування, створення онлайн-курсів, здійснювати аналітику та моніторинг освітнього процесу, освітні онлайн-ігри, конструктор опитувань та форми зворотного зв'язку тощо.

Водночас поруч із сервісами для організації та проведення занять, електронними журналами та щоденниками, адміністраторам закладу освіти буває необхідно здійснювати оперативну комунікацію. Для цього можна використати можливості соціальних мереж та месенджерів. Адміністрація закладу може створити групу в соціальній мережі / месенджері (Facebook, Viber, Telegram тощо) з обмеженим доступом, де розміщує інформацію з організації освітнього процесу. При цьому необхідно пам'ятати про заходи з кібербезпеки та розуміти яку

інформацію можна поширювати таким чином, а яку не варто.

Також для комунікації гарно працюють сервіси електронної пошти. Використовуючи їх адміністрація може обмінюватись навчальними матеріалами з педагогічними працівниками закладу освіти з урахуванням попередніх застережень.

Використання вище вказаних сервісів надає керівнику освітнього закладу можливість оперативно поширювати інформацію, здійснювати керівництво та реалізовувати контроль щодо виконання педагогічними працівниками освітньої програми, забезпечувати регулярне відстеження результатів навчання здобувачів освіти.

Реалізація використання в освітній організації залежить від наявної інфраструктури освітньої організації. Саме тут можна підкреслити роль публічного адміністратора, адже ефективна організація простору, його наповнення – одне з його фахових завдань. Зазвичай на базі закладу, має бути центральна велика аудиторія, в якій передбачені індивідуальні місця роботи – міні-офіси. Кожен, хто навчається, має комп'ютер (або планшет чи інший гаджет), за допомогою якого він навчається онлайн. По периметру центрального простору безліч дискусійних кімнат для роботи в малих групах, для брейнстормінгу, а також наукові лабораторії. Крім того, є зона соціалізації, в якій здобувачі освіти розміщуються на диванах, пуфах та продовжують вчитися. Головне, щоб вони могли вільно переміщатися та групуватися з урахуванням своїх потреб [5, с. 238].

Таким чином, у гнучкій моделі основна ідея полягає в тому, що здобувачі освіти, на відміну від моделей ротації, не обмежують кількість часу на той чи інший вид навчальної діяльності. Натомість у кожного є гнучкий графік роботи, який змінюється залежно від необхідності. Це найскладніша для реалізації, але й найперспективніша модель для професійно-технічної сфери. Однак, щоб працювати в ній, в здобувачів мають бути розвинені навички самоорганізації.

Перевагою змішаних технологій для публічного адміністрування в закладі освіти є насамперед можливість збору даних та аналізу інформації щодо результатів освітньої діяльності здобувачів освіти. Ще одна перевага Blended Learning у тому, що керівник може навчати/контролювати/координувати значну кількість

учасників одночасно. Змішане навчання дозволяє адміністратору перерозподілити ресурси та підвищити власну ефективність з оптимізацією затрат часу.

Серед додаткових переваг змішаних технологій є вбудовування технології асинхронної інтернет-комунікації в «живі» освітні курси, що сприяє отриманню одночасно незалежного та спільного навчального досвіду. Адже використання інформаційних та комунікаційних технологій покращує ставлення до здобуття знань, а також якість комунікації між учасниками освітнього процесу [5–6]. Загалом для адміністратора в його щоденній рутині, Blended Learning дозволяє організувати та планувати роботу закладу освіти.

Водночас варто розглянути також і недоліки змішаного навчання. Передусім, це нерівномірна ІТ-грамотність, залежність від техніки, рівня інтернет-доступу, стійкості онлайн режиму та безлімітних тарифів. Найчастіше перешкодою для впровадження цього підходу стає низький рівень володіння технологіями, тому для викладачів та здобувачів освіти необхідний технологічний майстер-клас, а також навчання з освітньою Blending Learning-платформою. Ще один «гальмуючий» фактор – змішане навчання вимагає технічної підтримки та певних витрат на створення відеоматеріалів, навчальних програм та тестуючих модулів [10, с. 113].

Також слабким місцем змішаної технології в розрізі публічного адміністрування, є відсутність методики викладання в електронному середовищі та неготовність педагогів та адміністраторів до переходу в нову якість – тьюторів, які супроводжують освітній процес. Перешкодою впровадження змішаного навчання в освітній процес стає відсутність підготовки викладацького складу як до ведення тьюторіалів, так і до розробки контенту для електронного середовища. До проблем, що стосуються впровадження моделі змішаного навчання, відноситься і відсутність нормативної бази, що регламентує розробку електронних освітніх ресурсів та розподіл навантаження викладацького складу, що викликає побоювання та певний скепсис викладачів та небажання працювати в електронному середовищі [4–5].

Робота у дистанційному режимі потребує більшого ресурсу: часового, емоційного, інте-

лектуального. Для дистанційного навчання педагог має адаптувати навчальний матеріал так, щоб під час онлайн-уроку викласти найцінніше та надати інструкції й роз'яснення для опрацювання навчального матеріалу.

Висновки. Таким чином, результати дослідження дали можливість стверджувати, що основними завданнями керівника закладу освіти в умовах адаптації педагогічного колективу до використання змішаних технологій навчання – це забезпечення викладачів усіма необхідними технічними умовами праці, підтримка та спрямування педагогів, забезпечення їх взаємодії та комунікації, ініціювання та підтримка обміну думками та цікавими інструментами роботи у віддаленому режимі.

В умовах дистанційного навчання особливої уваги потребує процес реалізації освітньої програми закладу. Організація співпраці між педагогами – ключова умова для досягнення гарних результатів навчання учнів. Керівнику закладу варто запровадити практики з обміну досвідом та консультацій між викладачами. Предметом таких практик може бути корегу-

вання календарно-тематичного планування, обговорення навчальних тем, які можна опрацювати під час дистанційного навчання, а які варто перенести на час, коли учні повернуться в аудиторії.

Також, адміністрація освітнього закладу повинна взаємодіяти з педагогічним персоналом, сприяючи їхній підготовці та розвитку компетентностей у сфері онлайн-навчання. Організація навчальних заходів, які сприяють активній взаємодії та залученню студентів, є важливим етапом у реалізації змішаного навчання. Адміністрація освітнього закладу повинна також створювати системи моніторингу та зворотного зв'язку, що дозволить ефективно відстежувати прогрес здобувачів освіти та виявляти можливі покращення. Це стимулює постійний розвиток та адаптацію методик, що використовуються в змішаному навчанні.

Загалом, ефективна організація змішаного навчання вимагає від адміністрації системного підходу, високої відповідальності та готовності до інновацій. Реалізація цих принципів сприятиме вдосконаленню якості освіти та готовності здобувачів освіти до викликів сучасного світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гнатенко Т. С., Лисенко Н. В. Використання інноваційних технологій навчання у ЗВО в умовах змішаного навчання *Health & Education*. 2023. Вип. 1. С. 14–21. DOI: <https://doi.org/10.32782/health-2023.1.3>
2. Грушина І. Теоретичні та методологічні основи використання дистанційних технологій в контексті змішаного навчання *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: *Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2016. Вип. 10(1). С. 28–34.
3. Гуревич Р., Кадемія М. Змішане навчання й інноваційні технології підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах *Порівняльна професійна педагогіка*. 2017. № 7(1). С. 106–112.
4. Дивак В., Юрченко Ю. Використання медіаінформаційних технологій у змішаному навчанні системи відкритої освіти *Нова педагогічна думка*. 2019. № 4. С. 38–41.
5. Кравченко І. Технологія змішаного навчання як інновація дистанційної освіти: переваги та ризики. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. № 15. С. 237–240.
6. Осадча К. П., Осадчий В. В., Спірін О.М та ін. Використання технологій змішаного та дистанційного навчання у педагогічній підготовці бакалаврів професійної освіти *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 46. С. 155–160.
7. Сікора Я. Б. Адаптація як об'єкт наукового дослідження: психолого-педагогічний аналіз *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. Вип. 2. С. 135–139.
8. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/rekomendacij-shodo-vprovadzhennya-zmishanogo-navchannya-u-zakladah-fahovoyi-peredvishoyi-ta-vishoyi-osviti> (дата звернення: 01.11.2023)
9. Сушенцева Л. Інноваційні педагогічні технології у процесі підготовки майбутнього професійно мобільного педагога професійного навчання у навчальному закладі (теоретичний аспект). *Наукові записки*. 2016. Випуск 9(III). С. 65–70.
10. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / [Кухаренко В. М., Березенська С. М., Бугайчук К. Л. та ін.] ; за ред. В. М. Кухаренка. Харків : Міськдрук, НТУ ХПІ, 2016. 284 с.
11. Фандєєва А. Є. Змішане навчання як технологія змін і трансформації *Народна освіта*. 2017. Вип. 2. С. 4–9.
12. Nagel D. The Disruption of Blended *Transforming Education Through Technology*. 2011. 07/06 URL: <https://thejournal.com/Articles/2011/07/06/The-Disruption-of-Blended-Learning.aspx> (дата звернення: 01.11.2023)

13. Hofmann J. Five Trends Driving Blended Learning. Getting InSync. 2014. 28 June. URL: <https://blog.insynctraining.com/five-trends-driving-blended-learning> (дата звернення: 01.11.2023)

14. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16. січ. 2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

15. Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси: Наказ МОНУ від 01.10.2012 № 1060. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#T>

REFERENCES:

1. Hnatenko, T.S., & Lysenko, N.V. (2023). Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii navchannia u ZVO v umovakh zmishanoho navchannia [Use of innovative learning technologies in higher educational in the conditions of mixed education]. *Health & Education*, 2, 14–21 [in Ukrainian].

2. Hrushyna, I. (2016). Teoretychni ta metodolohichni osnovy vykorystannia dystantsiinykh tekhnolohii v konteksti zmishanoho navchannia [Theoretical and methodological foundations of the use of distance technologies in the context of blended learning]. *Naukovi zapysky [Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Seria: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity*, 10(1), 28–34 [in Ukrainian].

3. Hurevych, R., & Kademiia, M. (2017). Zmishane navchannia y innovatsiini tekhnolohii pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Mixed learning and innovative technologies for training future specialists in higher educational institutions]. *Porivnialna profesiina pedahohika*, 7(1), 106–112 [in Ukrainian].

4. Dyvak, V., & Yurchenko, Yu. (2019). Vykorystannia mediainformatsiinykh tekhnolohii u zmishanomomu navchanni systemy vidkrytoi osvity [The use of media information technologies in mixed learning of the open education system]. *Nova pedahohichna dumka*, 4, 38–41 [in Ukrainian].

5. Kravchenko, I. (2016). Tekhnolohiia zmishanoho navchannia yak innovatsiia dystantsiinoi osvity: perevahy ta ryzyky [Blended learning technology as a distance education innovation: advantages and challenges of implementation]. *Hirska shkola Ukrainskykh Karpat*, 15, 237–240 [in Ukrainian].

6. Osadcha, K.P., Osadchyi, V.V., & Spirin, O.M., et al. (2022). Vykorystannia tekhnolohii zmishanoho ta dystantsiinoho navchannia u pedahohichnii pidhotovtsi bakalavriv profesiinoi osvity [The use of technologies of blended and distance learning in the pedagogical training of bachelors of professional education]. *Innovatsiina pedahohika*, 46, 155–160 [in Ukrainian].

7. Sikora, Ya. (2022). Adaptatsiia yak ob'ekt naukovooho doslidzhennia: psykholoho-pedahohichniy analiz [Adaptation as an object of scientific research: psychological and pedagogical analysis]. *Naukovyi visnyk Uzhorodskoho universytetu. Seriiia : Pedahohika. Sotsialna robota*, 2, 135–139 [in Ukrainian].

8. Rekomendatsii shchodo vprovadzhennia zmishanoho navchannia u zakladakh fakhovoi peredvyshchoi ta vyshchoi osvity (2019). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/rekomendacij-shodo-vprovadzhennya-zmishanogo-navchannya-u-zakladah-fahovoyi-peredvishoyi-ta-vishoyi-osviti> [in Ukrainian].

9. Sushentseva, L. (2016). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii u protsesi pidhotovky maibutnoho profesiino mobilnoho pedahoha profesiinoho navchannia u vyshchomu navchalnomu zakladi (teoretychnyi aspekt) [Innovative pedagogical technologies in the process of training a future professionally mobile teacher of professional training in a higher educational institution (theoretical aspect)]. *Naukovi zapysky*, 9, 65–70 [in Ukrainian].

10. Teoriia ta praktyka zmishanoho navchannia: monohrafiia (2016) [Theory and practice of blended learning: a monograph]. Kukharenko, V.M., Berezenska, S.M., Buhaichuk, K.L. ta in.; (Kukharenko, V.M. Eds.). Kharkiv : Miskdruk, NTU KhPI [in Ukrainian].

11. Fandieieva, A.Ye. (2017). Zmishane navchannia yak tekhnolohiia zmin i transformatsii [Blended learning as a technology of change and transformation]. *Narodna osvita*, 2, 4–9 [in Ukrainian].

12. Nagel, D. (2011). The Disruption of Blended *Trasforming Education Through Technology*. 07/06 Retrieved from: <https://thejournal.com/Articles/2011/07/06/The-Disruption-of-Blended-Learning.aspx> [in English].

13. Hofmann, J. (2014). Five Trends Driving Blended Learning. Getting InSync. 2014. 28 June. Retrieved from: <https://blog.insynctraining.com/five-trends-driving-blended-learning> [in English].

14. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu : Zakon Ukrainy vid 16. sich. 2020 r. № 463-IX [On comprehensive general secondary education: Law of Ukraine dated January 16 2020 463-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].

15. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro elektronni osvitni resursy: Nakaz MONU vid 01.10.2012 № 1060 [On the approval of the Regulation on electronic educational resources: Order of the Ministry of Education, Culture, Sports and Science of Ukraine dated October 1, 2012 No. 1060]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#T> [in Ukrainian].

УДК 35.073.515.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.14>

Інга ПЕРЕСТЮК

кандидат наук з державного управління, доцент, докторант кафедри публічного управління та адміністрування, Національний авіаційний університет

i.m.perest.s@ukr.net

ORCID: 0000-0003-1692-9247

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Анотація. Досліджено нормативно-правове забезпечення процедур банкрутства в Україні та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни. Визначено критичне значення нормативно-правових актів для ефективної економічної системи, спроможної вирішувати фінансові труднощі підприємств. Зазначено, що процедури банкрутства забезпечують чіткі механізми розподілу активів та захисту прав кредиторів, що сприяє збільшенню довіри інвесторів і створює сприятливі умови для залучення капіталу. Обґрунтовано роль цих процедур у стимулюванні підприємництва та розвитку інновацій в бізнесі, а також їх вплив на збереження робочих місць та запобігання соціальним кризам. Виокремлено, що прозоре та ефективне нормативно-правове забезпечення процедур банкрутства робить Україну стійкою до викликів війни, сприяючи високому рівню захисту прав та створюючи сприятливий інвестиційний клімат. **Метою** статті є розгляд та аналіз нормативно-правового забезпечення процедур банкрутства в Україні з метою визначення їхнього впливу на соціально-економічний розвиток країни. **Методологія** дослідження ґрунтується на застосуванні загальнонаукових методів. Безпосередньо застосовувалися такі методи: аналіз, синтез, спостереження, узагальнення. Проте ключовим методом для аналізу нормативно-правового забезпечення процедур банкрутства в Україні слугував контент-аналіз, який дозволив якісно дослідити тексти нормативно-правових актів та зробити подальші висновки. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що вперше систематизовано нормативно-правові акти в сфері забезпечення процедур банкрутства в Україні і визначено їхній вплив на соціально-економічний розвиток країни та встановлено значення процедур банкрутства для стійкості економіки в умовах війни. **Висновки.** Розглянуті аспекти свідчать про необхідність постійного вдосконалення законодавства та виконання нормативно-правових актів щодо процедур банкрутства з метою забезпечення ефективного функціонування економічної системи та збереження стабільності в соціально-економічному розвитку країни. Також обґрунтовано необхідність подальших заходів удосконалення цієї сфери для забезпечення економічної стійкості та конкурентоспроможності національної економіки в умовах війни.

Ключові слова: процедури банкрутства, нормативно-правове забезпечення, ефективність, захист прав, соціально-економічний розвиток, інвестиції, підприємництво, стабільність, робочі місця.

Inga PERESTYUK

PhD in Public Administration, Associate Professor, Postdoctoral Student at the Department of Public Management and Administration, National Aviation University

i.m.perest.s@ukr.net

ORCID: 0000-0003-1692-9247

REGULATORY AND LEGAL SECURITY OF BANKRUPTCY PROCEDURES IN UKRAINE AND ITS SIGNIFICANCE FOR THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Abstract. The regulatory and legal support of bankruptcy procedures in Ukraine and their impact on the socio-economic development of the country have been studied. The critical importance of regulatory and legal acts for an effective economic system capable of solving the financial difficulties of enterprises is determined. It is noted that bankruptcy procedures provide clear mechanisms for the distribution of assets and the protection of creditors' rights, which helps to increase the confidence of investors and creates favorable conditions for attracting capital. The role of these procedures in stimulating entrepreneurship and the development of innovations in business, as well as their impact on saving jobs and preventing social crises, is substantiated. It is highlighted that transparent and effective legal support of bankruptcy procedures makes Ukraine resistant to the challenges of war, contributing to a high level of rights protection and creating a favorable investment climate. The **purpose of the article** is to review and analyze the regulatory and legal provision of bankruptcy procedures in Ukraine in order to determine their impact on the socio-economic development

of the country. The **research methodology** is based on the application of general scientific methods. They were applied directly. the following methods: analysis, synthesis, observation, generalization. However, the key method for the analysis of legal support for bankruptcy procedures in Ukraine was content analysis, which allowed to qualitatively examine the texts of regulatory acts and draw further conclusions. The **scientific novelty** of the work lies in the fact that for the first time normative legal acts in the field of ensuring bankruptcy procedures in Ukraine are systematized and their impact on the socio-economic development of the country is determined and the importance of bankruptcy procedures for the stability of the economy in war conditions is determined. **Conclusions.** The considered aspects indicate the need for constant improvement of the legislation and the implementation of regulatory acts regarding bankruptcy procedures in order to ensure the effective functioning of the economic system and the preservation of stability in the socio-economic development of the country. The need for further measures to improve this area to ensure the economic stability and competitiveness of the national economy in war conditions is also substantiated.

Key words: bankruptcy procedures, regulatory and legal support, efficiency, protection of rights, socio-economic development, investment, entrepreneurship, stability, jobs.

Постановка проблеми. Постановка проблеми полягає в тому, що наявне нормативно-правове забезпечення процедур банкрутства в Україні виявляє певні недоліки та неспроможність в повній мірі відповідати викликам економічної дійсності в умовах війни. Швидкі та динамічні зміни в бізнес-середовищі породжують проблеми у забезпеченні ефективності та прозорості процедур, а також у забезпеченні високого ступеня захисту прав інвесторів та відновлення фінансової стабільності підприємств. Завданням є виявлення та вирішення цих проблем для створення сучасної та адаптованої системи банкрутства, що сприятиме сталому економічному розвитку та підтримці соціальної стабільності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти проблеми ролі нормативно-правового забезпечення процедур банкрутства в Україні та її значення для соціально-економічного розвитку України досліджували такі науковці, як: М. Савченко [9], О. Шкуренко [9], І. Минчинська [3], Д. Зятіна [1], А. Згама [1] та інші.

Мета статті. Метою статті є розгляд та аналіз нормативно-правового забезпечення процедур банкрутства в Україні з метою визначення їхнього впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У зв'язку з повномасштабною воєнною агресією Росії проти України, Україна опинилася в умовах дефіциту як державного бюджету та фінансової неспроможності частини суб'єктів господарювання. Тож, Україна стикається з викликами, пов'язаними з економічною нестабільністю, корупцією та складними умовами ведення бізнесу. В умовах війни, банкрутство стає частим явищем, яке може впливати на різні сектори економіки та соціальні групи.

Тож, належне нормативно-правове забезпечення процедури банкрутства може зберегти стійкість економіки з врахуванням викликів війни.

Варто зазначити, що банкрутство – це процес фінансового неспроможності підприємств або фізичних осіб виконувати свої фінансові зобов'язання перед кредиторами. В умовах постійних змін у світовій економіці та внутрішніх факторів, таких як політична нестабільність чи економічні кризи, тема банкрутства стає особливо актуальною [3].

Нормативно-правове забезпечення процедур банкрутства в Україні не лише визначає ефективність фінансового відновлення підприємств, але й має важливе значення для сталого соціально-економічного розвитку країни.

Потрібно відзначити, що згідно з висловленням вченої І. Минчинської, величезна важливість приділяється належному нормативно-правовому забезпеченню процедур банкрутства:

– *стабільність фінансової системи:* визначає правила та процедури, які регулюють вирішення фінансових проблем підприємств. Ефективність цих процедур важлива для уникнення поширення фінансових криз та підтримки стабільності фінансової системи;

– *захист прав кредиторів та інвесторів:* забезпечує справедливий розподіл активів та захист прав тих, хто інвестував у підприємство чи надавав йому кредити. Це стимулює довіру до бізнесового середовища та привертає інвестиції;

– *підтримка підприємництва та інновацій:* можуть служити стимулом для розвитку підприємництва, дозволяючи неуспішним підприємствам вийти з фінансових труднощів та продовжити свою діяльність або надавати можливість новим ініціативам виникати на ринку;

– *соціальна стабільність*: забезпечення адекватного регулювання банкрутства важливо для запобігання масовим звільненням працівників та збереження соціальної стабільності. Це може бути досягнуто шляхом раціонального вирішення питань щодо збереження робочих місць та соціального захисту працівників;

– *позитивний вплив на імідж країни*: чітке та ефективно нормативно-правове регулювання банкрутства може підвищити міжнародний імідж країни серед інвесторів та партнерів, що сприяє розвитку економіки [3].

Отже, ці аргументи вказують на те, що належне регулювання банкрутства в Україні має важливе значення для різноманітних аспектів економічного та соціального розвитку країни.

Слід зазначити, що процедури банкрутства в Україні визначені рядом нормативно-правових актів, кожен з яких відіграє важливу роль у регулюванні та вирішенні фінансових труднощів суб'єктів господарювання. Аналіз цих актів дозволяє виявити позитивні аспекти та недоліки, що можуть виникнути у процесі застосування.

Отже, огляд основних нормативно-правових актів та вказує на можливі недоліки, які можуть виникати при їхньому застосуванні в контексті процедур банкрутства в Україні.

Доречно наголосити, що Кодекс України з процедур банкрутства визначає правові засади проведення процедур банкрутства та регулює відносини між учасниками цих процедур, такими як боржник, кредитори, органи управління банкрутством та інші. Законодавство цього роду має ключове значення для стабільності економіки та бізнес-середовища.

Деякі аспекти, які можуть вказувати на значення Кодексу з процедур про банкрутство для соціально-економічного розвитку України:

– *стимулювання ефективності бізнесу*: шляхом надання можливостей для реструктуризації боргів та відновлення діяльності підприємств, Кодекс може сприяти збереженню робочих місць та стимулюванню підприємницької активності;

– *захист прав кредиторів*: кодекс встановлює механізми для захисту прав кредиторів, що може підвищити довіру до фінансових відносин та привертати інвестиції;

– *сприяння фінансовій стабільності*: ефективні процедури банкрутства допомагають

управляти фінансовими ризиками та уникнути системних криз;

– *удосконалення правового середовища*: забезпечення чітких та справедливих правил гри може залучити інвесторів та сприяти розвитку бізнес-спільноти;

– *розвиток судової системи*: процедури банкрутства можуть стимулювати розвиток судової системи та її здатність швидко та ефективно вирішувати економічні спори [2].

Необхідно підтримати думку вчених М. Савченка та О. Шкурника [9], що Податковий кодекс України є одним із ключових законодавчих актів, що регулює систему оподаткування в Україні. Його значення для соціально-економічного розвитку країни важко переоцінити. Деякі аспекти, які визначають значення Податкового кодексу для України: збір ресурсів для бюджету, регулювання економічної активності, соціальна справедливість, привертання інвестицій, підтримка галузей та регіонів [9]. Отже, Податковий кодекс визначає економічний ландшафт та взаємовідносини між державою, підприємствами та громадянами. Ефективне його використання допомагає створити стабільне та стимулююче для розвитку податкове середовище в Україні.

Варто підкреслити, що Цивільний кодекс України є не лише нормативним актом, але й фундаментальною правовою основою, що визначає та регулює цивільні відносини в нашій країні. Його значення для соціально-економічного розвитку України простежується через кілька важливих аспектів. Цей кодекс втілює стандарти економічної активності, надаючи підприємствам та бізнес-спільноті можливість розвиватися в стабільному та передбачуваному правовому середовищі.

Варто наголосити, що Цивільний кодекс формує культуру правового спілкування, визначаючи засади взаємодії та визнання прав суб'єктів цивільних відносин. Він не просто регулює, а творить мистецтво правової взаємодії та відносин, де кожен учасник відчуває себе захищеним та визнаним [10].

Таким чином, Цивільний кодекс виступає не просто як правовий акт, а як ключовий елемент у розвитку економіки, сприяючи сталому соціально-економічному розвитку України та забезпечуючи правовий захист усіх учасників цивільних відносин.

Таблиця 1

Нормативно-правове регулювання процедур банкрутства в Україні

Назва актах	Дата Номер	Короткий опис	Недолік(и)
Кодекс України з процедур банкрутства [2]	№ 2597-VIII, 18 жовтня 2018	визначає порядок проведення процедур банкрутства	не завжди ефективно вирішує проблеми швидкості розгляду справ та виконання рішень
Податковий кодекс України [4]	№ 2755-VI, 02 грудня 2010	визначає податкові аспекти банкрутства	недостатнє врахування особливостей боржників під час податкових розрахунків
Цивільний кодекс України [10]	№ 435-IV, 16 січня 2003	регулює правові відносини в рамках процедур банкрутства	вимагає додаткового уточнення щодо вирішення конфліктів між учасниками
“Про антимонопольний комітет” Закон України [5]	№ 3659-XII, 26 листопада 1993	регулює аспекти конкуренції в економіці та впливає на конкурсні процедури	потребує більшої відкритості та ефективності у розслідуванні порушень
“Про захист економічної конкуренції” Закон України [7]	№ 2210-III, 11 січня 2001	визначає заходи щодо захисту конкуренції та впливає на конкурентний аспект банкрутства	не завжди забезпечує ефективний контроль за порушеннями конкурентних правил
“Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” Закон України [8]	№ 2664-III, 12 липня 2001	визначає правила фінансових послуг та регулювання ринків	деякі положення можуть бути недостатньо збалансованими, створюючи прогалини у регулюванні
“Про банки і банківську діяльність” Закон України [6]	№ 2121-III, 07 грудня 2000	регулює банківську діяльність в Україні	не завжди надає достатні інструменти для контролю за ризиками та протидії фінансовим кризам.

Таблиця модифікована автором

Доречно підкреслити, що Закон України “Про антимонопольний комітет”, що це закон України, який визначає правові засади діяльності та повноваження антимонопольного органу в країні. Закон має велике значення для соціально-економічного розвитку України, оскільки він спрямований на запобігання та регулювання монопольної діяльності, захист конкуренції, та створення умов для ефективного функціонування ринку. Це сприяє розвитку конкурентоспроможного бізнес-середовища, захисту прав споживачів та стимулюванню економічної активності в країні [5].

Доречно не погоджуватись з думкою вчених Д. Зятіна та А. Згама [1], що закони «Про захист економічної конкуренції» [7], «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [8] і «Про банки і банківську діяльність» [6] в Україні є ключовими правовими актами, які спільно визначають правила гри в економіці. Їхнє значення для соціально-економічного розвитку країни виявляється у забезпеченні конкурентоспроможного бізнес-середовища, створенні стійкої фінансової системи та сприянні розвитку економіки.

Крім того, ці закони спрямовані на захист конкуренції, запобігання монопольним прак-

тикам, створення умов для інновацій та розвитку бізнесу. Правила щодо фінансових послуг регулюються для забезпечення стабільності фінансової системи, захисту прав клієнтів та привертання інвестицій. Водночас, норми, що стосуються банківської діяльності, гарантують стабільність банківської системи, захист вкладників та підтримують кредитування, що сприяє економічному розвитку.

Таким чином, разом ці закони є невід’ємною частиною правового середовища, яке формує умови для росту бізнесу, приваблює інвестиції та сприяє сталому соціально-економічному розвитку України.

Доцільно зазначити, що нормативно-правове забезпечення процедур банкрутства в Україні грає ключову роль у створенні стабільного та прозорого економічного середовища. Основне значення цього законодавства для соціально-економічного розвитку України можна розкрити наступним чином:

– *захист кредиторів і інвесторів*: норми, що регулюють процедури банкрутства, визначають права та обов’язки кредиторів, сприяючи відкритості та справедливості у розподілі активів. Це розбудовує довіру в інвестиційному середовищі та стимулює фінансові потоки;

– *стимулювання підприємництва та інновацій*: процедури банкрутства, які дозволяють компаніям реструктурувати свій борг чи припинити діяльність, створюють умови для збереження бізнесів та збереження робочих місць. Це може сприяти розвитку інновацій та підприємництва, бо підприємства відчувають більшу безпеку та можливість випробувати нові напрямки;

– *ефективне вирішення фінансових криз*: забезпечення чітких та ефективних процедур банкрутства сприяє швидкому та ефективному вирішенню фінансових проблем компаній. Це дозволяє уникнути загострення економічних криз та сприяє швидкому відновленню стабільності в галузі;

– *підтримка підприємств та збереження робочих місць*: Нормативно-правове забезпечення процедур банкрутства передбачає механізми для збереження підприємств та робочих місць. Це важливо для соціальної стабільності та виключення негативних соціальних наслідків економічних труднощів;

– *забезпечення правової стабільності*: існування чіткої та справедливої системи процедур банкрутства створює правову стабільність, що є важливим фактором для повернення інвестицій та збереження довіри до економічного середовища [3].

Крім того, нормативно-правове забезпечення процедур банкрутства в Україні має вирішальне значення для створення розвинутої та стійкої економіки, яка сприяє росту бізнесу, інновацій та забезпеченню соціальної стабільності.

Підвищення ефективності і дієвості нормативно-правового забезпечення процедур банкрутства в Україні є нагальним питанням

з огляду на величезні руйнування інфраструктури, постійні виклики для суб'єктів господарювання пов'язаних з необхідністю зміни логістичних шляхів і релокацією бізнесу.

Отже, нормативно-правове забезпечення процедур банкрутства в Україні визначає важливі аспекти для сталого соціально-економічного розвитку. Ефективність цих процедур підтримує економічну стабільність, захищає права інвесторів та кредиторів, стимулює підприємство та інновації, зберігає робочі місця та робить країну привабливою для інвестицій. Таке нормативно-правове середовище є ключовим фактором для розвитку стійкої економіки України.

Висновок. Таким чином, проаналізувавши вищезазначене можна дійти висновків, щодо нормативно-правового забезпечення процедур банкрутства в Україні та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни. Нормативно-правові акти, що регулюють процедури банкрутства, є критично важливими для створення ефективною та стійкою економічної системи, сприяючи вирішенню фінансових труднощів підприємств та забезпечуючи їхню фінансову реабілітацію. Процедури банкрутства надають чіткі механізми для розподілу активів та захисту прав кредиторів, що сприяє підвищенню довіри інвесторів і створює сприятливі умови для залучення капіталу.

Отже, наявність розвинутої та адаптованої до потреб війни системи нормативно-правового регулювання процедур банкрутства в Україні має стратегічне значення для розвитку стійкої економічної системи, забезпечує баланс інтересів учасників економічних відносин та сприяє соціальній та економічній стабільності країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зягіна Д.В., Згама А.О. Окремі питання процедур внутрішнього та іноземного банкрутства в Україні. *Право*. № 74, 2022 р. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/01/27.pdf>
2. Кодекс України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018р. № 2597-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2597-19> (дата звернення 01.01.2024)
3. Минчинська І. В. Ефективність державного регулювання банкрутства підприємств в Україні. *Ефективна економіка*. № 8, 2021 р. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2021/97.pdf
4. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010р. № 2755-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2755-17> (дата звернення 01.01.2024)
5. Про антимонопольний комітет: Закон України від № 26 листопада 1993 р. № 3659-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3659-12> (дата звернення 01.01.2024)
6. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000 р. № 2121-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2121-14> (дата звернення 01.01.2024)

7. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001р. № 2210-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2210-14> (дата звернення 01.01.2024)
8. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001р. № 2664-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення 01.01.2024)
9. Савченко М. В., Шкуренко О.В. Детермінанти фінансово-економічної кризи в умовах глобалізації. *Економіка і організація управління*. 2018, № 3, С. 37–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2018_3_6
10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> (дата звернення 01.01.2024)

REFERENCES:

1. Ziatina, D.V., & Zghama, A.O. (2022). Okremi pytannia protsedur vnutrishnoho ta inozemnoho bankrutstva v Ukraini [Separate issues of domestic and foreign bankruptcy procedures in Ukraine]. *Pravo*. № 74. Retrieved from: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/01/27.pdf> [in Ukrainian].
2. Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva vid 18 zhovtnia 2018r. № 2597-VIII [The Bankruptcy Procedures Code of Ukraine dated October 18, 2018, №. 2597-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2597-19> (Accessed: January 01, 2024) [in Ukrainian].
3. Mynchynska, I.V. (2021). Efektyvnist derzhavnoho rehulivannia bankrutstva pidpriemstv v Ukraini [Effectiveness of state regulation of bankruptcy of enterprises in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*. № 8. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2021/97.pdf [in Ukrainian].
4. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02 hrudnia 2010r. № 2755-VI [The Tax Code of Ukraine dated December 2, 2010, № 2755-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2755-17> (Accessed: January 01, 2024) [in Ukrainian].
5. Pro antymonopolnyi komitet: Zakon Ukrainy vid № 26 lystopada 1993 r. № 3659-XII [The Antimonopoly Committee of Ukraine: Law of Ukraine dated November 26, 1993, № 3659-XII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3659-12> (Accessed: January 01, 2024) [in Ukrainian].
6. Pro banky i bankivsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 07 hrudnia 2000 r. № 2121-III [The Law of Ukraine on Banks and Banking Activities dated December 7, 2000, № 2121-III]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2121-14> (Accessed: January 01, 2024) [in Ukrainian].
7. Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii: Zakon Ukrainy vid 11 sichnia 2001r. № 2210-III [The Law of Ukraine on Protection of Economic Competition dated January 11, 2001, № 2210-III]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2210-14> (Accessed: January 01, 2024) [in Ukrainian].
8. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehulivannia rynkiv finansovykh posluh: Zakon Ukrainy vid 12 lypnia 2001r. № 2664-III [The Law of Ukraine on Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets dated July 12, 2001, № 2664-III]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (Accessed: January 01, 2024) [in Ukrainian].
9. Savchenko, M.V., & Shkurenko, O.V. (2018). Determinanty finansovo-ekonomichnoi kryzy v umovakh hlobalizatsii [Determinants of the financial and economic crisis in the conditions of globalization]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*. 3. S. 37–47. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2018_3_6 [in Ukrainian].
10. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia (2003) r. № 435-IV [The Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003, № 435-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/43515> (Accessed: January 01, 2024) [in Ukrainian].

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-1.15>

Іван ШКУРАТ

доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри теорії та практики управління, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ivanshkurat@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8810-2890

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА СПІВПРАЦЯ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ: РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ДОГОВІРНИХ МЕХАНІЗМІВ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена проблематиці транснаціональної співпраці в сфері захисту прав споживачів у глобалізованому світі. Розглядаємо проблеми, пов'язані зі зростаючим обсягом міжнародної торгівлі та електронної комерції, які впливають на безпеку, якість та права споживачів. Досліджуються різні аспекти споживчої безпеки та виклики, що стоять перед споживачами в глобальному масштабі. Зазначаються, що ефективний захист прав споживачів потребує спільних зусиль міжнародних організацій, національних урядів, громадських організацій та бізнес-сектору. Наголошено на необхідності розробки спільних механізмів регулювання, стандартів якості та сертифікації для забезпечення довіри споживачів до міжнародних товарів та послуг. Висвітлюються роль і важливість міжнародних організацій, національних урядів, громадських організацій та бізнес-сектору у розвитку ефективної транснаціональної співпраці для захисту прав споживачів. Визначено розумінню проблематики та викликів захисту прав споживачів у глобальному контексті, а також стимулює необхідність спільних дій та партнерства для забезпечення безпеки, довіри та прав споживачів на міжнародному рівні. Досліджується тема важливості транснаціональної співпраці для захисту прав споживачів у глобалізованому світі. Захист прав споживачів стає все більш актуальним у зв'язку зі зростаючою міжнародною торгівлею та електронною комерцією, що призводить до збільшення ризиків для споживачів у глобальному масштабі. Розглядаються можливі шляхи розв'язання проблеми, такі як розробка єдиної системи стандартів, застосування міжнародних сертифікаційних органів, розвиток механізмів альтернативного врегулювання спорів, сприяння споживчій освіті та створення електронних майданчиків для звернень споживачів. Підкреслено стимуляція до подальших досліджень та співпраці між всіма зацікавленими сторонами з метою покращення захисту прав споживачів на міжнародному рівні. Тільки через взаємодію міжнародних організацій, національних урядів, громадських організацій та бізнес-сектору можна досягти позитивних змін у сфері захисту споживачів та забезпечити їх права та довіру до міжнародного ринку. **Метою статті** є вивчення та аналіз транснаціональної співпраці в сфері захисту прав споживачів з особливим акцентом на роль міжнародних організацій та договірних механізмів в контексті України. **Методологія дослідження** включає аналіз літературних джерел, вивчення міжнародних договорів та конвенцій, проведення емпіричних досліджень та інтерв'ю з експертами з метою визначення ефективних стратегій транснаціональної співпраці в сфері захисту прав споживачів в Україні.

Науковою новизною цієї роботи є систематизація та аналіз сучасного стану транснаціональної співпраці в сфері захисту прав споживачів з урахуванням досвіду міжнародних організацій та договірних механізмів, а також висвітлення перспектив впровадження цих підходів в українській практиці.

Ключові слова: транснаціональна співпраця, захист прав споживачів, міжнародні організації, національні уряди, громадські організації.

Ivan SHKURAT

Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor, Professor of the Department of Management Theory and Practice, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute"

ivanshkurat@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8810-2890

TRANSNATIONAL COOPERATION IN THE FIELD OF CONSUMER RIGHTS PROTECTION: THE ROLE OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AND CONTRACTUAL MECHANISMS IN UKRAINE

Abstract. The article is devoted to the issue of transnational cooperation in the field of consumer rights protection in the globalized world. We consider the challenges associated with the growing volume of international trade and electronic commerce, which affect safety, quality and consumer rights. Various aspects of consumer safety and challenges facing

consumers on a global scale are explored. It is noted that effective protection of consumer rights requires joint efforts of international organizations, national governments, public organizations and the business sector. The need to develop joint regulatory mechanisms, quality standards and certification to ensure consumer confidence in international goods and services was emphasized. The role and importance of international organizations, national governments, public organizations and the business sector in the development of effective transnational cooperation for the protection of consumer rights are highlighted. Determined to understand the issues and challenges of protecting consumer rights in a global context, and also stimulates the need for joint action and partnership to ensure safety, trust and consumer rights at the international level. The theme of the importance of transnational cooperation for the protection of consumer rights in a globalized world is explored. Consumer protection is becoming increasingly important due to growing international trade and e-commerce, which leads to increased risks for consumers on a global scale. Possible ways to solve the problem are considered, such as the development of a unified system of standards, the use of international certification bodies, the development of alternative dispute resolution mechanisms, the promotion of consumer education and the creation of electronic platforms for consumer appeals. Stimulation for further research and cooperation between all interested parties with the aim of improving the protection of consumer rights at the international level is emphasized. Only through the interaction of international organizations, national governments, public organizations and the business sector can positive changes be achieved in the field of consumer protection and ensure their rights and trust in the international market. **The purpose** of the article is to study and analyze transnational cooperation in the field of consumer rights protection with special emphasis on the role of international organizations and contractual mechanisms in the context of Ukraine. **The research methodology** includes the analysis of literary sources, the study of international treaties and conventions, conducting empirical research and interviews with experts in order to determine effective strategies for transnational cooperation in the field of consumer rights protection in Ukraine.

The scientific novelty of this work is the systematization and analysis of the current state of transnational cooperation in the field of consumer rights protection, taking into account the experience of international organizations and contractual mechanisms, as well as highlighting the prospects for the implementation of these approaches in Ukrainian practice.

Key words: transnational cooperation, protection of consumer rights, international organizations, national governments, public organizations.

Постановка проблеми. У глобалізованому світі зі зростаючим обсягом міжнародної торгівлі та електронної комерції, захист прав споживачів стає актуальним та складним завданням. Незважаючи на існуючі національні та міжнародні нормативи, споживачі зіштовхуються з недостатнім контролем якості товарів та послуг, порушенням їх прав у глобальному масштабі, а також зі складними процедурами вирішення споживчих суперечок між країнами. Недостатні спільні стратегії та механізми міжнародної співпраці між різними зацікавленими сторонами у сфері захисту прав споживачів призводять до збільшення ризиків для споживачів та негативного впливу на їх довіру до міжнародного ринку. Тому вирішення цієї проблеми потребує ефективної транснаціональної співпраці, розробки спільних механізмів регулювання та забезпечення захисту прав споживачів на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми транснаціональної співпраці в сфері захисту прав споживачів: ролі міжнародних організацій та договірних механізмів в Україні досліджували такі науковці, як: Є. Борисов, О. Карпенко, М. Парасюк, О. Руднева та інші.

Мета статті. Метою статті є розгляд проблем та викликів, пов'язаних із захистом прав

споживачів у глобалізованому світі та необхідність транснаціональної співпраці для ефективного забезпечення захисту прав споживачів на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Транснаціональна співпраця в сфері захисту прав споживачів включає взаємодію між різними країнами та міжнародними організаціями з метою забезпечення високого рівня захисту прав споживачів на міжнародному рівні. У сучасному глобалізованому світі, коли товари і послуги широко перетинають національні кордони, споживачі стають більш уразливими перед різноманітними ризиками та небезпеками.

Доречно наголосити, що міжнародні організації грають ключову роль у забезпеченні транснаціональної співпраці в сфері захисту прав споживачів. Однією з найважливіших організацій у цьому контексті є ООН (Організація Об'єднаних Націй), зокрема, його спеціальний орган – Комісія ООН з прав споживачів. Ця комісія зосереджується на розробці політик та рекомендацій для забезпечення захисту прав споживачів у всьому світі.

Слід додати, що однією важливою міжнародною організацією є Європейський Союз (далі – ЄС). ЄС встановив широкі стандарти та правила щодо захисту прав споживачів для

своїх членів, і ці стандарти застосовуються до товарів і послуг, які імпортуються з інших країн. Таким чином, країни, які бажають торгувати з ЄС, часто змушені дотримуватись стандартів захисту прав споживачів, прийняти відповідні закони та політики [2, с. 25–27].

Варто зазначити думку вченого Х. Ходанича [7, с. 253–263], що існують договірні механізми, такі як міжнародні угоди та торгові домовленості, які можуть сприяти захисту прав споживачів. Наприклад, угоди про взаєморозуміння між країнами можуть сприяти обміну інформацією та досвідом у сфері захисту прав споживачів. Торговельні угоди можуть містити положення про захист прав споживачів, які зобов'язують країни дотримуватись певних стандартів, коли вони здійснюють торгівлю один з одним.

Крім цього, Україна також бере участь у міжнародній співпраці з питань захисту прав споживачів. Країна є членом різних міжнародних організацій, де вона співпрацює з іншими країнами та організаціями з метою розвитку і зміцнення захисту прав споживачів. Крім того, при вступі до Світової Торговельної Організації, Україна зобов'язалась дотримуватись стандартів і правил СТО, що стосуються захисту прав споживачів.

Отже, міжнародні організації та договірні механізми відіграють важливу роль у забезпеченні транснаціональної співпраці в сфері захисту прав споживачів, сприяючи встановленню стандартів, обміну інформацією та спільним діям для забезпечення безпеки та прав споживачів у всьому світі [5].

Важливо зазначити, що транснаціональна співпраця в сфері захисту прав споживачів вимагає постійного вдосконалення та адаптації до змін у світі. Технологічний прогрес, міжнародна торгівля, зміни в законодавстві та економічні тенденції можуть впливати на споживачів і потребують активного реагування з боку міжнародних організацій і держав. Одним із сучасних викликів є захист прав споживачів в інтернет-середовищі. З популяризацією електронної комерції та онлайн-покупок зростає ризик шахрайства, крадіжки особистих даних та неправомірної обробки інформації про споживачів. Тому міжнародні організації та уряди мають співпрацювати, щоб розробити ефективні механізми регулювання електронної комерції та захисту споживачів в онлайн-середовищі.

Також слід звернути увагу на значущість споживчої освіти. Свідомий та освічений споживач має кращі шанси захистити свої права. Міжнародні організації можуть сприяти розвитку програм та матеріалів для споживчої освіти, щоб забезпечити, що споживачі розуміють свої права та можуть діяти відповідно до цих знань [20].

Необхідно відмітити думку О. Руднева [6], що партнерство між різними країнами і міжнародними організаціями є важливим для обміну найкращими практиками та досвідом. Взаємне навчання та усвідомлення проблем, з якими стикаються різні країни, допоможуть знайти більш ефективні рішення із захисту прав споживачів.

Крім того, Україна, як країна зі своїм власним законодавством та внутрішніми викликами, також може активно сприяти транснаціональній співпраці. Участь у міжнародних форумах, конференціях, обмін досвідом та розробка спільних ініціатив допоможуть зміцнити захист прав споживачів як на національному, так і на міжнародному рівні. Доречно наголосити, що транснаціональна співпраця в сфері захисту прав споживачів є необхідним елементом у забезпеченні сталого розвитку, захисту прав людей та забезпеченні їх безпеки у глобалізованому світі. Міжнародні організації, держави та споживачі повинні працювати разом, щоб забезпечити ефективний захист прав споживачів і створити сприятливі умови для їх споживання товарів та послуг.

Отже, розвиток транснаціональної співпраці в сфері захисту прав споживачів потребує розширення міжнародних стандартів та регуляторних механізмів. Одним із способів цього досягнення є укладення міжнародних договорів та угод, спрямованих на захист прав споживачів [3].

Проте, посилення взаємодії між країнами у рамках міжнародних організацій дозволить створити єдиний механізм для реагування на спільні проблеми і створення узгоджених стратегій. Наприклад, створення спільних баз даних про небезпечні товари, обмін інформацією про випадки порушення прав споживачів, взаємна допомога у розслідуванні та покаранні порушників можуть стати результативними діями у боротьбі з недобросовісними виробниками і постачальниками. Окрім цього, розвиток елек-

тронної торгівлі і міжнародного онлайн-бізнесу ставить перед споживачами нові виклики. Необхідно створити міжнародні правові стандарти для захисту споживачів в інтернеті, включаючи механізми регулювання електронних платежів, контроль якості товарів і послуг, захист персональних даних та боротьба з онлайн-шахраями.

Необхідно звернути увагу, що на думку вченого Т. Шатарська [8], який вважає що для ефективної транснаціональної співпраці також важлива роль міжнародних неурядових організацій та громадських об'єднань. Вони можуть виконувати функцію нагляду за додержанням прав споживачів, звертати увагу на проблеми та недоліки у системі захисту прав, а також ставити на порядок денний питання, що стосуються безпеки і прав споживачів на міжнародному рівні.

Варто наголосити, що транснаціональна співпраця в сфері захисту прав споживачів передбачає спільний підхід країн і організацій, важливо забезпечити відкритий діалог та конструктивну співпрацю між всіма зацікавленими сторонами. Регулярні зустрічі, конференції, семінари і обмін досвідом допоможуть удосконалити систему захисту прав споживачів і забезпечити збалансований підхід до вирішення споживчих питань.

Крім цього, національні уряди також мають активно сприяти транснаціональній співпраці, створюючи сприятливі законодавчі умови для захисту прав споживачів та ефективно співпрацюючи з міжнародними партнерами. Загалом, розвиток транснаціональної співпраці в сфері захисту прав споживачів вимагає колективних зусиль національних урядів, міжнародних організацій, неурядових організацій та самих споживачів. Тільки спільними зусиллями можна забезпечити ефективний захист прав споживачів у всьому світі [8].

Важливо звернути увагу на роль міжнародних стандартів і сертифікацій в сфері захисту прав споживачів. Міжнародні організації можуть сприяти встановленню єдиної системи стандартів якості і безпеки товарів та послуг, що забезпечить довіру споживачів і сприятиме розвитку міжнародної торгівлі.

Однією з ініціатив у цьому напрямку є формування міжнародних сертифікаційних установ, які здійснюють контроль за дотриманням стандартів безпеки та якості продукції. Товари,

які проходять таку сертифікацію, стають більш затребуваними серед споживачів через гарантії їхньої якості та надійності. Втілення міжнародних норм також слугує перешкодою для недобросовісних виробників та дистриб'юторів, які не можуть відповідати встановленим критеріям безпеки та якості.

Варто підкреслити, що розвиток міжнародної співпраці також вимагає підтримки правової бази і механізмів врегулювання споживчих суперечок. Важливим є створення ефективних механізмів альтернативного врегулювання спорів (ADR), таких як медіація та арбітраж, які допоможуть вирішувати суперечки між споживачами та підприємствами без необхідності звертатися до судів. Значною перевагою міжнародних організацій є також їх здатність координувати співпрацю між різними країнами в разі кризових ситуацій або масштабних порушень прав споживачів. Швидке та координоване реагування на такі ситуації допоможе захистити права і інтереси споживачів і забезпечить покарання порушників [4].

Варто звернути увагу на позицію Є. Борисова [1], який підкреслює важливість електронних площадок для підсилення транснаціональної взаємодії у захисті прав споживачів. Розробка онлайн-ресурсів для обміну даними, подачі заяв та скарг від споживачів спонукатиме до оперативного вирішення виникаючих проблем і може служити ефективною зброєю проти порушень прав споживачів на глобальному рівні. Крім того, забезпечення доступності та зрозумілості інформації про права споживачів у різних країнах та різних мовах також є важливою складовою транснаціональної співпраці. Інформаційні кампанії та освітні заходи, спрямовані на підвищення обізнаності споживачів, допоможуть їм бути більш свідомими та впевненими при захисті своїх прав.

Варто наголосити, що транснаціональна співпраця в сфері захисту прав споживачів вимагає гармонізації міжнародних стандартів, забезпечення ефективних механізмів альтернативного врегулювання спорів, створення міжнародних сертифікаційних органів, підтримки правової бази та інформаційної доступності. Тільки шляхом спільних зусиль та співпраці країн, організацій та споживачів можна забезпечити ефективний захист прав споживачів на міжнародному рівні.

Доречно зазначити, що спільна робота різних секторів суспільства є ключовою у забезпеченні прав споживачів. Урядові структури, як основні регулятори, забезпечують законодавчий фундамент та нагляд за дотриманням правил. Неприбуткові організації, в свою чергу, виконують роль посередників між громадянами та органами влади, вони зосереджують увагу на основних проблемах та підтримують ініціативи, спрямовані на захист прав споживачів. Комерційний сектор, будучи основним виробником та постачальником товарів та послуг, відіграє вирішальну роль у практичному дотриманні стандартів якості та безпеки. Тому важливість їхньої взаємодії та співпраці не може бути недооцінена у контексті захисту прав споживачів.

Варто зауважити, що національні уряди мають головну роль у створенні законодавства та нормативно-правового середовища, яке гарантує права споживачів. Проте, у світі зі складною глобалізацією та міжнародною торгівлею, транснаціональна співпраця стає невід'ємною частиною успішного захисту прав споживачів. Уряди повинні активно співпрацювати в межах міжнародних організацій, обмінюватися досвідом та передовими практиками, і створювати спільні стратегії для ефективного вирішення глобальних споживчих питань.

Крім цього, роль неурядових організацій у захисті прав споживачів надзвичайно важлива. Вони виступають за інтереси споживачів, сприяють формуванню свідомого споживачького поведінки, проводять освітні кампанії та допомагають споживачам звертатися із скаргами та зверненнями до компетентних органів. Громадські організації також можуть виконувати функцію моніторингу та нагляду за дотриманням прав споживачів, що додає прозорості і ефективності у сферу захисту споживачів.

Слід додати, що підприємства мають велику відповідальність за захист прав споживачів. Вони повинні дотримуватись стандартів якості та безпеки, надавати правдиву та чітку інформацію про свою продукцію та послуги, і реагу-

вати на скарги споживачів. Бізнес-сектор може також брати участь у розвитку добровільних ініціатив та стандартів, які підвищують рівень захисту прав споживачів [7].

Роль міжнародних організацій у сприянні транснаціональній співпраці та захисту прав споживачів багатогранна. Вони мають сприяти розробці і впровадженню стандартів якості та безпеки, забезпеченню регуляторних механізмів, координації дій між державами та організаціями, а також стимулювати освітні програми для підвищення обізнаності споживачів.

Отже, взаємодія між урядами, громадськими організаціями, бізнес-сектором та міжнародними організаціями є ключовим фактором у розвитку транснаціональної співпраці в сфері захисту прав споживачів. Тільки шляхом спільних зусиль та партнерства можна забезпечити стійкий та ефективний захист прав споживачів у глобальному масштабі.

Висновок. Проаналізувавши вищезазначене можна дійти висновку, що транснаціональна співпраця в сфері захисту прав споживачів є необхідною у сучасному світі з глобалізованою економікою та міжнародною торгівлею. Міжнародні організації, національні уряди, громадські організації та бізнес-сектор повинні співпрацювати разом, щоб забезпечити ефективний захист прав споживачів на міжнародному рівні. Міжнародні організації грають важливу роль у встановленні стандартів та рекомендацій для захисту прав споживачів. ООН, Європейський Союз та інші організації працюють над розвитком політик та нормативних актів для забезпечення безпеки та прав споживачів у всьому світі.

Таким чином, взаємодія між усіма сторонами: міжнародними організаціями, урядами, громадськими організаціями та бізнес-сектором, є ключовим фактором у забезпеченні стійкого та ефективного захисту прав споживачів на міжнародному рівні. Тільки спільними зусиллями можна досягти успіху в глобальному контексті та забезпечити безпеку, довіру та права споживачів у всьому світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисов Є. Є. Відступ держав від міжнародних зобов'язань у сфері прав людини: теорія та практика. Одеса 2020 р. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/1892>
2. Деякі з внутрішніх проблем ЄС, що аналізувалися у попередніх дослідженнях Центру Разумкова, залишаються актуальними і нині. Україна-ЄС: шлях до політичної асоціації. *Центр Разумкова*. 2021. с. 25–27 URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_association.pdf

3. Карпенко О. В. Забезпечення національної безпеки в контексті участі України в діяльності міжнародних організацій. *Політичне життя*. 2020, № 2. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/8852>
4. Механізм функціонування міжнародних організацій. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/185118/mod_resource/content/1/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%203.pdf
5. Парасюк М. В. Проблемні аспекти захисту прав споживачів в Україні. *Науковий вісник: Ужгородського національного університету*. 2017. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/pdf>
6. Руднева О. М. Поняття та види міжнародних інституційних механізмів забезпечення та захисту прав людини. С. 27–32 URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/2_2012/07.pdf
7. Ходанич Х. Сутність та функції міжнародних організацій у сучасних міжнародних відносинах. *Збірник наукових праць*. 2018, № 1, С. 253–263.
8. Шатарська Т. Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини. URL : <https://www.shatarska.in.ua/2-mizhnarodni-mexanizmi-zaxistu-prav-lyudini-pravo-gromadyan-ukra%D1%97ni-na-zvernennya-do-konvencijnix-organiv-z-zaxistu-prav-lyudini/>

REFERENCES:

1. Borysov, Ye.Ie. (2020). Vidstup derzhav vid mizhnarodnykh zobov`iazan u sferi prav liudyny: teoriia ta praktyka [Retreat of states from international obligations in the field of human rights: theory and practice]. Odesa. Retrieved from: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/1892> [in Ukrainian].
2. Deiaiki z vnutrishnikh problem Yes, shcho analizuvalysia u poperednikh doslidzhenniakh Tsentru Razumkova, zalyshaiutsia aktualnymy i nyny. Ukraina-Yes: shliakh do politychnoi asotsiatsii [Some of the internal problems of the EU, which were analyzed in the previous studies of the Razumkov Center, remain relevant even now. Ukraine-EU: the path to political association]. *Tsentr Razumkova*. s. 25–27. Retrieved from: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_association.pdf [in Ukrainian].
3. Karpenko, O.V. (2020). Zabezpechennia natsionalnoi bezpeky v konteksti uchasti Ukrainy v diialnosti mizhnarodnykh orhanizatsii [Ensuring national security in the context of Ukraine's participation in the activities of international organizations]. *Politychne zhyttia* № 2, Retrieved from: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/8852> [in Ukrainian].
4. Mekhanizm funktsionuvannia mizhnarodnykh orhanizatsii [Mechanism of functioning of international organizations]. Retrieved from: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/185118/mod_resource/content/1/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%203.pdf [in Ukrainian].
5. Parasiuk, M.V. (2017). Problemni aspekty zakhystu prav spozhyvachiv v Ukraini [Problematic aspects of consumer rights protection in Ukraine]. *Naukovyi visnyk: Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Retrieved from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/pdf> [in Ukrainian].
6. Rudnieva, O.M. Poniattia ta vydy mizhnarodnykh instytutsiinykh mekhanizmiv zabezpechennia ta zakhystu prav liudyny [Concepts and types of international institutional mechanisms for ensuring and protecting human rights]. s. 27–32. Retrieved from: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/2_2012/07.pdf [in Ukrainian].
7. Khodanych, Kh. (2018). Sutnist ta funktsii mizhnarodnykh orhanizatsii u suchasnykh mizhnarodnykh vidnosynakh [The essence and functions of international organizations in modern international relations]. *Zbirnyk naukovykh prats*. № 1, s. 253–263 [in Ukrainian].
8. Shatarska, T. Mizhnarodni mekhanizmy zakhystu prav liudyny. Pravo hromadian Ukrainy na zvernennia do konventsiiinykh orhaniv z zakhystu prav liudyny [International mechanisms for the protection of human rights. The right of citizens of Ukraine to apply to convention bodies for the protection of human rights]. Retrieved from: <https://www.shatarska.in.ua/2-mizhnarodni-mexanizmi-zaxistu-prav-lyudini-pravo-gromadyan-ukra%D1%97ni-na-zvernennya-do-konvencijnix-organiv-z-zaxistu-prav-lyudini/> [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ЕКОЛОГІЯ

Наталія ВОЛОШИНА, Антон МАРТЮХІН ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗИМОВОГО УТРИМАННЯ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ.....	3
Наталія ГНАТЮК, Галина СЛОБОДЯНИК СТАН ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ТВЕРДИМИ ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	9
Наталія ЛИМАР, Людмила ГОМЛЯ, Марина ДЯЧЕНКО-БОГУН, Тетяна ШКУРА, Вікторія РОКОТЯНСЬКА ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗА КОМПЛЕКСОМ МОРФОЛОГІЧНИХ ОЗНАК ХВОЙНИХ РОСЛИН.....	17
Yuliia NAKONECHNA, Angelina CHUGAI, Oleksandr MUDRAK SPECIES COMPOSITION OF FISH FAUNA IN THE BIOMONITORING SYSTEM OF THE MYKOLAIV OBLAST RIVERS.....	27

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

Олег БЛИК ОБГРУНТУВАННЯ КОНТРОЛЮ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ПРИ ДЕРЖАВНОМУ ЕЛЕКТРОННОМУ УПРАВЛІННІ	38
Tatiana BRANITSKA, Nataliya LOGUTINA MEDIATION AS A MEANS OF CONFLICT COMPETENCE DEVELOPMENT OF FUTURE MANAGERS: PSYCHOLOGICAL ASPECTS.....	46
Богдан ГРИВНАК, Іван ЛОПУШИНСЬКИЙ, Ілона САПІЖАК ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕГОЛОШЕНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	53
Тетяна ДРОЗД ГРОМАДСЬКИЙ ХАБ ЯК ПЛАТФОРМА ДЛЯ КОНСОЛІДАЦІЇ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ВЗАЄМОДІЇ З ВЛАДОЮ.....	64
Денис ЗАБОЛОТЕНКО, Костянтин ГЕРАСИМЮК ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	71
Євгеній КИСЕНКО-РОМАНЮК Е-УРЯДУВАННЯ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ТА ВИКЛИКИ У ПЕРІОД КРИЗИ.....	79
Іван ЛОПУШИНСЬКИЙ, Наталія ЛОПУШИНСЬКА РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ШКІЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ.....	85
Олександр МАТОХНЮК ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНО-ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК ЛІДЕРСТВА ПУБЛІЧНОГО СЛУЖБОВЦЯ.....	94
Владислав МУСІЙ АДАПТАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДО ЗМІШАНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ ОСВІТИ	105
Інга ПЕРЕСТЮК НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	112

Іван ШКУРАТ

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА СПІВПРАЦЯ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ:

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

ТА ДОГОВІРНИХ МЕХАНІЗМІВ В УКРАЇНІ.....118

CONTENTS

ECOLOGY

Nataliia VOLOSHYNA, Anton MARTIUKHIN ENVIRONMENTAL ASPECTS OF WINTER MAINTENANCE OF AUTOMOBILE ROADS.....	3
Nataliia HNATIUK, Halyna SLOBODIANYK THE SITUATION REGARDING THE MANAGEMENT OF SOLID MUNICIPAL WASTE IN CHERKASY REGION.....	9
Nataliia LYMAR, Liudmyla HOMLIA, Maryna DIACHENKO-BOHUN, Tetiana SHKURA, Viktoriiia ROKOTIANSKA ASSESSMENT OF ENVIRONMENTAL STATE BASED ON A COMPLEX OF MORPHOLOGICAL FEATURES OF CONIFEROUS PLANTS.....	17
Yuliia NAKONECHNA, Angelina CHUGAI, Oleksandr MUDRAK SPECIES COMPOSITION OF FISH FAUNA IN THE BIOMONITORING SYSTEM OF THE MYKOLAIV OBLAST RIVERS.....	27

PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Oleh BILYK JUSTIFICATION OF CONTROL OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN STATE ADMINISTRATION.....	38
Tatiana BRANITSKA, Nataliya LOGUTINA MEDIATION AS A MEANS OF CONFLICT COMPETENCE DEVELOPMENT OF FUTURE MANAGERS: PSYCHOLOGICAL ASPECTS.....	46
Bohdan HRYVNAK, Ivan LOPUSHYNSKYI, Iлона SAPIZHAK DISINFORMATION AS A THREAT TO THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE UNDECLOSED RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	53
Tetiana DROZD CIVIC HUB AS A PLATFORM FOR CONSOLIDATING CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS AND INTERACTION WITH AUTHORITIES.....	64
Denys ZABOLOTENKO, Kostiantyn GERASYMIUK DIGITAL TRANSFORMATION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT AND DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF LOCAL SELF-GOVERNMENT OFFICIALS.....	71
Ievgenii KYIENKO-ROMANIUK E-GOVERNANCE IN PUBLIC ADMINISTRATION: PHILOSOPHICAL ASPECT AND CHALLENGES IN TIMES OF CRISIS.....	79
Ivan LOPUSHYNSKYI, Nataliia LOPUSHYNSKA REFORMING THE SCHOOL FOOD SYSTEM IN UKRAINE: ADMINISTRATIVE ASPECT.....	85
Oleksandr MATOKHNIUK INFORMATION-COMMUNICATION-DIGITAL LITERACY AS AN INDICATOR OF THE LEADERSHIP OF A PUBLIC SERVANT.....	94
Vladyslav MUSII ADAPTATION OF TEACHING STAFF TO BLENDED LEARNING IN PUBLIC ADMINISTRATION OF EDUCATION.....	105
Inga PERESTYUK REGULATORY AND LEGAL SECURITY OF BANKRUPTCY PROCEDURES IN UKRAINE AND ITS SIGNIFICANCE FOR THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE.....	112

Ivan SHKURAT

TRANSNATIONAL COOPERATION IN THE FIELD OF CONSUMER RIGHTS PROTECTION:
THE ROLE OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AND CONTRACTUAL MECHANISMS
IN UKRAINE.....118

НАУКОВИЙ ВІСНИК ВІННИЦЬКОЇ АКАДЕМІЇ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»

Випуск 1 (5)

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Наталія Сергіївна Кузнєцова

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 14,88. Замов. № 0424/291. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК No 7623 від 22.06.2022 р.